PUBLIJE MUCIJE SKEVOLA

JURISTA, REVOLUCIONAR, HISTORIČAR

Mesihović
Salmedin

Prof. dr. Salmedin Mesihović
PUBLIJE MUCIJE SKEVOLA
jurista, revolucionar, historičar

Izdavač:
S.O.R. "Mentor"
Branilaca Šipa 21e, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Tel: +387 61 510 422
E-mail: info@mentor.ba

Urednik:
Tarik Jažić
Dizajn naslovne strane:
Avdulah Jažić
DTP:
Nadir Jažić

Štampa:
S.O.R. "Mentor"

Tiraž: Ograničeno izdanje

Sarajevo, oktobar 2019. godine

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

929 Scaevola P.M.
94(37)

MESIHOVIĆ, Salmedin
Publije Mucije Skevola: jurista, revolucionar, historičar / Salmedin Mesihović.
Sarajevo: Mentor, 2019. - X, 112 str. ; 21 cm

Životopis: str. 111-112. - Bibliografija: str. 85-109 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-441-07-4

COBISS.BH-ID 28250374

Salmedin Mesihović

PUBLIJE MUCIJE SKEVOLA

JURISTA, REVOLUCIONAR, HISTORIČAR

S.O.R. "Mentor"

Sarajevo, 2019. godine

Predgovor

Publije Mucije Skevola[1] spada u red onih onih ličnosti koje je historiografija nezasluženo zapostavila. Povijesno značenje i uloga u povijesnim dešavanjima i procesima Publija Skevole su nesrazmjerni veći u odnosu na ono što nudi dosadašnja historiografija o njemu. I upravo se na njegovom primjeru očitava ta negativnost namjenske selektivnosti historigrafskih promatranja i izučavanja. Taj selektivni historigrafski obrazac se manifestira ponajviše preko interesa za ratovanje i sukobe, zatim za detalje koji bi odgovarali određenim idejnim i ideološkim agendama i ciljevima, i popularne anegdotalne priče. Po raspoloživim i dostupnim podacima iz izvorne građe Publije Skevola nije ostao zapamćen po vojnim pohodima, ratnim herojstvima i uspješnim ili neuspješnim zapovjedništvima. Njegova „ratišta“ su bila ona polja na kojima je iskazivao i pokazivao svoja kodifikacijska i praktična juristička i historigrafska umijeća, unutarnja politika i reformsko – revolucionarni procesi. Uz to njegova povijesna uloga je pripadala i razdoblju i procesu dinamične grakhovske revolucije[2] u

---

[1] *Publius Mucius Scaevola*; o njemu v. Smith W., 1849:III, 732 - 733; PWRE, 1933, XVI 1, *col*. 425 – 428; Gruen, 1965; Wiseman, 1970; Sequin, 1970; Bernstein, 1972.

[2] O agrarnim odnosima, o svim aspektima agrarne, ekonomske, socijalne, društvene, moralno – vrijednosne, političke i demografske krize, genezi zla, agrarnom zakonu (*Lex Sempronia Agraria*) koji je predviđao zaustavljanje zloupotreba i reguliranje javnog zemljišta (*ager publicus*) i njegovu djelomičnu redistribuciju bezemljašima, daljim pokušajima demokratskih i socijalnih mjera u Rimskoj Republici u godini (133. god. p. n. e.) plebejskog tribunata Tiberija Sempronija Grakha (*Tiberius Sempronius Gracchus*), helenističkim socijalnim i demokratskim idejama, ideologiji i pokretima, I. sicilskom robovskom ustanku, pokretu braće Grakh sa kraja Srednje i početka Kasne Republike, grakhovskoj revoluciji, Aristonikovoj „Državi Sunca“, i kasnijim stranačkim borbama v. Fraccaro, 1914; Isto, 1967; CAH VIII, 16 – 39; 163 – 243; 493 – 502; Rostovtzeff/Rostovcev, 1926; Isto, 1957; Isto, 1957A; Isto, 1990; Syme, 1939; Isto, 2002; Brunt, 1962; Isto, 1971; Isto, 1971 A; Toynbee, 1965; Salmon, 1970; Badian, 1972; Isto, 1972 A; Briscoe, 1974; Hands, 1976; Hopkins,

kojoj su dominirali vatreni likovi sa osebujnim personalitetima. Iako je Publije Mucije bio značajno involviran u sva ta zbivanja, on je ipak bio i previše intelektualan i za te žestoke političke borbe, i previše zadubljen u poslove pravnih i historijskih istraživanja i kodifikacija da bi zauzeo primarne pozicije u historiografskim, znanstvenim, književnohistorijskim, umjetničkim opusima. On je bio i „dosadan“ u vremenu bogatom anegdotama i zabavnim opaskama i pričama. I u politici burne grakhovske revolucije, Publije Skevola je, iako nesumnjivo jedan od bitnijih predstavnika popularske opcije i naklonjeniji grakhovskoj revoluciji, bio ipak umjereniji i staloženiji u tim teškim okolnostima. On u tim vremenima kada su se u Republici porodili značajan frakcijsko – stranački ekstremizam i kada su dominirale tako nerimske isključivosti, nije bio politički ekstremista što mu je nesumnjivo bila otežavajuća okolnost za zauzimanje mjesta u historiji. Ali kada se razgrne ovakav historijski zastor, ostaje temeljna i značajna bitnost Publija Skevole. On je bio jedan od glavnih tvoraca *Lex Sempronia Agraria*, zakona sa kojim je započela grakhovska revolucija. U prvoj godini revolucije je bio konzul, najviši državni izvršni funkcioner, kasnije je bio vrhovni svećenik. Ali njegov najveći doprinos ljudskoj povijesti i civilizaciji bio je njegov juristički i historijski rad, poglavito na kodificiranju i objavljivanju drevnih zapisa. Time je stvorio bitnu osnovu za budući razvoj rimskog prava i historijskih djela.

1978; Stockton, 1979; Schochat, 1980; Evans 1980; Isto, 1981; Isto, 1988; Millar, 1984; Garnsey – Rathbone, 1985; Spurr, 1986; Gargola, 1997; Treggiari, 2002; Rosenstein, 2004; Raaflaub, 2005; Shotter, 2005; Beness, 2005; Keaveney, 2007; Roselaar, 2008; Isto, 2008 A; Isto, 2010; Konrad, 2010; Morley, 2010; Mesihović, 2011: 171–371; Isto, 2015: 464–520; Isto, 2015 A; Isto, 2016; Isto, 2016 A; Isto, 2017; Isto, 2017 A; Isto, 2017 B; Isto, 2017 C; Isto, 2019; Beesley, 2015; Duncan, 2017.

Kako je osnovni zadatak historiografije da historiju što je moguće više približi povijesti, i da podudarnost bude što je moguće veća, javila se potreba za historijskom revalorizacijom uloge Publija Mucija Skevole. I ovo djelo je upravo posvećeno ovom cilju. Ali da bi se taj cilj mogao na pravilan način razumijeti i objasniti nezaobilazno je imati u vidu i povijesnu ulogu i djelovanje i Publija Licinija Krasa Dives Mucijana,[3] biološkog mlađeg brata Publija Mucija Skevole. Sa svojim bratom, Mucije Skevola je, i pored njegove adopcije u gens Licinija Krasa, bio blisko vezan, posebice u javnom angažmanu i politici Republike.

---

[3] *Publius Licinius Crassus Dives Mucianus* (živio cc 180 – 130. god. p. n. e.); o njemu v. Smith W., 1867:I, 873-874; 1849:II, 1117-1118; PWRE, 1926, XIII 1, *col.* 334 – 338.

Sadržaj

FONTES

Epigrafski spomenik *CIL* X, 3861 = *CIL* I, 640 (p 725, 739, 834, 923, 924) = D 24 (p 169) = *ILLRP* 467 (p 332) = EDR 5697 = EDCS-ID: EDCS-17900570 iz Capua / *Casilinum* u Kampaniji. Datacija 132. god. p. n. e.
C MPR IV / AP·CLAVDIVS·C·F·POLC / P·LICINIVS·P·F·CRAS / III·VIR·A·I·A

C(aius) [Se]mpr[on]iu[s Ti(beri) f(ilius)] / Ap(pius) Claudius C(ai) f(ilius) Polc(er) / P(ublius) Licinius P(ubli) f(ilius) Cras(sus)/ IIIvir(i) a(gris) i(udicandis) a(dsignandis)

("Gaj Sempronije /Grakh op. S.M./, sin Tiberija, Apije Klaudije Pulher, sin Gaja, Publije Licinije Kras, sin Publija, triumviri za presuđivanje i dodjelu zemljišta.")

Epigrafski spomenik *CIL* I, 639 (p 725, 739, 834, 923, 924) = *ILLRP* 470 (p 332, 333) = *InscrIt*-3-01, 277 = AE 1897, 56 = EDR 71668 = EDCS-ID: EDCS-20100263 iz Atina, Polla / *Forum Popilii* u Lukaniji.[4] Datacija 131. god. p. n. e.
C SEMPRONIVS TI F / AP CLAVDIVS C F / P LICINIVS P F / IIIVIR A I A

C(aius) Sempronius Ti(beri) f(ilius) / Ap(pius) Claudius C(ai) f(ilius) / P(ublius) Licinius P(ubli) f(ilius) / IIIvir(i) a(gris) i(udicandis) a(dsignandis)

("Gaj Sempronije /Grakh op. S.M./, sin Tiberija, Apije Klaudije, sin Gaja, Publije Licinije, sin Publija, triumviri za presuđivanje i dodjelu zemljišta.")

Epigrafski spomenik (međaš) *CIL* XI, 6331 = *CIL* I, 719 (p 940) = D 26 = *ILLRP* 474 (p 332, 333) = Fano-1, 75 = AE 1993, 622 = EDR 15958 = EDCS-ID: EDCS-23200623, iz Pesaro / *Pisaurum* u Umbriji. Datacija cc 82. – 74. god. p. n. e.

---

[4] EDH: https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD022700

M TERENTIVS M F / VARRO LUCVLLVS / PRO PR TERMINOS / RESTITVENDOS /5 EX S C COERAVIT / QVA P LICINIVS / AP CLAVDIVS / C GRACCVS IIIVIR / A D A I STATVERVNT

*M(arcus) Terentius M(arci) f(ilius) / Varro Lucullus / pro pr(aetore) terminos / restituendos /*5 *ex s(enatus) c(onsulto) coeravit / qua P(ublius) Licinius / Ap(pius) Claudius / C(aius) Graccus IIIvir(i) / a(gris) d(andis) a(dsignandis) i(udicandis) statuerunt*

("Marko Terencije, Marka sin, Varon Lukul, propretor, odlukom Senata, rukovodio je ponovnom postavljanju međaša koje su uspostavili Publije Licinije, Apije Klaudije i Gaj Grakh, triumviri za odobravanje dodjela i presuđivanja zemljišta.")

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), I, 166: *"Potes igitur, "inquit Crassus" ut alia omittam innumerabilia et immensa et ad ipsum tuum ius civile veniam, oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cum in campum properaret, et ridens et stomachans P. Scaevola, cum Hypsaeus maxima voce? plurimis verbis a M. Crasso praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelae iudicio atque omni molestia stultitia adversarii liberaretur?" "Ego vero istos," inquit -"memini enim mihi narrare Mucium - non modo oratoris nomine sed ne foro quidem dignos vix putarim." "Atqui non defuit illis patronis" inquit Crassus "eloquentia neque dicendi ratio aut copia, sed iuris civilis scientia: quod alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat, quod cum impetrasset, causa caderet; alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod erat in actione; neque intellegebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.*

(""'Možeš li, dakle", reče Kras[5] "-da ispustim sva ta nebrojena i neizmjerna znanja i dođem isključivo na tvoje područje građanskog prava – možeš li

[5] *Lucius Licinius Crassus Orator*, konzul 95. god. p. n. e. Čuveni govornik svoga doba i učitelj Cicerona. Licinije Kras je bio konzul zajedno sa Kvintom Mucijem Skevolom Pontifeksom (*Quintus Mucius Scaevola Pontifex*), sinom našega Publija Skevole. Kao i otac, i Kvint je bio važan rimski jurista i smatra se osnivaćem studiranja prava kao sustavne discipline. Zanimljiv je njegov advokatski okršaj sa Lucijem Licinijem Krasom u *casus Curiana*. *Cic. de Orat*. I, 180; 244. Inače Kvint Mucije Skevola je isto kao i otac i stric bio izabran za vrhovnog svećenika.

govornicima smatrati one ljude, zbog kojih je Publije Skevola[6], napola u smijehu, napola u ljutnji, satima bio zadržavan, iako se žurio na igralište. Tom se prilikom Hipsej[7] pred pretorom Markom Krasom[8], glasno i sa gomilom riječi potrudio da omogući da njegov klijent izgubi parnicu, dok je Gnej Oktavije[9], uz to još i konzular, u ništa manje dugačkom govoru poradio na tome da njegov protivnik ne izgubi slučaj i da njegov vlastiti klijent zahvaljujući gluposti protivnika ne bude oslobođen optužbe zbog sramotno vođena skrbništva i lišen svih gnjavaža". "Ne," odgovori Skevola[10] : "sjećam se da mi je o tome pričao Mucije. Ja bih ne samo smatrao nedostojnima imena govornika, nego jedva dostojnim rada na sudu"."A ipak, tim odvjetnicima," odvrati Kras "nije nedostajalo rječitosti ni tehničkoga znanja o govorenju ili obilja riječi, nego znanja građanskog prava. Jedan je klijent u zakonskom postupku tražio više nego što je dopuštao Zakonik Dvanaest ploča, i da je to postigao, bio bi morao izgubiti parnicu. Drugi je smatrao nepravednim da se od njege zahtijeva više nego što je zakonski dopušteno i nije uviđao da bi njegov protivnik izgubio spor, da je radio po svome"").

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), I, 170[11]: *Equidem propinquum nostrum P. Crassum [illum Divitem] cum multis aliis rebus elegantem hominem et ornatum tum praecipue in hoc efferendum et laudandum puto, quod, cum P. Scaevolae frater esset, solitus est ei persaepe dicere neque illum in iure civili satis [illi arti] facere posse, nisi dicendi copiam adsumpsisset - quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus - neque se ante causas amicorum tractare atque agere coepisse, quam ius civile didicisset.*

---

[6] Misli se na Publija Mucija Skevolu, konzula za 133. god. p. n. e.

[7] *Marcus Plautius Hypsaeus*, konzul za 125. god. p. n. e.

[8] *Marcus Licinius Crassus*, pretor 107. god. p. n. e.

[9] *Cnaeus Octavius*, konzul 128. god. p. n. e.

[10] Nije riječ o Publiju Muciju Skevoli, konzulu 133. god. p. n. e., nego o njegovom rođaku Kvintu Muciju Skevoli Auguru (*Quintus Mucius Scaevola Augur*) konzulu za 117. god. p. n. e. i još jednom učitelju Cicerona. Skevola Augur je bio punac Krasu Oratoru.

[11] Konkretni govor u navedenom odlomku navodno, po Ciceronu, drži Lucije Licinije Kras.

(“U svakom slučaju, ja smatram da mog rođaka Publija Krasa, zvanog Dives[12], zbog mnogih drugih stvari čovjeka uglađena i dobra ukusa, treba još uzdizati i hvaliti, a naročito zbog toga što je Publiju Skevoli, budući da mu je bio /biološki op. S.M./ brat, vrlo često govorio kako neće u građanskom pravu moći udovoljiti zahtjevima struke ako ne bude prisvojio moć obilatog govorenja (čega se svakako držao njegov sin, koji je sa mnom bio konzul)[13], te da se ni on sam nije počeo baviti vođenjem parnica svojih prijatelja prije nego što je izučio građansko pravo.”).

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), I, 212: *Sin autem quaereretur quisnam iuris consultus vere nominaretur, eum dicerem, qui legum et consuetudinis eius, qua privati in civitate uterentur, et ad respondendum et ad agendum et ad cavendum peritus esset, et ex eo genere Sex. Aelium, M'. Manilium, P. Mucium nominarem.*

(“A da se postavi pitanje koga se zaista može nazvati učenim pravnikom, rekao bih da je to onaj koji je vičan i zakonima i običajnom pravu kojim se u državi služe privatne osobe, koji ima iskustva u davanju pravnih savjeta, vođenju parnica i pravnoj zaštiti klijenata. Kao ljude toga soja naveo bih Seksta Elija[14], Manija Manilija[15] i Publija Mucija.”).

---

[12] *Dives* znači bogat. Iako se među Licinijima Krasima nailazi na ovaj agnomen, ne bi trebalo po automatizmu smatrati da ga je Mucijan dobio po adoptiranju. Sam “duh” Ciceronovog izričaja podatka u kome ovaj nadimak pridaje Mucijanu, kao da više odražava da ga je on sam stekao, nego da ga je naslijedio.

[13] Ustvari, riječ o Kvintu Muciju Skevoli Pontifeksu, sinu Mucija Skevole, a ne sinu Krasa Mucijana. Skevola Pontifeks je bio konzul zajedno sa već spomenutim Licinijem Krasom koji nije bio u rodbinskoj vezi sa Krasom Mucijanom.

[14] *Sextus Aelius Paetus Catus* (konzul u mandatnom periodu mart 198. – mart 197. god. p. n. e.) bio je rimski političar i pravnik, poznat kao jedan od prvih profesionalnih jurista, odnosno teoretičara rimskog prava. Sastavio je zbirku pravnih načela izvedenih iz Zakonika Dvanaest ploča, nazvanu, *Commentaria tripartita* i djelo *Ius Aelianum.*

[15] *Manius Manilius* (konzul 149. god. p. n. e.), napisao djelo o kupoprodajnim ugovorima.

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), I, 216: *si P. Crassus idem fuit eloquens et iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris civilis scientia.*

("A ako je Publije Kras /Mucijan op. S.M./ istodobno bio rječit govornik i pravnik, to ne znači da u govornikoj vještini leži i znanje prava.")

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), I, 217: *Nam si ut quisque in aliqua arte et facultate excellens aliam quoque artem sibi adsumpserit, is perficiet ut, quod praeterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse videatur, licet ista ratione dicamus pila bene et duodecim scriptis ludere proprium esse iuris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit;*

("Pa ako svako, ko je izvrstan u nekom umijeću i prihvati se još nekoga drugoga umijeća, postigne to da se ono što naknadno nauči čini kao nekim dijelom onoga umijeća u kojem se ističe, po toj logici možemo reći kako su vještina loptanja i igranja igre "12 polja[16]" sastavni dio građanskog prava, jer se Publije Mucije i jednim i drugim bavio vrlo uspješno.").

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), I, 239 - 240: *Equidem hoc saepe audivi: cum aedilitatem P. Crassus peteret eumque maior natu et iam consularis Ser. Galba adsectaretur, quod Crassi filiam Gaio filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum, qui cum Crassum seduxisset atque ad eum rettulisset responsumque ab eo verum magis quam ad suam rem accommodatum abstulisset, ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit quaesivitque, qua de re ad Crassum rettulisset; ex quo ut audivit commotumque ut vidit hominem, "suspenso" inquit "animo et occupato Crassum tibi respondisse video," deinde ipsum Crassum manu prehendit et "heus tu," inquit "quid tibi in mentem venit ita respondere?" Tum ille fidenter homo peritissimus confirmare ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse; Galba autem adludens varie et copiose multas similitudines adferre multaque pro aequitate contra ius dicere; atque illum, cum disserendo par esse non posset - quamquam fuit*

[16] *Ludus duodecim scriptorium* ili XII *scripta*, je bila popularna društvena igra u rimskom svijetu, koja se bazirala na strateškom promišljanju i premještanju kamenčića po ploči podijeljenoj na 12 polja.

Crassus in numero disertorum, sed par Galbae nullo modo - ad auctores confugisse et id, quod ipse diceret, et in P. Muci fratris sui libris et in Sex. Aeli commentariis scriptum protulisse ac tamen concessisse Galbae disputationem sibi probabilem et prope veram videri:

("Isto sam tako često slušao ovu priču. Kada se Publije Kras /Mucijan op. S.M./ natjecao za službu edila, a u kampanji ga je pratio od njega stariji i već bivši konzul Servije Galba[17], budući da je ugovorio brak između Krasove kćerke i svoga sina Gaja, priđe Krasu jedan seljak da ga pita za savjet. Odvede Krasa na stranu, iznese mu činjenice i dobije odgovor koji je bio bliži istini nego što je odgovarao njegovim očekivanjima. Kako je Galba vidio da je ovaj tužan, zovne ga po imenu i upita u vezi sa čime je bio zatražio Krasov savjet. Saslušavši ga i vidjevši da je čovjek uzrujan, reče mu: "Vidim da je Kras bio napet i zauzet drugim mislima kada te je savjetovao" Potom je Krasa zgrabio za ruku i rekao mu : "Hej, pa kako ti je palo na pamet da daš takav odgovor?". Na to ovaj sa samopouzdanjem vrhunskog stručnjaka potvrdi da stvari stoje upravo onako kako je bio rekao u odgovoru, da o tome ne može biti sumnje. Tada je Galba u šali, kroz raznolik i bogat govor iznio mnoge slične slučajeve i rekao mnogo toga u korist pravednosti , a protiv pisanog prava. A Kras je, budući da se u otvorenoj raspravi sa njime /Servijem Galbom op. S.M./ nije mogao mjeriti – iako se ubrajao među govornike, Galbi nikako nije bio ravan – pribjegao pravnim autoritetima i pokazao da je ono što je on dao kao savjet zapisano i u knjigama njegova brata Publija Mucija, i u bilješkama Seksta Elija. Ali ipak je priznao da mu se Galbino izlaganje čini vrijednim pohvale i gotovo istinitim.").

Sudeći po ovom podatku Publije Mucije je napisao svoje pravno teorijsko i znanstveno djelo ranije nego što je njegov biološki brat postao edil, jer je već u vrijeme izbora na kojima se Kras Mucijan kandidirao za funkciju edila on zbog svoga djela bio već afirmirani i autoritativniji jurista.

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), II, 52: *erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio, cuius rei memoriaeque publicae retinendae causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium*

[17] *Servius Sulpicius Galba*, konzul za 144. god. p.n. e.

pontificem maximum res omnis singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus referebatque in album et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, eique etiam nunc annales maximi nominantur.

("Povijest nije bila ništa drugo nego sastavljanje ljetopisa. U tu svrhu, kao i zato da bi se sačuvalo sjećanje na javne događaje, od rimskih početaka pa sve do vremena vrhovnog svećenika/*pontifexa maximusa* Publija Mucija, vrhovni pontifik bi bilježio sve događaje u određenoj godini. Zapisao bi ih na bijelu ploču i izložio je na svojoj kući, kako bi se narod mogao obavijestiti. Ti se ljetopisi sada nazivaju "Veliki anali".").

Ciceron, O Govorniku (O Oratoru), II, 285[18]: *Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit: cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicem tulisset; "eiero," inquit "iniquus est"; cum esset admurmuratum, "ah," inquit "P. C., non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus."*

("Sviđa mi se i ona primjedba slavnoga Scipiona /Nasike Skorpiona op. S.M./,[19] koji se obračunao sa Tiberijem Grakhom. Kada mu je Marko /Fulvije op. S.M./ Flak[20] nakon mnogih grdnji i prijekora odredio Publija Mucija

---

[18] Konkretni govor u navedenom odlomku navodno, po Ciceronu, drži Gaj Julije Cezar Strabon Vopisk.

[19] *Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio* (živio cc. 183. – 132. god. p. n. e.; konzul za 138. god. p. n. e.). Od 141. god. p. n. e je bio *pontifex maximus* (vrhovni svećenik). Nasika Serapion je bio glavni nemesis Tiberija Grakha i grakhovske revolucije u njenoj početnoj fazi, te samim tim i najistaknutija ličnost u tek formirajućoj optimatskoj frakciji. Direktno odgovoran za smrt Tiberija Grakha i stotina njegovih pristalica u kapitolinskom masakru. O njemu v. Smith W., 1849:III, 751 – 752; PWRE, 1900, IV. 1, *col*. 1501 – 1504.
Majka Nasike Serapiona je bila starija kćerka Scipiona Afrikanca Starijeg, znači da je on bio prvi rođak Tiberija Grakha, tj. oni su bili sinovi dvije sestre. O starijoj kćerci Scipiona Afrikanca Starijeg po imenu Kornelija Starija (*Cornelia Maior*) v. Smith W., 1849:III, 748; PWRE, 1900, IV. 1, *col*. 1592.

[20] *Marcus Fulvius Flaccus,* konzul za 125. god. p. n. e. Za vrijeme svoga konzulstva i prokonzulstva se veoma istakao u pohodima u Transalpinska područja, odakle se vratio 123. god. p. n. e. proslavivši trijumf u Gradu. Jedan od glavnih i pristalica i vatrenih predvodnika grakhovske revolucije.

/Skevolu op. S.M./ za sudiju[21], Scipio /Nasika op. S.M./ reče : "Protestvujem! Pristran je" I kada se pronio žamor, nastavi : "Časni oci! Ne protestvujem što je pristran u mom slučaju, nego prema svima.").

Ciceron, *Brutus*, 98: *P. Crassum valde probatum oratorem isdem fere temporibus accepimus, qui et ingenio valuit et studio et habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. nam et cum summo illo oratore Ser. Galba, cuius Gaio filio filiam suam conlocaverat, adfinitate sese devinxerat et cum esset P. Muci filius fratremque haberet P. Scaevolam, domi ius civile cognoverat. in eo industriam constat summam fuisse maxumamque gratiam, cum et consuleretur plurimum et diceret.*

(„Ovima mi moramo dodati Publija Krasa /Mucijana op. S.M./, govornika neuobičajenih zasluga, koji je bio obdaren za ovu profesiju zajedničkim naporima vještine i prirode, i uživao je neke druge prednosti koje su bile skoro jedinstvene za njegovu familiju. On je ugovorio vezu sa ranije spomenutim, istaknutim govornikom, Servijem Galbom, dajući svoju kćerku za suprugu Galbinom sinu, i bijavši i sam sin Mucija, i brat Publija Skevole, on je imao lijepu mogučnost kod kuće (koju je najbolje iskoristio) da stekne temeljno znanje o građanskom pravu. On je bio čovjek neuobičajene primjene i bio je mnogo voljen od sugrađana, bijavši stalno angažiran bilo u davanju svoga savjeta ili /kao advokat op. S.M./ braneći pred sudom na Forumu.").

Ciceron, *Brutus*, 108: *P. Scaevola valde prudenter et acute. Paulo etiam copiosius nec multo minus prudenter M'. Manilius. Appi Claudi volubilis sed paulo fervidior oratio.*(„Publije Skevola je bio veoma vješt i razborit, i tečnije je govorio /nego Fil[22] op. S.M./. Manije Manilije[23]

---

[21] Fulvije Flak je tužio Nasiku Skorpiona zbog umorstva Tiberija Grakha, a Mucije Skevola (veoma cijenjen i ugledan kao jurista i karakteran, pošten i principijelan čovjek) je bio konzul za 133. god. p. n. e.

[22] *Lucius Furius Philus,* konzul 136. god. p. n. e.

[23] *Manius Manilius,* konzul 149. god. p. n. e.

posjedovao je skoro isti udio u prosuđivanju kao potonji, a Apije Klaudije[24] je bio jednako tečan, ali više strastven.“).

Ciceron, *Brutus*, 127: *Huic successit aetati C. Galba, Servi illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis et iuris periti gener.*

(“Nakon njega pojavio se Gaj Galba[25], sin elokventnog Servija, i zet Publija Krasa /Mucijana op. S.M./, koji je bio i vrsni govornik i vješt pravnik.”)

Ciceron, *Brutus*, 239: *nam eius aequalem M.'. Glabrionem bene institutum avi Scaevolae diligentia socors i psius natura neglegensque tardaverat.*

(„Njegov /Pisona[26] op. S.M./suvremenik Manije Glabrije[27], iako je pažljivo podučavan od svoga djeda Skevole, je bio spriječen isticanja sebe zbog svoje prirodne indolencije i nedostatka pažnje.“).

Ciceron, *Brutus*, 306: *Ego autem iuris civilis studio multum operae dabam Q. Scaevolae P. f.*

(“I ja, da bih mogao steći kompetentno znanje o principima građanskog prava, priključio sam se Kvintu Skevoli, sinu Publija...”).

Ciceron, Protiv Vera, I, 1, 52: *si avi [Scaevolae] prudentiam ad prospiciendas insidias, quae tuae atque horum famae comparantur*

(“Ako si naslijedio razboritost svoga djeda Skevole u predviđanju intriga koje su pripremljene protiv vaše slave i onih vaših kolega sudija.”).[28]

---

[24] *Appius Claudius Pulcher*, konzul 143. god. p. n. e.

[25] Sin konzula za 144. god. p. n. e.

[26] *Caius Calpurnius Piso*, konzul 67. god. p. n. e.

[27] *Manius Acilius Glabrio*, konzul 67. god. p. n. e., unuk Publija Skevole.

[28] Ciceron se obraća Maniju Aciliju Glabriju koji je u svojstvu pretora *urbanus* predsjedavao suđenjem Veru 70. god. p. n. e.

Ciceron, Protiv Vera, II, 4, 108: *Nec solum Siculi, verum etiam ceterae gentes nationesque Hennensem Cererem maxime colunt. etenim si Atheniensium sacra summa cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse dicitur frugesque attulisse, quantam esse religionem convenit eorum apud quos eam natam esse et fruges invenisse constat? itaque apud patres nostros atroci ac difficili rei publicae tempore, cum Tiberio Graccho occiso magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio L. Calpurnio consulibus aditum est ad libros Sibyllinos; ex quibus inventum est Cererem antiquissimam placari oportere. tum ex amplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani, cum esset in urbe nostra Cereris pulcherrimum et magnificentissimum templum, tamen usque Hennam profecti sunt. tanta enim erat auctoritas et vetustas illius religionis ut, cum illuc irent, non ad aedem Cereris sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur.*

(“Ne samo da Sicilijanci, nego čak i drugi narodi i nacije, u velikoj mjeri obožavaju Cereru[29] iz Ene. Uistinu, ako iniciranje u one svete tajne Atenjana /misli se Eleusinske misterije op. S.M./ traže sa najvećom žudnjom, za koji narod se kaže da im je Cerera došla nakon dugoga njenoga lutanja[30], i da im je ona donijela žito. Koliko veće poštovanje trebalo da joj se nudi od onih naroda među kojima je izvjesno da je ona rođena i prvo otkriveno žito. I, dakle, u vrijeme naših očeva, u najkatastrofalnijem i najkritičnijem vremenu za Republiku, kada je nakon smrti /plebejskog tribuna op. S.M./ Tiberija Grakha /133. god. p. n. e. op. S.M./ postojala bojazan da su velike opasnosti bile najavljene za državu različitim čudima, u konzulatu Publija Mucija i Lucija Kalpurnija,[31] pribjeglo se /za savjet op. S.M./ Sibilskim knjigama , u

[29] Cerera (*Ceres*) je rimska boginja poljoprivrede, žitarice i žetve. Identificirana je sa helenskom boginjom Demetrom (Δημήτηρ). Smatrana je i zaštitnicom otoka i provincije Sicilije koja je smatrana žitnicom tadašnjeg mediteranskog svijeta. Inače je posebno plodan bio njen jugoistočni dio, te predjeli (u ovom pravcu) u unutrašnjosti gdje se nalazio i grad Ena.

[30] Demetra je tražila kćerku Koru / Persefonu (Κόρη / Περσεφόνη / Proserpinu (*Proserpina*) koju je oteo Had (ᾌδης, Ἀΐδης) / Pluton - bog Podzemnog svijeta.

[31] *Publius Mucius Scaevola* i *Lucius Calpurnius Piso Frugi*, konzuli za 133. god. p. n. e. Ova konzulska godina je odgovarala arhonatu eponimu Ksenona u Ateni.
Lucije Kalpurnije Pison, ranije plebejski tribun, za cenzora izabran za 120 god. p. n. e., je bio i u to vrijeme poznati historičar. Njegovi anali su se sastojali od sedam knjiga koji su opisivali historiju Rima od početaka do Pisonovog vremena. Od njegovog

kojima je nađeno zapisano “da najdrevnija Cerera treba biti umirena”. Zatim su svećenici rimskoga naroda, izabrani iz najcjenjenijeg kolegija decemvira, iako je u našem Gradu bio najljepši i najveličanstveniji hram Cerere, ipak išli sve do Ene. Takvi su bili autoritet i drevnost reputacije svetosti toga mjesta, da kada su oni išli tamo, njima je izgledalo da ne idu u hram Cerere, nego samoj Cereri.”)

Ciceron, *de domo sua,*[32] 91: *non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis in Ti. <Graccho>, privati hominis, displiceret, sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda re [publica] putabatur fuisse segnior, gesta multis senatus consultis non modo defendit, sed etiam ornavit:*

(“Nije da nisam odobravao raniju strogost Publija Scipiona / Nasike Skorpiona op. S.M./, najhrabrijeg muža, protiv Tiberija Grakha, kada je bio samo privatna osoba[33]. Ali konzul Publije Mucije, koji je bio smatran nešto

djela su sačuvani samo fragmenti. O Luciju Kalpurniju Pisonu Frugi v. Smith W., 1849:III, 373; PWRE, 1897, III. 1, *col*. 1395.

[32] Ovaj govor Ciceron izriče po povratku iz egzila (mart 58. – august 57. god. p. n. e.) u koji je bio poslan najviše zahvaljujući svome tada arch-nemesisu Publiju Klodiju Pulheru (*Publius Clodius Pulcher*, poginuo u januaru 52. god. p. n. e.), vođi ekstremne popularske frakcije. Klodije je bio i prvi komšija/susjed Cicerona na Palatinu, i uspio je urediti da se ta Ciceronova kuća (*domus*) konfiscira od države, pa je čak i kupio dio te Ciceronove imovine kako bi proširio sopstveni *domus*. Nakon uništenja ove Ciceronove kuće, Klodije je dao da se ta zemlja posveti i dao je podići hram Slobode (*aedes Libertatis*) na upražnjenom mjestu. U govoru Ciceron se obraća kolegiju pontifika da presude da je posvećivanje zemljišta bilo nevažeće, čime bi on mogao povratiti ovu imovinu i ponovo izgraditi svoj *domus*na Palatinu.

[33] U smislu da u tome momentu, kada je vodio napad na Tiberija Grakha i njegove pristalice, on nije obnašao nikakvu magistraturu, te je praktično samoinicijativno, sa onima koji su se odazvali na njegov poziv, bez državne i oficijelne podrške izvršio nasilni napad (u privatnoj „režiji“ i „produkciji“) koji je završio velikim krvoprolićem. Po tome je Nasika Skorpion bio odgovoran za masakr jer je djelovao van zakonskog i van institucionalnog okvira, faktički na „svoju ruku“, bez obzira što je to on opravdavao brigom za državu i borbom za Republiku.

nemarnim u odbrani Republike,[34] je odmah odbranio, i više od toga, veličao[35] je Scipiona u mnogim rezolucijama koje je donosio Senat.[36]”).

Ciceron, *de domo sua*, 136: *cum Licinia, virgo Vestalis summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminio Q. Metello consulibus aram et aediculam et pulvinar sub saxo dedicasset, nonne eam rem ex auctoritate senatus ad hoc conlegium Sex. Iulius praetor rettulit? cum P. Scaevola pontifex maximus pro conlegio respondit, “Qvod in loco pvblico Licinia, Gai filia, ” “inivssv popvli dedicasset, sacrvm non viderier.” quam quidem rem quanta tractaverit severitate quantaque diligentia senatus, ex ipso senatus consulto facile cognoscetis.*

(“Kada je Licinija, vestalka, žena najvećeg ranga, i uvezana sa najsvetijim od svih svećenstava, u konzulatu Tita Flaminija i Kvinta Metela[37], posvetila

---

[34] Po Ciceronovom, i opće optimatskom, mišljenju i stavu Publije Skevola je kao konzul trebao povesti akciju na Tiberija i njegove pristalice, što je ovaj odbio. Zato ga Ciceron naziva nemarnim i osuđuje po tome pitanju. Umjesto toga, jer su se nositelji najviše državne magistrature oglušili na (bolje reći odbili) poziv za intervenciju, je, onda, po Ciceronu i općeoptimatskom mišljenju i stavu, Nasika Skorpion morao samonicijativno i u privatnoj režimi da povede akciju.

[35] Na ovom mjestu Ciceron nesumnjivo, poradi dnevnopolitičkih razloga, namjenski pretjeruje. Ciceronu je u ovome govoru veoma bilo stalo da prikaže i velikoga juristu i nesumnjivo uglednog pojedinca iz nedavne rimske prošlosti kao osobu koja nije bila propularski nastrojena, nego kao čak nekoga unclosed optimata. To je veoma slično optimatskim propagandnim pokušajima da distanciraju Korneliju, toga savršenog modela Rimljanke, od političke djelatnosti njenih sinova Tiberija i Gaja Grakha, a što se tako ilustrativno vidi u onim „navodnim pismima Kornelije, sačuvanim u manuskriptima rimskoga biografa i pisca Kornelija Nepota, a koja su nesumnjivo kasnorepublikanski prooptimatski falsifikat. Publije Skevole je poziv na djelovanje protiv Tiberija Grakha i njegovih pristalica, a koji su mu uputili optimatski senatori, odbio jer je istakao da neće pribjeći nikakvu nasilju niti ubiti ikoga od građana bez suda, a ako bi narod po Tiberijevu nagovoru ili pod prisilom izglasao nešto nezakonito, da on to neće priznati valjanim. Njegov stav je bio jasan i principijelan, a ne nemaran (po Ciceronu) ili izdajnički (po Nasiki Skorpionu). Uostalom Ciceronove riječi o Publiju Skevoli u ovom podatku su u potpunom proturječju sa njegovim (ranije citiranim) podatkom II, 285 u djelu “O govorniku”.

[36] Do danas nije poznata nijedna rezolucija Senata u kojoj bi Publije Skevola veličao Nasiku Skorpiona.

oltar/aru i malu kapelu/edikulu, i pulvinar[38] u podnožju Svete stijene. Zar nije pretor Sekst Julije[39] ovo pitanje postavio kolegiju /pontifika op. S.M./, u poslušnosti autoritetu Senata? Kada je pontifeks maksimus Publije Skevola odgovorio u ime kolegija :"da ono što je Licinija, kćerka Gaja, posvetila na javnom mjestu bez dozvole naroda, nije se činilo svetim". I sa kojom nepristrasnošću i sa kojom revnošću je Senat poništio taj akt, lako, možete lako vidjeti iz riječi senatskog dekreta.").

Ciceron, *pro Cnaeus Plancio*, 88: *Ubi enim mihi praesto fuissent3 aut tam fortes consules quam L. Opimius, quam C. Marius, quam L. Flaccus, quibus ducibus improbos civis res publica vicit armatis, aut, si minus fortes, at tamen tam iusti quam P. Mucius, qui arma quae privatus P. Scipio ceperat4, ea Ti. Graccho interempto iure5 optimo sumpta esse defendit?*

("Jer gdje da nađem da stoji uz mene tako hrabar konzul kao što je Lucije Opimije[40], ili kao Gaj Marije[41] ili kao Lucije Flak[42]? pod kojima, kao svojim

---

[37] *Quintus Caecilius Metellus Balearicus* i *Titus Quinctius Flamininus,* konzuli 123. god. p. n. e.

[38] *Pulvinar* (pl. *pulvinaria*) je bio specijalni kauč na kome su se izlagali prikazi bogova kako bi mogli primati darovanja na svečanostima i praznicima. Pulvinar može biti također i svetilište ili platforma u kojoj su se nalazili ovi kauči sa božanskim prikazima.

[39] *Sextus Iulius Caesar, praetor urbanus* 123. god. p. n. e.

[40] *Lucius Opimius* je kao konzul 121. god. p. n. e. predvodio konačni obračun sa Gajem Grakhom, Fulvijem Flakom i popularskom strankom u posljednjim danima grakhovske revolucije.

[41] *Caius Marius* (živio 157. – 13. I. 86. god. p. n. e.) je bio čuveni rimski zapovjenik i državnik. Bio je izabran za konzula sedam puta (za 107., 104., 103., 102., 101., 100. i 86. god. p. n. e.). Čuven je vojnoj reformi koja je dovela do profesionalizacije vojske i postupnog napuštanja milicijsko – građanske forme organizacije oružanih snaga. Zbog svojih pobjeda nad Jugurtom i germanskim narodima Teutonima i Kimbrima zbog čega je prozvan i „Trećim osnivačem Rima". Inače tetak Gaja Julija Cezara. o njemu v. Smith W, 1849, II:952 – 959; PWRE, 1935, Supp. VI, *col.* 1363 – 1425.

[42] *Lucius Valerius Flaccus,* konzul 100. god. p. n. e. zajedno sa Gajem Marijem.

vođama, Republika je pobijedila rđave ljude sa naoružanim građanima,[43] ili ako ja ne mogu dobiti ljude tako neustrašive kao što su oni, gdje bi mogao da nađem ljude kao Publija Mucija, koji je, nakon što je Tiberije Grakh bio ubijen, branio Publija Scipiona /Nasiku Skorpiona op. S.M./ i tvrdio da su ciljevi koje je on kao privatna osoba preduzela, bili poduzeti strogo u skladu sa zakonom?.[44]

Ciceron, Filipike, XI, 18: *cum Aristonico bellum gerendum fuit P. Licinio L. Valerio1 consulibus. rogatus est populus quem id bellum gerere placeret. Crassus consul, pontifex maximus, Flacco conlegae, flamini Martiali, multam dixit, si a sacris discessisset: quam multam populus Romanus remisit; pontifici tamen flaminem parere iussit.*

(„Rat je trebao da se vodi protiv Aristonika za konzulata Publija Licinija /Krasa Mucijana op. S.M./ i Lucija Valerija /Flaka op. S.M./. Narod /misli se skupština op. S.M./ je konsultiran koga bi želio da upravlja ovim ratom /u smislu zapovijedanja konzulskom armijom op. S.M./. Kras, konzul i *pontifex maximus*, prijetio je da će izreći novčanu kaznu na svoga kolegu Flaka, Marsovog svećenika /- flamena op. S.M./, ako on napusti žrtvovanje. I iako je

[43] Iako je Gaj Marije bio vođa popularske frakcije, on je kao konzul 100. god. p. n. e. dobio obavezujući nalog od Senata (*Senatus consultum ultimum*) da nasilnim putem slomi otpor Saturnina i Glaukije koji su tada vodil i predstavljali ekstremno krilo populara. I na ovom mjestu, Ciceron namjerno u svome govoru predviđa da je Marije bio upravo glavni popularski lider, koji se sticajem okolnosti i razvoja situacije našao u poziciji da vodi akciju protiv svojih ranijih političkih saveznika i suradnika.

[44] Sve historijske podatke u Ciceronovim govorima i djelima je potrebno shvatati u kontekstima vremena – prostora – okolnosti u kojima su izrečeni, zapisani i nastajali. U svojim govorima na suđenjima na kojima je nastupao kao advokat, Ciceronove podatke je primarno promatrati u tumačiti u tome odvjetničkom, retoričkom nastupu dokazivanja i zastupanja interesa svoga klijenta, a ne u historiografskom smislu ili povijesnom činjeničnom stanju. I ovdje je zato na svoju stranu preveo ne samo Publija Skevolu, nego i Gaja Marija a sve kako bi dao snažnu autoritativnu argumentaciju interesima zastupanja sopstvenog klijenta. Radi toga i sve informacije koje daje o Skevoli u smislu njegove podrške Nasiki treba u značajnoj mjeri destrukturirati i relativizirati. Kada se analiziraju Ciceronovi podatci, uvijek se mora imati na umu da on nije historičar niti mu je bila intencija da ijedan njegov rad ima historiografsku narav. Svi historijski podaci koje daje su uvijek u službi njegovih filozofskih, retoričkih, dnevnopolitičkih, političkoteorijskih ili odvjetničkih interesa.

narod /u skupštini op. S.M./ oprostio globu, ipak je naredio /Marsovom op. S.M./ svećeniku /Flaku op. S.M./ da se povinuje naredbama vrhovnog svećenika.“).[45]

Ciceron, *Academica*, II, 5, 13: *Duos vero sapientissimos et clarissimos fratres P. Crassum et P. Scaevolam aiunt Ti. Graccho auctores legume fuisse, alterum quidem (ut videmus) palam, alterum (ut suspicantur) obscurius.*

(„Ali oni kažu da su dva veoma mudra i ugledna brata Publije Kras i Publije Skevola bili pristalice zakona Tiberija Grakha, i to raniji /misli se na Mucijana op. S.M./ (kako mi čtamo) otvoreno, kasniji /misli se na konzula Mucija Skevolu op. S.M./ (kako oni sumnjaju) potajno“).

Ciceron, O zakonima, II, 47: *Velut in hoc ipso genere, quam magnum illud Scaevolae faciunt, pontifices ambo et eidem iuris peritissimi! 'Sae<pe>' inquit Publi filius 'ex patre audivi, pontificem bonum neminem esse, nisi qui ius civile cognosset.*

(“Na primjer, u vezi sa našom sadašnjom temom, kakav su divni oblak sofistike uzdigli dvojica Skevola, oba pontifika, i obojica jednako vješta u pravu. “Često”, govori Publije, sin, “sam čuo od moga oca, da niko ne može biti dobar pontifik, ako ne razumije građansko pravo.”).[46]

Ciceron, pisma Atiku (XII, 5B): *Tubulum praetorem video L. Metello Q. Maximo consulibus. nunc velim P. Scaevola, pontifex maximus, quibus consulibus tribunuspl. equidem put proximis, Caepione et Pompeio;*

---

[45] Ovaj podatak ukazuje da je Kras Mucijan uživao značajnu podršku naroda, što je bilo moguće samo ako ga je taj narod još uvijek doživljavao kao sempronijevca. Inače je Krasu Mucijanu bilo stalo da bude zapovjednik armije u ratu protiv Aristonikovih heliopolita jer je nekadašnje Pergamsko kraljevstvo smatrano jednim od najbogatijih područja Euromediterana, pa bi i dobit mogla biti značajno lukrativna.

[46] O specifičnim tumačenjima zakona te pravila i tehnikalija pontifikalnog prava od strane oca Publija i sina Kvinta, oba vrhovna svećenika v. *Cic. Leg.* II, 47 – 53. Inače je Mucije Skevola izgleda u svojoj jurisprudenciji se bavio i sitnim detaljima, kao npr. da li potomstvo ženskog roba pripada onima koji su je angažirali. *Cic. Fin*. I, 12.

praetor enim <L.> Furio Sex. Atilio. dabis igitur tribunatum et, si poteris, Tubulusquo crimine.

("Vidim da je Tubul[47] bio /gradski, *urbanus* op. S.M./ pretor u konzulatu Lucija Metela i Kvinta Maksima[48]. Trenutno bi želio utvrditi u kojem konzulatu je Publije Skevola, vrhovni svećenik, bio /plebejski op. S.M./ tribun. Mislim da je to bilo za Cepija i Pompeja,[49] jer on bio pretor u /konzulskoj op. S.M./ godini Lucija Furija i Seksta Atilija.[50] Molim te, reci mi godinu Tubulovog /plebejskog op. S.M./ tribunata, I ako možeš po kojoj optužnici mu se sudilo.").

Ciceron, O krajnosti dobra i zla, II, 54: *an tu me de L. Tubulo putas dicere? qui cum praetor quaestionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scaevola tribunus plebis ferret ad plebem vellentne de ea re quaeri. quo plebiscito decreta a senatu est consuli quaestio Cn. Caepioni. profectus in exilium Tubulus statim nec respondere ausus; erat enim res aperta.*

("Nemojte pretpostaviti da govorim o Luciju Tubulu, koji je kada je kao pretor predsjedavao na suđenju za ubistvo tako malo prikrivao primanje mita za svoju presudu da je sljedeće godine, plebejski tribun Publije Skevola, pokrenuo u plebejskoj skupštini specijalnu istragu. Plebiscit[51] je donešen i Senat je zadužio konzula Gneja Cepija da izvrši istragu. Ali Tubul je odmah otišao u egzil i nije se odvažio da izađe na svoje suđenje, tako je očita bila njegova krivica.[52]")

[47] *Lucius Hostilius Tubulus*

[48] *Lucius Caecilius Metellus Calvus* i *Quintus Fabius Maximus Servilianus*, konzuli za 142. god. p. n. e.

[49] *Cnaeus Servilius Caepio* i *Quintus Pompeius*, konzuli za 141. god. p. n. e.

[50] *Lucius Furius Philus* i *Sextus Atilius Serranus*, konzuli za 136. god. p. n. e.

[51] Odluka koju donosi plebejska skupština (*Concilium Plebis*).

[52] U Askonijevom komentaru Ciceronovog govora *Pro Scauro*, kaže se da je Tubulo izvršio samoubistvo otrovom kada je bio pozvan da se vrati iz egzila kako bi se suočio sa smrću u tamnici.

Ciceron, O krajnosti dobra i zla, IV, 77: *et eadem inbecillitate et inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scaevolam*

("Lucije Tubul je bio isto slab i nestabilan kao Publije Skevola koji je iznio prijedlog za njegovu osudu")

Ciceron[53], O krajnosti dobra i zla, V, 62: *Cui Tubuli nomen odio non est?*

("…ili gnušanjem samoga imena Tubula").[54]

Ciceron, O Republici, I, 31[55]: *Quid enim mihi L. Pauli nepos, hoc avunculo, nobilissima in familia atque in hac tam clara re publica natus, quaerit, quo modo duo soles visi sint, non quaerit, cur in una re publica duo senatus et duo paene iam populi sint? Nam, ut videtis, mors Tiberii Gracchi et iam ante tota illius ratio tribunatus divisit populum unum in duas partis; obtrectatores autem et invidi Scipionis initiis factis a P. Crasso et Appio Claudio tenent nihilo minus illis mortuis senatus alteram partem dissidentem a vobis auctore Metello et P. Mucio neque hunc, qui unus potest, concitatis sociis et nomine Latino, foederibus violatis, triumviris seditiosissimis aliquid cotidie novi molientibus, bonis viris locupletibus perturbatis his tam periculosis rebus subvenire patiuntur*.

("Kako me može to interesirati da unuk[56] Lucija /Emilija op. S.M./ Paula /Makedonskog op. S.M./, sa ženske strane, rođen u tako plemenitoj i istaknutoj familiji ove Republike, hoće tražiti razloge zašto su dva sunca bila viđena, kada on ne istražuje razlog zašto dva senata, i skoro dva naroda

[53] Ciceron uzgred spominje Publija Skevolu, *pontifex maximusa* i u *De nat. Deo.* I, 115.

[54] O Tubulovom grijehu v. i *Cic. De nat. Deo.* I, 63; III, 74; *Cic. pro Scauro,* 1; *Gell.* II, 7, 20; *Ascon. Comm. Pro Scauro,* I, 5.

[55] Konkretni govor u navedenom odlomku navodno, po Ciceronu, drži Gaj Lelije Mlađi Sapiens (*Caius Laelius Sapiens,* rođen cc 188. god. p. n. e.); o njemu v. Smith W., 1849:II, 706 - 707; PWRE, 1924, XII 1, *col.* 404 – 410.

[56] Kvint Elije Tuberon, stoički filozof i učenik Panetija sa Rodosa. Nećak Scipiona Emilijana (sin njegove sestre).

egzistiraju u Republici /u smislu podjele rimskoga naroda i njegovih institucija na dvije stranke od 133. god. p. n. e. op. S.M./. Jer kao što vidite, smrt Tiberija Grakha, pa čak i prije toga, svi postupci njegovog /plebejskog op. S.M./ tribunata su dijelili jedan narod u dvije stranke. Oni koji su bili klevetnici i neprijatelji Scipiona /Emilijana op. S.M./, prvo su vođeni od Publija Krasa i Apija Klaudija. Čak i sada kada su ovi ljudi mrtvi /znači nakon 130. god. p. n. e. op. S.M./ drži se dio Senatu u opoziciji prema tebi pod vodstvom Metela i Publija Mucija. Niti bi oni dopustili čovjeku, koji je sam mogao biti na usluzi da nam pomogne da se izvućemo iz poteškoća za vrijeme pokreta Latina i njihovih saveznika prema pobuni, kršenjem svih naših ugovora u prisustvu frakcionaških triumvira /misli se na članove agrarne komisije op. S.M./ i stvaranjem svakoga dana nekih novih intriga do uznemiravanja vrijednijih i bogatijih građana.”)

Ciceron, O Dužnostima, II, 47: *P. Rutilii adulescentiam ad opinionem et innocentiae et iuris scientiae P. Mucii commendavit domus.*

(“Njegove česte posjete domu Publija Mucija su pomogle mladom Publiju Ruriliju da stekne reputaciju integriteta karaktera i sposobnost pravnog savjetnika”).

Perioha LIX knjige Livijevog djela: *Aristonicus, Eumenis regis filius, Asiam occupauit, cum testamento Attali regis legata populo R. libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus cos., cum idem pontifex max. esset, quod numquam antea factum erat, extra Italiam profectus proelio uictus et occisus est. M. Perperna cos. uictum Aristonicum in deditionem accepit.*

(„Aristonik, sin kralja Eumena /II. op. S.M./ je zauzeo Aziju /misli se na područje koje je više – manje komplemetarno sa rimskom prokonzularnom provincijom Azijom iz vremena Livija op. S.M./ koja je bila zavještana /oporukom op. S.M./ rimskom narodu i koja je trebala biti slobodna. Konzul Publije Licinije Kras /Mucijan op. S.M./, koji je bio u isto vrijeme i *pontifex maximus* (nešto što se nikada ranije nije desilo), krenuo je protiv njega iz Italije, ali je bio poražen i ubijen u bitci. Konzul Marko Perperna, je ipak prihvatio predaju poraženog Aristonika.“).

Julije Obsekvens, *Liber de prodigiis*, 28, kompletni sažetak iz Livijevog djela: *Reate mulus cum quinque pedibus natus. Romae in Graecostasi lacte pluit. lupus et canis Hostiae pugnantes fulmine exanimati. grexovium in Apulia fulmine exanimati. praetor populi Romani uno ictu fulmine exanimatus. Terracinae sereno navis velum in aqua deiectum; et impensas omnis, quae ibi erant, ignis absumpsit. Publius Crassus adversus Aristonicum dimicans occisus. Apollinis simulacrum lacrimavit per quatriduum. vates portenderunt Graeciae fore exitium, unde deductum esset. sacrificatum tum a Romanis donaque in templo posita. Phrygia recepta Asia Attali testamento legata Romanis.*

(“U Reati, mula je bila rođena sa pet stopala. U Rimu na Grekostasis je kišilo mlijeko. U Hostiji vuk i pas su bili ubijeni od munje dok su se borili. Stado ovaca u Apuliji je bilo ubijeno od munje. Pretor rimskoga naroda je bio ubijen jednim udarcem munje. U Teracini na miran dan, jedro broda je bačeno u vodu, a vatra je progutala svu robu koja se tamo nalazila. /Vrhovni svećenik op. S.M./ Publije /Licinije op. S.M./ Kras je bio ubijen dok se borio protiv Aristonika. Statua Apolona je plakala četiri dana. Proroci su najavili da će kraj Grčkoj odakle je statua donesena. Zato je tamo žrtvovano od Rimljana i darovi su pohranjeni u hramu. Kada je Frigija bila povraćena, Azija /misli se na pergamsko – atalidsko kraljevstvo op. S.M./ je bila zavještana Rimljanima po testamentu Atala /III op. S.M./”)

Strabon, Geografija, XIV, 1, 38: μετὰ δὲ Σμύρναν αἱ Λεῦκαι πολίχνιον, ὃἀπέστησεν Ἀριστόνικος μετὰ τὴν Ἀττάλου τοῦ φιλομήτορος τελευτήν, δοκῶν τοῦ γένους εἶναι τοῦ τῶν βασιλέων καὶ διανοούμενος εἰς ἑαυτὸν ποιεῖσθαι τὴν ἀρχήν: ἐντεῦθεν μὲν οὖν ἐξέπεσεν ἡττηθεὶς ναυμαχίᾳ περὶ τὴν Κυμαίαν ὑπὸἘφεσίων, εἰς δὲ τὴν μεσόγαιαν ἀνιὼν ἤθροισε διὰ ταχέων πλῆθος ἀπόρων τε ἀνθρώπων καὶ δούλων ἐπ᾽ἐλευθερίᾳ κατακεκλημένων, οὓς Ἡλιοπολίτας ἐκάλεσε. πρῶτον μὲν οὖν παρεισέπεσεν εἰς Θυάτειρα, εἶτ᾽Ἀπολλωνίδα ἔσχεν, εἶτ᾽ἄλλων ἐφίετο φρουρίων: οὐ πολὺν δὲ διεγένετο χρόνον, ἀλλ᾽ εὐθὺς αἵ τε πόλεις ἔπεμψαν πλῆθος, καὶ Νικομήδης ὁ Βιθυνὸς ἐπεκούρησε καὶ οἱ τῶν Καππαδόκων βασιλεῖς. ἔπειτα πρέσβεις Ῥωμαίων πέντε ἧκον, καὶ μετὰ ταῦτα στρατιὰ καὶὕπατος Πόπλιος Κράσσος, καὶ μετὰ ταῦτα Μάρκος Περπέρνας, ὃς καὶ κατέλυσε τὸν πόλεμον ζωγρίᾳ λαβὼν τὸν Ἀριστόνικον καὶἀναπέμψας εἰς Ῥώμην. ἐκεῖνος μὲν οὖν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ κατέστρεψε τὸν βίον, Περπέρναν δὲ νόσος διέφθειρε, Κράσσος δὲ περὶ Λεύκας ἐπιθεμένων τινῶν ἔπεσεν ἐν μάχῃ. Μάνιος

δ᾽Ἀκύλλιος ἐπελθὼν ὕπατος μετὰ δέκα πρεσβευτῶν διέταξε τὴν ἐπαρχίαν εἰς τὸ νῦν ἔτι συμμένον τῆς πολιτείας σχῆμα

(„Nakon Smirne, dolazi se do Leuke, maloga grada, koji je nakon smrti Atala /III. op. S.M./ Filometora bio ponukan na pobunu od Aristonika, koji je navodno pripadao kraljevskoj porodici i namjeravao je da uzurpira kraljevstvo /misli se kraljevsku vlast op. S.M./. On /Aristonik op. S.M./ je bio protjeran iz Smirne, nakon što je bio poražen u pomorskoj bici blizu kimejske[57] teritorije od Efežana, ali se on povukao u unutrašnjost i brzo je sabrao veliki broj siromašnih ljudi, i takođe robova, pozvanih sa obećanjem o slobodi, koje je on zvao Heliopoliti. Tada se on prvo iznenadno pojavio pred Tijatirom, a zatim je došao u posjed /misli se zauzeo op. S.M./ Apolonisa, a on je onda usmjerio svoje napore prema drugim utvrdama. Ali on nije dugo trajao. Polisi[58] su odmah poslali veliki broj vojnika protiv njega, i oni su bili pomognuti od Nikomeda, kralja Bitinije i kraljeva Kapadočana. Zatim je došlo pet rimskih poslanika, i nakon toga armija pod konzulom Publijem /Licinijem op. S.M./ Krasom /Mucijanom op. S.M./ i nakon toga Marko Perperna, koji je doveo rat do kraja, je živoga zarobio Aristonika i poslao ga u Rim. Aristonik je završio svoj život u zatvoru. Perperna je umro od bolesti, i Kras, napadnut od izvjesnih ljudi u blizini Leuke, je poginuo u bici. I Manije Akvilije, došao je kao konzul, sa 10 pomoćnika i organizirao je provinciju u obliku uprave u kojoj još i sada postoji.“).

---

[57] Maloazijska Kima na području Eolide, nešto sjevernije od Fokeje.

[58] Od vremena uspostave makedonske hegemonije nad većim dijelom balkanske Helade, uspostave interkontinentalnog golemoga carstva Aleksandra III. Argeada Makedonskog Velikog i stvaranja čitavog niza helenskih naseobina na zaposjednutim dijelovima Azije i sjeveroistočne Afrike, izraz "polis" nije više samo označavao samostalnu helensku državicu sa punim suverenitetom i gradskim naseljem kao središnjim dijelom, nego i autonomne "helenske" zajednice sa istoimenim gradskim središtem koje su priznavale vrhovnu vlast helenističkih kraljeva i drugih kraljeva koji su preuzimali teritorije koje su pripadale Aleksandrovom carstvu. Ti polisi bi bili značajno privilegirani, ali za razliku od samostalnih polisa, oni su ipak bili sastavni dijelovi većih političkih država. Tako je i u okvirima atalidske kraljevine postojao značajan broj polisa, posebno na egejskom priobalju, gdje je riječ poglavito o drevnim eolskim i jonskim apoikijama. Polisi unutar helenističkih monarhija bi po svome tipu odgovarali jedinicama municipalne autonomije u Rimskoj državi.

Fasti Capitolini**, p. 72. 133. god. p. n. e.:** *P. Mucius* [*P.f. Q.n. Scaevola*] *, L. Calpurnius* [*L.f. C.n. Piso*] *Frugi*

(“Konzuli Publije Mucije, sin Publija, unuk Kvinta, Skevola i Lucije Kalpurnije, sin Lucija, unuk Gaja, Frugi”)

Fasti Capitolini**, p. 72. 131. god. p. n. e.:** *P. Licinius P.f. P.n. Dives Crassus [Mucianus], [L.] Valerius [L.f. L.n.] Flaccus*

(“Publije Licinije, Publija sin, Publija unuk Dives Kras Mucijan i Lucije Valerije, Lucija sin, Lucija unuk, Flak”).

Velej Paterkul, II, IV: *Interim, dum haec in Italia geruntur, Aristonicus, qui mortuorege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicutrelicta postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiae stirpis originemarmis earn occupaverat, is victus a M. Perpenna ductusquein triumpho, sed aM'. Aquilio, capite poenas dedit, cum initio belliCrassum Mucianum, virum iuris scientissimum, decedentem ex Asiaproconsulem interemisset. At P. Scipio Africanus Aemilianus, qui Carthaginem deleverat,post tot acceptas circa Numantiam clades creatus iterum consulmissusque in Hispaniam fortunae virtutique expertae in Africa responditin Hispania, et intra annum ac tris menses, quam eo venerat,circumdatam operibus Numantiam excisamque aequavit solo. Necquisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidionomen suum perpetuae commendavit memoriae: quippe excisa Carthagineac Numantia ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis.Hic, eum interrogante tribuno Carbone, quid de Ti. Gracchicaede sentiret, respondit, si is occupandae rei publicae animumhabuisset, iure caesum. Et cum omnis contio adclamasset, hostium,inquit, armatorum totiens clam ore non territus, qui possum vestromoveri, quorum noverca est Italia? Reversus in urbem intra brevetempus, M'. Aquilio C. Sempronio consulibus abhinc annos centumet sexaginta, post duos consulatus duosque triumphos et bis excisosterrores rei publicae mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quaedamelisarum faucium in cervice reperirentur notae. De tanti virimorte nulla habita est quaestio eiusque corpus velato capite elatumest, cuius opera super totum terrarum orbem Roma extulerat caput.Seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriae,mortem obiit, vitam certe dignissimam egit, quae nullius adid temporis praeterquam avito fulgore*

vinceretur. Decessit annoferme sexto et quinquagesimo: de quo si quis ambiget, recurrat adpriorem consulatum eius, in quem creatus est anno octavo et tricesimo:ita dubitare desinet.

(„U međuvremenu, dok se ovo /tribunat Tiberija Grakha i stranački sukobi nakon njega op. S.M./ događalo u Italiji, Aristonik je izmislio pripadnost kraljevskoj /atalidskoj op. S.M./ lozi i zaposjeo je Aziju / misli se na zapadni dio Male Azije, atalidsko – pergamsko kraljevstvo op. S.M./ nakon smrti kralja Atala /III. Filometora op. S.M./ koji je Aziju / atalidsko – pergamsko kraljevstvo op. S.M./ oporukom ostavio rimskomu narodu, kako je poslije Nikomed ostavio Bitiniju. Aristonika je pobijedio Marko Perpena i vodio u trijumfu, ali ga je Manije Akvilije kaznio smrću, jer je na početku rata usmrtio izuzetnog poznavatelja prava /Publija Licinija op. S.M:/ Mucijana Krasa kad je kao prokonzul odlazio iz Azije /zapadne Male Azije op. S.M./.Publije /Kornelije op. S.M./ Scipion Afrikanac /Mlađi op. S.M./ Emilijan, koji je bio razorio Kartaginu, nakon tolikih poraza pretrpljenih oko Numancije, po drugi put je izabran za konzula i poslan u Hispaniju. Opravdao je sreću i hrabrost iskušanu u Africi te je za godinu i tri mjeseca otkako je onamo bio došao, Numanciju, opkoljenu opsadnim nasipima, srušio i sravnio sa zemljom. I nitko od ljudi bilo kojeg naroda prije njega nije slavnijim razorenjem gradova svoje ime povjerio vječnoj uspomeni. Jer, srušivsi Kartaginu i Numanciju, oslobodio nas je straha od jedne, a sramote od druge. On /misli se na Scipiona Emilijana op. S.M./ je, kad ga je /plebejski op. S.M./ tribun /Gaj Papirije op. S.M./ Karbon pitao što misli o ubistvu Tiberija Grakha, odgovorio kako je ovaj, ako je imao namjeru osvojiti Republiku, s pravom ubijen. No kad je sva kontiona[59] /tj. prisutni građani na ovom neformalnoj sjednici op. S.M./ podigla viku, reče: "Kako mogu Ja, koji

---

[59] Singul. *contio*; pl. *contiones* su bile neformalne sjednice, skupštine, sazivi, okupi, sabori građana i drugih na kojima se moglo diskutirati o nacrtu zakona, predlagati promjene, amandmane ili protiviti se zakonu i tražiti njegovo povlaćenje. To je bila neka vrsta rimske "javne rasprave", koja bi održavala sve do sjednice oficijelnog zakonodavnog tijela (komicija ili plebejske skupštine). Magistrat ili plebejski tribun koji je oficijelni nosilac procesa usvajanja zakona može, ali ne mora, uvažiti sugestije sa *contiones* u kreiranju konačnog prijedloga zakona (*rogatio*). Na samoj sjednici oficijelnog tijela, prezentirani prijedlog zakona se ne može više modificirati, niti se o njemu više diskutira, nego se samo pristupa njegovom usvajanju ili odbijanju. Proces glasanja za prijedlog zakona je i prije njegovog samoga početka mogao zaustaviti bilo koji plebejski tribun sa potezanjem prava veta, bez obrazlaganja zašto to čini. O procesu usvajanja zakona u Republici v. Mesihović, 2017B, 13 – 14.

sam tako mnogo puta čuo u bitkama uzvike i dovikivanja neprijatelja, bez osjećaja straha, biti uznemiren od ljudi sličnih vama, kojima je Italija mačeha" Vrativši se u grad u kratko je vrijeme, za konzula Manija Akvilija i Gaja Sempronija[60] - ima tomu sto i šezdeset godina - nakon dva konzulata i dva trijumfa i dvaput uklonjenih strahova Republike[61], ujutro u postelji pronađen mrtav, sa stanovitim znakovima davljenja na vratu. 0 smrti tako velika čovjeka nije provedena nikakva istraga, te je zastrte glave pokopano tijelo onoga čijim je trudom grad Rim izdigao svoju glavu nad cijelim svijetom. Bilo da je umro prirodnom smrću, kako je zabilježila većina, bilo smrću uzrokovanom zasjedom, kako su zapisali neki, proveo je zacijelo najdostojniji život, koji do tog vremena nije nadmašila ničija slava doli slava njegova djeda. Preminuo je gotovo u pedeset i šestoj godini života.[62] A ako ko o njemu dvoji, neka se vrati na njegov prvi konzulat, za koji je izabran u svojoj trideset i osmoj godini života. Tako će prestati dvojiti.").

Valerije Maksim, III, 2, 12: *Militis hic in adverso casu tam egregius tamque virilis animus quam <quem>relaturus sum imperatoris: P. enim Crassus, cum Aristonico bellum in Asia gerens, a Thracibus, quorum is magnum numerum in praesidio habebat, inter Elaeam et Myrinamexceptus, ne in dicionem eius perveniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit: virgam enim, qua ad regendum equum usus fuerat, in unius barbari oculum derexit. qui vi doloris accensus latus Crassi sica confodit, dumque se ulciscitur, Romanum imperatorem maiestatis amissae turpitudine liberavit. ostendit Fortunae Crassus quam indignum virum tam gravi contumelia adficere voluisset, quoniam quidem iniectos ab ea libertati suae miserabiles laqueos prudenter pariter ac fortiter rupit, donatumque se iam Aristonico dignitati suae reddidit.*

(„Ovaj duh vojnika u nevolji je bio odličan i muževan kao i zapovjednikov kojeg namjeravam da spomenem. Publije /Licinije op. S.M./ Kras /Mucijan op. S.M./ je poveo rat u /zapadnim dijelovima Male op. S.M./ Aziji protiv

[60] 129. god. p. n. e.

[61] Misli se na Kartaginu i Numanciju.

[62] Rođen je znači 185. god. p. n. e.
Po Elijanu Klaudiju, Scipion Emilijan je živio 54 godine, što bi značilo da je rođen 183. god. p. n. e.

Aristonika, kada je ovaj bio zarobljen između Elee i Mirine od Tračana, kojih je Aristonik imao veliki broj u svojoj vojsci. Kako bi izbjegao pad u svojom moći, Kras je pobjegao sramoti na način smrti koji je sam odabrao. On je gurnuo štap, koji je koristio za upravljanje konjem, u oko jednoga od barbara. Razbješnjen sa veličinom boli, čovjek je zario svoj bodež duboko u Krasa i tako sveteći sebe je oslobodio rimskog zapovjednika od sramote da izgubi dostojanstvo. Kras je pokazao Sreći koliko malo čovjek, na koga ona je željela da nanese tako teško poniženje zaslužio to, lomeći jadne okove koje je ona položila na njegovu slobodu ne manje pametno nego hrabro. Već predat Aristonik, on je vratio sam svoje dostojanstvo.“)

Valerije Maksim, VIII, 7, 12: *Iam P. Crassus, cum in Asiam ad Aristonicum regem debellandum consul venisset, tanta cura Graecae linguae notitiam animo conprehendit, ut eam in quinque divisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret. quae res maximum ei sociorum amorem conciliavit, qua quis eorum lingua apud tribunal illius postulaverat, eadem decreta reddenti.*

(“Kada je Publije Kras /Mucijan op. S.M./ za vrijeme svoga konzulata, otišao u Aziju protiv kralja Aristonika, toliko se pobrinuo da nauči grčki jezik, da, iako je on podijeljen u pet dijalekata, on znao temeljito i savršeno. Takvo znanje mu je donijelo najveću naklonost saveznika, jer je on uobičavao da svoje odluke učini na dijalektu na kojem je zahtjev prezentiran njegovom trbunalu.”).

Kvintilijan, XI, 2, 38: *An vero Scaevola in lusu duodecim scriptorum, cum prior calculum promovisset essetque victus, dum rus tendit repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset recordatus, rediit ad eum quocum luserat, isque ita factum esse confessus est:*

(“Rečeno nam je da je Skevola, nakon igre 12 polja, u kojoj je on napravio prvi potez i bio poražen, ponovo prešao cijelu igru ponovo u svome umu na putu na selo, i prisjetivši se pokreta koji ga je koštao igre, vratio se da kaže čovjeku sa kojim je igrao, a drugi je priznao da je on bio u pravu.”).

Plutarh, Usporedni životopisi, Tiberije Grakh, 9: οὐ μὴν ἐφ᾽ αὑτοῦ γε συνέθηκε τὸν νόμον, τοῖς δὲ πρωτεύουσιν ἀρετῇ καὶ δόξῃ τῶν πολιτῶν συμβούλοις χρησάμενος, ὧν καὶ Κράσσος ἦν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ

Μούκιος Σκαιβόλας ὁ νομοδείκτης ὑπατεύων τότε καὶ Κλαύδιος Ἄππιος ὁ κηδεστὴς τοῦ Τιβερίου. καὶ δοκεῖ νόμος εἰς ἀδικίαν καὶ πλεονεξίαν τοσαύτην μηδέποτε πραότερος γραφῆναι καὶ μαλακώτερος. οὓς γὰρ ἔδει δίκην τῆς ἀπειθείας δοῦναι καὶ μετὰ ζημίας ἣν παρὰ τοὺς νόμους ἐκαρποῦντο χώραν ἀφεῖναι, τούτους ἐκέλευσε τιμὴν προσλαμβάνοντας ἐκβαίνειν ὧν ἀδίκως ἐκέκτηντο, καὶ παραδέχεσθαι τοὺς βοηθείας δεομένους τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καίπερ οὕτω τῆς ἐπανορθώσεως οὔσης εὐγνώμονος, ὁ μὲν δῆμος ἠγάπα, παρεὶς τὰ γεγενημένα, παύσασθαι τὸ λοιπὸν ἀδικούμενος, οἱ δὲ πλούσιοι καὶ κτηματικοὶ πλεονεξίᾳ μὲν τὸν νόμον, ὀργῇ δὲ καὶ φιλονεικίᾳ τὸν νομοθέτην δι᾽ ἔχθους ἔχοντες, ἐπεχείρουν ἀποτρέπειν τὸν δῆμον, ὡς γῆς ἀναδασμὸν ἐπὶ συγχύσει τῆς πολιτείας εἰσάγοντος τοῦ Τιβερίου καὶ πάντα πράγματα κινοῦντος. ἀλλ᾽ οὐδὲν ἐπέραινον ὁ γὰρ Τιβέριος πρὸς καλὴν ὑπόθεσιν καὶ δικαίαν ἀγωνιζόμενος λόγῳ καὶ φαυλότερα κοσμῆσαι δυναμένῳ πράγματα δεινὸς ἦν καὶ ἄμαχος, ὁπότε τοῦ δήμου τῷ βήματι περικεχυμένου καταστὰς λέγοι περὶ τῶν πενήτων, ὡς τὰ μὲν θηρία τὰ τὴν Ἰταλίαν νεμόμενα καὶ φωλεὸν ἔχει καὶ κοιταῖόν ἐστιν αὐτῶν ἑκάστῳ καὶ καταδύσεις, τοῖς δὲ ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας μαχομένοις καὶ ἀποθνῄσκουσιν ἀέρος καὶ φωτός, ἄλλου δὲ οὐδενὸς μέτεστιν, ἀλλ᾽ ἄοικοι καὶ ἀνίδρυτοι μετὰ τέκνων πλανῶνται καὶ γυναικῶν, οἱ δὲ αὐτοκράτορες ψεύδονται τοὺς στρατιώτας ἐν ταῖς μάχαις παρακαλοῦντες ὑπὲρ τάφων καὶ ἱερῶν ἀμύνεσθαι τοὺς πολεμίους: οὐδενὶ γάρ ἐστιν οὐ βωμὸς πατρῷος, οὐκ ἠρίον προγονικὸν τῶν τοσούτων ' Ῥωμαίων, ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἀλλοτρίας τρυφῆς καὶ πλούτου πολεμοῦσι καὶ ἀποθνῄσκουσι, κύριοι τῆς οἰκουμένης εἶναι λεγόμενοι, μίαν δὲ βῶλον ἰδίαν οὐκ ἔχοντες.

(„Ipak, zakon nije sastavio sam, nego je za savjetnike uzeo one od građana koji su bili prvi vrlinom i ugledom, među kojima su bili vrhovni svećenik Kras, tumač zakona Mucije Skevola koji je tada bio konzul i Tiberijev tast Apije Klaudije. I čini se da zakon protiv tolike nepravde i gramzljivosti nikad nije bio napisan blaže i popustljivije, jer ljudima koji bi bili trebali biti kažnjeni zbog neposlušnosti i uz plaćanje kazne ustupiti zemlju čije su plodove protuzakonito uživali, njima je samo naložio da napuste nepravedno stečene posjede pošto prime odštetu za njihovu vrijednost i da dopuste da ih preuzmu oni od građana kojima je trebalo pomoći. No, premda je to ispravljanje zala bilo tako obzirno, narod se, pustivši da prošlost padne u zaborav, zadovoljavao time da ubuduće bude siguran od takvih nepravdi, ali bogati i imućni, koji su iz gramzljivosti mrzili taj zakon, a iz ljutnje i svadljivosti njegova donosioca, pokušavahu odvratiti narod da ga ne potvrdi tvrdeći da Tiberije preraspodjelu zemlje uvodi radi rušenja ustavnog poretka i radi općeg prevrata. Ali ne postigoše ništa; jer Tiberije je, boreći se za

plemenit i pravičan prijedlog rječitošću sposobnom da uljepša i lošiju stvar, bio strašno nesavladiv kad je, stavši na govornicu, dok se narod natiskivao oko nje, govorio u prilog siromašnih da i divlje zvijeri koje nastanjuju Italiju imaju svaka i spilju i ležaj i rupu, a oni koji se bore i umiru za Italiju imaju svoj dio zraka i svjetla i ničega drugog, nego bez kuće i kućišta potucaju se s djecom i ženama dok vojskovođe lažu pozivajući u bitkama svoje vojnike da brane od neprijatelja grobove i svetišta; jer niko od njih nema djedovski žrtvenik, niko od tolikih Rimljana grobnicu predaka, nego se bore za tuđu raskoš i bogatstvo, oni koje nazivaju gospodarima svijeta, a nemaju ni grudu zemlje koja je njihova.”)

Plutarh, Usporedni životopisi, Tiberije Grakh, 18 - 19:
ἀρξαμένου δὲ πάλιν τοῦ Μουκίου τὰς φυλὰς ἀναγορεύειν, οὐδὲν ἐπεραίνετο τῶν εἰωθότων διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἐσχάτων θόρυβον, ὠθουμένων καὶ ὠθούντων τοὺς ἐναντίους εἰσβιαζομένους καὶ ἀναμιγνυμένους. ἐν δὲ τούτῳ Φούλβιος Φλάκκος ἀπὸ βουλῆς ἀνὴρ εἰς ἐμφανὲς καταστάς, ὡς οὐκ ἦν φθεγγόμενον ἐφικέσθαι διεσήμηνε τῇ χειρὶ φράσαι τι βουλόμενος αὐτὸν ἰδίᾳ τῷ Τιβερίῳ. καὶ κελεύσαντος ἐκείνου διασχεῖν τὸ πλῆθος, ἀναβὰς μόλις καὶ προσελθὼν ἀπήγγειλεν ὅτι τῆς βουλῆς συγκαθεζομένης οἱ πλούσιοι, τὸν ὕπατον μὴ πείθοντες, αὐτοὶ διανοοῦνται καθ᾽ αὑτοὺς ἀποκτιννύναι τὸν Τιβέριον, πολλοὺς ἐπὶ τοῦτο δούλους καὶ φίλους ὡπλισμένους ἔχοντες.ὡς οὖν ταῦτα τοῖς περί αὐτὸν ἐξήγγειλεν ὁ Τιβέριος, οὗτοι μὲν εὐθὺς τάς τε τηβέννους περιεζώννυντο, καὶ τὰ τῶν ὑπηρετῶν δόρατα συγκλῶντες οἷς ἀνείργουσι τὸν ὄχλον, διελάμβανον ὡς ἀμυνούμενοι τοῖς κλάσμασι τοὺς ἐπερχομένους. τῶν δὲ ἀπωτέρω θαυμαζόντων τὰ γινόμενα καὶ πυνθανομένων, ὁ Τιβέριος ἥψατο τῇ χειρὶ τῆς κεφαλῆς, ἐνδεικνύμενος τῇ ὄψει τὸν κίνδυνον, ἐπεὶ τῆς φωνῆς οὐκ ἐπήκουον. οἱ δὲ ἐναντίοι τοῦτο ἰδόντες ἔθεον πρὸς τὴν βουλὴν, ἀπαγγέλλοντες αἰτεῖν διάδημα τὸν Τιβέριον καὶ τούτου σημεῖον εἶναι τὸ τῆς κεφαλῆς ἐπιθιγγάνειν. πάντες μὲν οὖν ἐθορυβήθησαν ὁ δὲ Νασικᾶς ἠξίου τὸν ὕπατον τῇ πόλει βοηθεῖν καὶ καταλύειν τὸν τύραννον. ἀποκριναμένου δὲ πράως ἐκείνου βίας μὲν οὐδεμιᾶς ὑπάρξειν οὐδὲ ἀναιρήσειν οὐδένα τῶν πολιτῶν ἄκριτον, εἰ μέντοι ψηφίσαιτό τι τῶν παρανόμων ὁ δῆμος ὑπὸ τοῦ Τιβερίου πεισθεὶς ἢ βιασθείς, τοῦτο κύριον μὴ φυλάξειν, ἀναπηδήσας ὁ Νασικᾶς, ‘ἐπεὶ τοίνυν,’ ἔφη, ‘προδίδωσιν ὁ ἄρχων τὴν πόλιν, οἱ βουλό μενοι τοῖς νόμοις βοηθεῖν ἀκολουθεῖτε.’ καὶ ταῦτα λέγων ἅμα καὶ τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐχώρει πρὸς τὸ Καπετώλιον. ἕκαστος δὲ τῶν ἑπομένων αὐτῷ τῇ χειρὶ τὴν τήβεννον περιελίξας ἐώθει τοὺς ἐμποδών, οὐδενὸς ἐνισταμένου πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ φευγόντων καὶ

πατούντων ἀλλήλους. οἱ μὲν οὖν περί αὐτοὺς ῥόπαλα καὶ σκυτάλας ἐκόμιζον οἴκοθεν αὐτοὶ δὲ τῶν δίφρων καταγνυμένων ὑπὸ τοῦ φεύγοντος ὄχλου τὰ κλάσματα καὶ τοὺς πόδας λαμβάνοντες ἀνέβαινον ἐπὶ τὸν Τιβέριον, ἅμα παίοντες τοὺς προτεταγμένους καὶ τούτων μὲν ἦν τροπὴ καὶ φόνος: αὐτοῦ δὲ τοῦ Τιβερίου φεύγοντος ἀντελάβετό τις τῶν ἱματίων. ὁ δὲ τὴν τήβεννον ἀφεὶς καὶ φεύγων ἐν τοῖς χιτῶσιν ἐσφάλη καὶ κατηνέχθη περί τινας τῶν πρὸ αὐτοῦ πεπτωκότας. ἀνιστάμενον δὲ αὐτὸν μὲν ἐμφανῶς καὶ πρῶτος εἷς τὴν κεφαλὴν πατάξας ποδὶ δίφρου Πόπλιος ἦν Σατυρήϊος εἷς τῶν συναρχόντων τῆς δὲ δευτέρας ἀντεποιεῖτο πληγῆς Λεύκιος Ῥοῦφος, ὡς ἐπὶ καλῷ τινι σεμνυνόμενος. τῶν δὲ ἄλλων ἀπέθανον ὑπὲρ τριακοσίους ξύλοις καὶ λίθοις συγκοπέντες, σιδήρῳ δὲ οὐδείς.

(“Ali kada je Mucije[63] počeo ponovno prozivati tribuse[64]na glasanje, nijedna od uobičajenih formalnosti nije se mogla održati zbog nereda koji je nastao među onima na rubu mnoštva gdje je nastalo obostrano guranje izmedu Tiberijevih pristaša i protivnika koji su se nastojali silom probiti i pomiješati među ostale. Uto /Marko op. S.M./ Fulvije Flak, član Senata, stavši na uočljivo mjesto, kako je bilo nemoguće glasom doseći da ga Tiberije /Grakh, plebejski tribun za 133. god. p. n. e. op. S.M./ čuje, dade rukom znak da mu nasamu želi nešto reći. I kad je Tiberije naredio da se mnoštvo razmakne, sa mukom se uspevši i približivši, dojavi mu da na sjednici Senata bogataši, ne mogući nagovoriti konzula /Publija Mucija Skevolu op. S.M./ da nešto poduzme, sami snuju na svoju ruku ubiti Tiberija imajući za to pod oružjem mnoštvo svojih robova i prijatelja. Kada je, dakle, Tiberije izvijestio o toj zavjeri one koji stajahu oko njega, ovi odmah potpasaše tunike i, lomeči koplja kojima su liktori zadržavali svjetinu, dijelili su među sobom njihove komade da se brane od napadača. Kada su se oni udaljeniji čudili i pitali što se događa, Tiberije se rukom uhvati za glavu hoteći tako dati vidljiv znak o prijetećoj opasnosti jer njegov glas nisu mogli čuti oni koji su pitali. Ali njegovi protivnici, vidjevši to, potrčaše u Senat javljajuči da Tiberije traži krunu i da je znak toga doticanje glave rukom. Svi se na to uznemiriše a Nasika /Serapion op. S.M./ zatraži od konzula da pritekne državi u pomoć i

[63] Nije riječ o konzulu Muciju Skevoli, nego o izvjesnom štićeniku Tiberija Grakha, koga je ovaj dao izabrati na mjesto smijenjenog plebejskog tribuna Oktavija. *Plut. Tib. Gracch.* 13.

[64] U ovom kontekstu riječ je o izbornim jedinicima. Ukupno je u ovo vrijeme bilo 35 tribusa, i za većinu je trebalo da bude najmanje 18 tribusa.

da sruši tiranina. Kada je ovaj /Mucije Skevola op. S.M./ blago odgovorio da neće pribjeći nikakvu nasilju niti ubiti ikoga od građana bez suda, a ako bi narod po Tiberijevu nagovoru ili pod prisilom izglasao nešto nezakonito, da on to neće priznati valjanim, Nasika, skočivši, reče: »Ako, dakle, najviši magistrat izdaje državu, slijedite me svi koji ste voljni braniti zakone !« I pokrivši uz te riječi glavu rubom svoje halje, krene na Kapitol. Svaki od senatora koji su išli za njim, omotavši togu oko ruke, gurao je u stranu one koji su im stajali na putu pri čemu im se zbog njihova dostojanstva nitko nije suprotstavljao, nego su bježali i gazili jedni preko drugih. Ljudi pak iz pratnje senatora donosili su od kuće toljage i batine, a sami senatori, uzimajuči komade i noge stolaca koje je svjetina polomila bježeći, išli su gore na Tiberija udarajući istovremeno one koji su se sprijeda poredali na njegovu obranu i nastade bezglav bijeg i ubijanje tih. I dok je sam Tiberije bježao, zgrabi ga neko za odjeću. Ostavivši togu i bježeći u tunici, posrne i padne među tijela nekih od onih koji su ležali ispred njega. Dok se dizao, prvi koji ga otvoreno udari u glavu nogom stolice bio je /plebejski tribun op. S.M./ Publije Saturej[65], jedan od njegovih drugova u službi. Drugi je udarac prisvajao Lucije Ruf koji se time dičio kao nekim plemenitim djelom. Od ostalih izgiboše preko tri stotine zatučenih štapovima i kamenjem, ali nijedan željezom.”).

Plutarh, Usporedni životopisi, Tiberije Grakh, 21: ἡ δὲ βουλὴ θεραπεύουσα τὸν δῆμον ἐκ τῶν παρόντων οὔτε πρὸς τὴν διανομὴν ἔτι τῆς χώρας ἠναντιοῦτο, καὶ ἀντὶ τοῦ Τιβερίου προὔθηκε τοῖς πολλοῖς ὁριστὴν ἑλέσθαι. λαβόντες δὲ τὰς ψήφους εἵλοντο Πόπλιον Κράσσον, οἰκεῖον ὄντα Γράγχῳ: θυγάτηρ γὰρ αὐτοῦ Λικιννία Γαΐῳ Γράγχῳ συνῴκει. καίτοι Νέπως ὁ Κορνήλιός φησιν οὐ Κράσσου, Βρούτου δὲ τοῦ θριαμβεύσαντος ἀπὸ Λυσιτανῶν θυγατέρα γῆμαι Γάιον: ἀλλὰ οἱ πλείους ὡς ἡμεῖς γράφομεν ἱστοροῦσιν. ἐπεὶ δὲ χαλεπῶς μὲν ὁ δῆμος εἶχε τῷ θανάτῳ τοῦ Τιβερίου καὶ φανερὸς ἦν ἀμύνης περιμένων καιρόν, ἤδη δὲ καὶ δίκαι τῷ Νασικᾷ προανεσείοντο, δείσασα περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἡ βουλὴ ψηφίζεται μηδὲν δεομένη πέμπειν αὐτὸν εἰς Ἀσίαν. οὐ γὰρ ἀπεκρύπτοντο κατὰ τὰς ἀπαντήσεις οἱ ἄνθρωποι τὴν δυσμένειαν, ἀλλ᾽ ἐξηγριαίνοντο καὶ κατεβόων ὅπου προστύχοιεν, ἐναγῆ καὶ τύραννον καὶ μεμιαγκότα φόνῳ σώματος ἀσύλου καὶ ἱεροῦ τὸ ἁγιώτατον καὶ φρικωδέστατον ἐν τῇ πόλει τῶν ἱερῶν ἀποκαλοῦντες.

---

[65] *Publius Satureius*

οὕτω μὲν ὑπεξῆλθε τῆς Ἰταλίας ὁ Νασικᾶς, καίπερ ἐνδεδεμένος ταῖς μεγίσταις ἱερουργίαις: ἦν γὰρ ὁ μέγιστος καὶ πρῶτος τῶν ἱερέων, ἔξω δὲ ἀλύων καὶ πλανώμενος ἀδόξως οὐ μετὰ πολὺν χρόνον κατέστρεψε περὶ Πέργαμον. οὐ δεῖ δὲ θαυμάζειν εἰ Νασικᾶν μεμίσηκεν οὕτως ὁ δῆμος, ὅπου καὶ Σκηπίων ὁ Ἀφρικανός, οὗ δοκοῦσι Ῥωμαῖοι μηδένα δικαιότερον μηδὲ μᾶλλον ἀγαπῆσαι, παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἐκπεσεῖν καὶ στέρεσθαι τῆς πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίας, ὅτι πρῶτον μὲν ἐν Νομαντίᾳ τὴν τελευτὴν τοῦ Τιβερίου πυθόμενος ἀνεφώνησεν ἐκ τῶν Ὁμηρικῶν

ὣς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος ὅτις τοιαῦτά γε ῥέζοι,

ἔπειτα τῶν περὶ Γάϊον καὶ Φούλβιον αὐτοῦ δι᾽ ἐκκλησίας πυνθανομένων τί φρονοίη περὶ τῆς Τιβερίου τελευτῆς, οὐκ ἀρεσκομένην τοῖς ὑπ᾽ ἐκείνου πεπολιτευμένοις ἀπόκρισιν ἔδωκεν. ἐκ τούτου γὰρ ὁ μὲν δῆμος ἀντέκρουσεν αὐτῷ λέγοντι, μηδέπω τοῦτο ποιήσας πρότερον, αὐτὸς δὲ τὸν δῆμον εἰπεῖν κακῶς προήχθη, περὶ μὲν τούτων ἐν τῷ Σκηπίωνος βίῳ τὰ καθ᾽ ἕκαστα γέγραπται.

(“Međutim, Senat, želјeći umiriti narod, kada je već dotle došlo, nije se više protivio podjeli podjeli državne zemlje /*ager publicusa* na osnovi *Lex Sempronia Agraria* op. S.M./i predložio je da plebs izabere novoga člana /Komisije op. S.M./ za diobu /preraspodjelu *ager publicusa* po sempronijevskom zakonu op. S.M./ umjesto Tiberija. Glasanjem izabraše Licinija Krasa /Mucijana op. S.M./, kojemu je Grakh bio rođak, jer je njegova kćerka Licinija bila udata za Gaja Grakha. Pa ipak, /historičar op. S.M./Kornelije Nepot, tvrdi[66] da se on nije oženio kćerkom Krasa nego Bruta[67] koji je proslavio trijumf nad Luzitancima. Ali većina pisaca izvještava onako kao i mi. A jer je narod bio ogorčen zbog Tiberijeve smrti i očigledno je čekao priliku za osvetu, a kako je već Nasiki prijetilo i sudsko gonjenje, Senat u strahu za njega izglasa da ga se pošalje u Aziju[68] premda ondje nije za njega imao nikakva posla. Jer ljudi pri susretima ne skrivahu svoje neprijateljstvo prema njemu, nego bješnjahu i derahu se na njega gdje bi se god namjerili na njega nazivajući ga prokletnikom i tiraninom koji je

---

[66] Ovaj životopis koji je napisao Kornelije Nepot danas, nažalost, nije dostupan.

[67] *Decimus Junius Brutus Callaicus* (ili *Gallaecus* ili *Callaecus*), konzul za 138. god. p. n. e.

[68] Misli se na prostor nekadašnjeg Pergamskog kraljevstva na zapadu Male Azije koje je oporučno ostavljeno u nasljedstvo Republici.

ubistvom nepovredive i posvećene osobe oskrvnuo mjesto najsvetije u Gradu i ono koje najviše pobuđuje svetu jezu i strahopoštovanje. Tako Nasika potajno napusti Italiju premda je za nju bio vezan najvažnijim vjerskim dužnostima. Bio je naime, najviši i prvi od svećenika. Lutajući i potucajući se neslavno po tuđini, za kratko vrijeme preminu u Pergamu. Ne treba se čuditi da je narod tako zamrzio Nasiku, kada je i Scipion /Emilijan op. S.M./ Afrikanca /Mlađeg op. S.M./, od koga se čini se da Rimljani nisu nikoga opravdanije niti više zavoljeli, zamalo proigrao i izgubio naklonost naroda zato što je, ponajprije, doznavši u Numanciji za Tiberijevu smrt, glasno citirao Homera :

"I drugi pogini tako ko učini tako što"[69],

a zatim jer je, kada su ga Gaj[70] i Fulvije[71] u kontioni pitali šta misli o Tiberijevoj smrti, dao nepovoljan odgovor o njegovom političkom djelovanju. Nato ga narod omete u govoru, što nisu ranije nikada učinili, a sam se Scipion /Emilijan op. S.M./ zbog toga dao zavesti da se loše izrazi o narodu. Pojedinosti o tome zabilježene su u životopisu[72] Scipiona /Emilijana op. S.M./".).

Plutarh, Usporedni životopisi, Sula, 36: οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταύτην ἔχων ἐπὶ τῆς οἰκίας συνῆν μίμοις γυναιξὶ καὶ κιθαριστρίαις καὶ θυμελικοῖς ἀνθρώποις, ἐπὶ στιβάδων ἀφ᾽ ἡμέρας συμπίνων. οὗτοι γὰρ οἱ τότε παρ᾽ αὐτῷ δυνάμενοι μέγιστον ἦσαν, Ῥώσκιος ὁ κωμῳδὸς καὶ Σῶριξ ὁ ἀρχιμῖμος καὶ Μητρόβιος ὁ λυσιῳδός, οὗ καίπερ ἐξώρου γενομένου διετέλει μέχρι παντὸς ἐρᾶν οὐκ ἀρνούμενος. ὅθεν καὶ τὴν νόσον ἀπ᾽ αἰτίας ἐλαφρᾶς ἀρξαμένην ἐξέθρεψε, καὶ πολὺν χρόνον ἠγνόει περὶ τὰ σπλάγχνα γεγονὼς ἔμπυος, ὑφ᾽ ἧς καὶ τὴν σάρκα διαφθαρεῖσαν εἰς φθεῖρας μετέβαλε πᾶσαν, ὥστε πολλῶν

---

69 *Hom. Od.* I, 47.

70 *Caius Papirius Carbo*. Tadašnji lider popularske frakcije. Plebejski tribun 131. god. p. n. e. O njemu v. Smith W., 1867:I, 610 - 611; PWRE, 1949, XVIII. 3, *col*. 1015 – 1020.

71 *Marcus Fulvius Flaccus,* konzul za 125. god. p. n. e. Za vrijeme svoga konzulstva i prokonzulstva se veoma istakao u pohodima u Transalpinska područja, odakle se vratio 123. god. p. n. e. proslavivši trijumf u Gradu. Jedan od glavnih i pristalica i vatrenih predvodnika grakhovske revolucije.

72 Nažalost, ovaj Plutarhov životopis Scipiona Emilijana nije dostupan.

δι᾽ ἡμέρας ἅμα καὶ νυκτὸς ἀφαιρούντων μηδὲν εἶναι μέρος τοῦ ἐπιγινομένου τὸ ἀποκρινόμενον, ἀλλὰ πᾶσαν ἐσθῆτα καὶ λουτρὸν καὶ ἀπόνιμμα καὶ σιτίον ἀναπίμπλασθαι τοῦ ῥεύματος ἐκείνου καὶ τῆς φθορᾶς: τοσοῦτον ἐξήνθει. διὸ πολλάκις τῆς ἡμέρας εἰς ὕδωρ ἐνέβαινεν ἐκκλύζων τὸ σῶμα καὶ ἀπορρυπτόμενος. ἦν δὲ οὐδὲν ὄφελος: ἐκράτει γὰρ ἡ μεταβολὴ τῷ τάχει, καὶ περιεγίνετο παντὸς καθαρμοῦ τὸ πλῆθος.λέγεται δὲ τῶν μὲν πάνυ παλαιῶν Ἄκαστον φθειριάσαντα τὸν Πελίου τελευτῆσαι, τῶν δὲ ὑστέρων Ἀλκμᾶνα τὸν μελοποιὸν καὶ Φερεκύδην τὸν θεολόγον καὶ Καλλισθένη τὸν Ὀλύνθιον ἐν είρκτῇ φρουρούμενον, ἔτι δὲ Μούκιον τὸν νομικόν. εἰ δὲ δεῖ καὶ τῶν ἀπ᾽ οὐδενὸς μὲν χρηστοῦ γνωρίμων δὲ ἄλλως ἐπιμνησθῆναι, λέγεται τὸν ἄρξαντα τοῦ δουλικοῦ πολέμου περὶ Σικελίαν δραπέτην, Εὔνουν ὄνομα, μετὰ τὴν ἅλωσιν εἰς Ῥώμην ἀγόμενον ὑπὸ φθειριάσεως ἀποθανεῖν.

(“Pa ipak, premda je /Sula op. S.M./kod kuće imao takvu ženu, opčio je s glumicama, kitarašicama i kazališnom čeljadi pijući sa njima po slamnatim ležajevima od rane zore. Jer oni koji su tada imali najveći utjecaj na njega bili su komički glumac Roscije, prvi mimičar Soriks i Metrobije koji je igrao ženske uloge a u koga je, premda mu je već prošao cvijet mladosti, Sula sve do kraja bio neprekidno zaljubljen a nije to niti nijekao. Tim načinom življenja pogoršao je bolest koja je u početku bila beznačajna i dugo vremena nije znao da mu je utroba ispunjena gnojnim čirevima a uslijed te bolesti, koja mu je i meso izjela, ono se čitavo pretvorilo u uši tako da, premda je mnogo ljudi bilo zaposleno time da ih uklanja, ono što su oni odstranjivali nije bilo ništa u odnosu na broj nametnika koji su neprestano nastajali a sva njegova odjeća, njegova kupelj, voda za pranje i hrana bili preplavljeni bujicom toga zatora; tolikom je žestinom on provaljivao. Stoga je mnogo puta na dan uranjao u vodu ispirući i čisteći tijelo. Ali od toga nije bilo nikakve koristi; trulenje je, naime, sve više dobivalo na brzini a gamad je svojim mnoštvom odolijevala svakom čišćenju. Pripovijeda se da je u pradavno doba Akast[73] sin Pelijin[74], umro izjeden od uši a u kasnijim vremenima lirski pjesnik Alkman[75], teolog Ferekid[76], Kalisten iz Olinta[77] dok

[73] Ἄκαστος, po mitologiji jedan od Argonauta.

[74] Πελίας, po mitologiji kralj Jolka.

[75] Ἀλκμάν, čuveni pjesnik iz Sparte (VII. st. p. n. e.).

[76] Φερεκύδης ὁ Σύριος, grčki filozof (VI. st. p. n. e.).

[77] Καλλισθένης (cc. 360 – 327, god. p. n. e.), rođak filozofa Aristotela, historičar koji je pratio Aleksandra Velikog.

je pod stražom ležao u zatvoru, te pravnik Mucije. A ako treba spomenuti i one koji nisu postali poznati ni po kakvu dobru, ali su to ipak postali, pripovijeda se da je vođa robovskoga rata na Siciliji, odbjegli rob po imenu Eun, odveden poslije hvatanja u Rim, umro ondje od ušljivosti.”).

Flor, I, XXXV: *Victa ad occasum Hispania populus Romanus ad orientem pacem agebat, nec pacem modo, sed inusitata et incognita quadam felicitate relictae regiis hereditatibus opes et tota insimul regna veniebant. Attalus, rex Pergamenorum, regis Eumenis filius, socii quondam commilitonique nostri testamentum reliquit: "populus Romanus bonorum meorum heres esto. In bonis regiis hanc fuerunt". Adita igitur hereditate provinciam populus Romanus non quidem bello nec armis, sed, quod aequius, testamenti vire retinebat. Sed hanc difficile dictu est utrum facilius amiserit populus Romanus an recuperaverit. Aristonicus, regii sanguinis ferox iuvenis, urbis regibus parere consuetas ferox iuvenis, urbis regibus parere consuetas partim facile sollicitat, paucas resistentis, Myndon, Samon, Colophona vi recepit, Crassi quoque praetoris cecidit exercitum ipsumque cepit. Sed ille memor et familiae et Romani nominis custodem sui barbarum virgula excaecat et in exitium sui, quod volebat, ita concitat. Mox a Perperna domitus et captus et per deditionem in vinculis habitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mixtis—nefas!—veneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. Quae res ut maturam, ita infamem fecit victoriam, quippe cum contra fas deum moresque maiorum medicaminibus inpuris in id tempus sacrosancta Romana arma violasset.*

(„Kada je Španija bila osvojena na Zapadu, rimski narod je imao mir na istoku. I oni /Rimljani op. S.M./ ne samo da su imali mir, nego, sa neuporedivom i nečuvenom raspodjelom sreće, bogatstvo im je bilo ostavljeno kraljevskim zavještanjem i cijelo kraljevstvo je u to vrijeme prešlo u njihove ruke. Atal /III. op. S.M./, kralj Pergama, sin kralja Eumena, koji je bio naš raniji saveznik i podržavalac u ratu, ostavio je oporuku u kojoj je kazao : „Neka rimski narod bude nasljednik moga posjeda. Sljedeći imetak sada čini kraljevsku imovinu.“ Ušavši, dakle, u ovu zaostavštinu, rimski narod je uzeo u posjed provinciju ne sa ratom ili silom oružja, nego što je više pravednije, sa pravom dodijeljenom oporukom. Teško je reći da li je rimski narod izgubio ili ponovo stekao provinciju sa većom lakoćom. Aristonik, smion mladić kraljevske krvi, je lako zauzeo neke od gradova koji su bili navikli da slušaju /pergamskog op. S.M./ kralja, i primorao nekoliko drugih – Mind, Samos i Kolofon koji su odbili da mu se pridruže. On je

takođe porazio armiju pretora /Publija Licinija op. S.M./ Krasa /Mucijana op. S.M./ i zarobio njenog zapovjednika. Potonji, međutim, nije zaboravio tradicije svoje familije i rimskog imena, sa štapom je oslijepio barbara koji ga je čuvao i tako ga izazvao, što mu je i bila namjera, da ga ubije. Aristonik je uskoro bio, nakon svega, prevladan od Perperne i zarobljen i držan u lancima dok nije odustao od svojih zahtjeva. Akvilije je konačno doveo Azijski rat do završetka opakim sredstvom trovanja izvora /vode op. S.M./ kako bi osigurao predaju izvjesnih gradova. Ovo, iako je ubrzalo njegovu pobjedu, je donijelo i sramotu, jer je on osramotio rimsko oružje, koje je do sada bilo neukaljano, korištenjem prekršaja otrova, kršeći božanske zakone i praksu naših predaka.“).

Frontin, Stratagems, IV, 5, 16: *P. Crassus, cum bellum adversus Aristonicum in Asia gerens inter Elaeam et Myrinam in hostium copias incidisset vivosque abduceretur, exsecratus in consule Romano captivitatem virga, qua ad equum erat usus, oculum Thracis, a quo tenebatur, eruit atque ab eo per dolorem concitato transverberatus dedecus servitutis, ut voluerat, effugit.*

(„Kada je vodio rat protiv Aristonika u Aziji /misli se na područje provincije prokonzularne Azije op. S.M./ negdje između Elee i Mirine, Publije /Licinije op. S.M./ Kras /Mucijan op. S.M./ je pao u ruke neprijatelja i bio je odveden živ /u zarobljeništvo op.S.M./. Prezirući misao o zarobljeništvu rimskog konzula, on /Licinije Mucijan op. S.M./ je iskoristio štap, sa kojim je poticao svoga konja, da iskopa oko Tračaninu koji ga je držao zatočenikom. Tračanin, bijesan od boli, ga je izbo na smrt. Tako je, kao je on želio, /Licinije Mucijan op. S.M./ Kras izbjegao sramoti ropstva.“).

Aul Gelije, I, 13: *Instructius deliberatiusque fore arbitramur theorematium hoc de mandatis huiuscemodi obsequendis, si exemplum quoque P. Crassi Muciani, clari atque incluti viri, apposuerimus. 10 Is Crassus a Sempronio Asellione et plerisque aliis historiae Romanae scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima et praecipua: quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iurisconsultissimus, quod pontifex maximus. 11 Is cum in consulatu obtineret Asiam provinciam et circumsedere oppugnareque Leucas pararet opusque esset firma atque procera trabe, qui arietem faceret, quo muros eius oppidi quateret, scripsit ad magistratum Mylattensium, sociorum amicorumque*

populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos vidisset, uter maior esset, cum mittendum curaret. 12 Tum magistratus comperto, quamobrem malum desideraret, non, uti iussus erat, maiorem, sed quem esse magis idoneum aptioremque faciendo arieti facilioremque portatu existimabat, minorem misit. 13 Crassus eum vocari iussit et, cum interrogasset, cur non, quem iusserat, misisset, causis rationibusque, quas dictitabat, spretis vestimenta detrahi imperavit virgisque multum cecidit corrumpi atque dissolvi officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat.

(„Mislim da će ovo pitanje poslušnosti zapovijedi takve prirode biti jasnije definiramo, ako dodamo primjer postavljen od Publija Krasa Mucijana, uglednog i istaknutog čovjeka. Ovaj Kras, po Semproniju Aseliju[78] i nekoliko drugih pisaca rimske historije, je imao pet velikih i glavnih blagoslova : on je bio veoma bogat, najvećeg porijekla, izuzetno elokventan, najučeniji u pravu i veliki svećenik. Kada je on, u svome konzulatu, bio zapovjednik u provinciji Aziji,[79] i vršio pripreme za napad na Leuke[80], bila mu je potrebna dugačka, čvrsta greda od koje će napraviti probijajućeg ovna za probijanje zidina ovoga grada. U skladu sa tim, on je pisao glavnog inženjeru naroda Milate[81], saveznika i prijatelja Rimljana, da mu pošalju veći od dva jarbola koje je on vidio u njihovom gradu. Glavni inženjer, saznavši svrhu zbog koje je Kras želio jarbol, nije mu poslao veći, kako je bilo naređeno, nego manji, za koji je on mislio da je prikladniji i bolje prilagođen da se napravi ovan, osim što je bio lakši za transport. Kras je naredio da ga se pozove, i pitao ga

[78] *Publius Sempronius Asellio* (cc. 158. – nakon 91. god. p. n. e.) je bio rimski historičar, blizak Scipionu Emilijanu.

[79] Misli se na prostor nekadašnjeg Pergamskog kraljevstva u kojem je tada bjesnio rat protiv Aristonikove „Države Sunca“, a koji je kasnije bio provincija Prokonzularna Azija.

[80] Λεῦκαι ili Λεύκη, grad u maloazijskoj Joniji, u blizini grada Fokeje. Bio na strani Aristonika.

[81] Po Gelije, 1927:70, fus. 82 : “The text seems hopelessly corrupt. We perhaps have a fusion of ἐπάρχων ἀρχιτεκτόνων (Dittenberger3, 804.5) and its equivalent magister (= praefectus) fabrum. With ἀρχιτέκτονα (Hertz), the meaning would be "builder." With magistrum (Hosius), "the chief magistrate," or perhaps "a ship-captain" (sc. navis). For the town, Bergk proposed Mytilene; Hosius, Myrina. The MSS. suggest Mylasa (Mylassa, Mylatta).”

je zašto nije poslao jarbol za koji mu je bilo naređeno, i ignorišući izgovore i razloge kojima ga je čovjek ubjeđivao, prouzrokovalo je da bude skinut i jako bičevan; jer je on /Kras Mucijan op. S.M./ mislio da sav autoritet zapovjednika je oslabljen i bez učinka, ako neko može odgovoriti na zapovijedi koje je dobio, ne sa dužnom poslušnošću, nego sa nezatraženim vlastitim planom.“)

Justin, XXVI, 4, 5 – 12: *Matri deinde sepulcrum facere instituit, cui operi intentus morbum ex solis fervore contraxit et septima die decessit. Huius testamento heres populus Romanus tunc instituitur. Sed erat ex Eumene Aristonicus, non iusto matrimonio, sed ex paelice Ephesia, citharistae cuiusdam filia, genitus, qui post mortem Attali velut paternum regnum Asiam invasit. Cum multa secunda proelia adversus civitates, quae metu Romanorum tradere se eidem nolebant, fecisset iustusque iam rex videretur, Asia Licinio Crasso consuli decernitur, qui intentior Attalicae praedae quam bello, cum extremo anni tempore inordinata acie proelium conseruisset, victus poenas inconsultae avaritiae sanguine dedit. In huius locum missus Perpenna consul prima congressione Aristonicum superatum in potestatem suam redegit Attalicasque gazas, hereditarias populi Romani, navibus inpositas Romam deportavit. Quod aegre ferens successor eius M'. Aquilius consul ad eripiendum Aristonicum Perpennae, veluti sui potius triumphi munus esse deberet, festinata velocitate contendit. Sed contentionem consulum mors Perpennae diremit. Sic Asia Romanorum facta cum opibus suis vitia quoque Romam transmisit..*

(„On /pergamski kralj Atal III. Filometor op. S.M./ je zatim nastavio da pravi spomenik za svoju majku, ali dok je bio zauzet ovim poslom, on je obolio zbog vrućine sunca, i umro je sedam dana nakon toga. Po njegovoj volji rimski narod je imenovan za njegovog nasljednika. Bio je ipak tamo i sin Eumena (II. op. S.M.), po imenu Aristonik, koji nije rođen u braku, nego od efeške ljubavnice, kćerke svirača na harfi, i ovaj mladić nakon smrti Atala /III. op. S.M./, je postavio zahtjev za tron Azije /misli se na Pergamsko kraljevstvo op. S.M./ jer je bilo od njegovog oca /koji je bio ranije kralj op. S.M./. Kada je on /Aristonik op. S.M./ vojevao nekoliko uspješnih bitaka protiv provincije /misli se na područje Pergamske kraljevine op. S.M./, koja je zbog straha od Rimljana, odbila da mu se potčini, i izgledalo je da se uspostavio kao kralj, Azija je dodijeljena od Senata pod komandu /i upravu op. S.M./ Liciniju Krasu /Mucijanu op. S.M./, koji je, bijavši mnogo željniji pljačke trezora Atala nego da se istakne na /borbenom op. S.M./ polju, i

boreći se u bici, krajem godine, sa svojom armijom u neredu, bio je potažen i platio je kaznu za svoju slijepu pohlepu gubitkom života. Konzul Perperna, poslan na njegovo mjesto, je pobijedio Aristonika koji je bio poražen u prvom sukobu pod njegovom /Perperninom op. S.M./ vlašću i poslao je blago Atala /III. op. S.M./, zavještano rimskom narodu, na brodu do Rima. Marko Akvilije, nasljednik /u namjesništvu op. S.M./ Perperne, zavidivši svoju dobru sreću, požuri, sa najvećom ekspedicijom, da ugrabi Aristonika iz ruku Perperne, kao da bi trebao na milost njegovog sopstvenog trijumfa. Ali smrt Perperne je dovela do kraja rivalitet između konzula. Azija /misli se na zapadni dio Male Azije op. S.M./ je postala provincija Rimljana, donoseći u Rim svoje mane zajedno sa svojim bogatstvom.“).

Eutropije, IV, 20, 1: *Motum interim in Asia bellum est ab Aristonico, Eumenis filio, qui ex concubina susceptus fuerat. Hic Eumenes frater Attali fuerat. Adversus eum missus P. Licinius Crassus infinita regum habuit auxilia. Nam et Bithyniae rex Nicomedes Romanos iuvit et Mithridates Ponticus, cum quo bellum postea gravissimum fuit, et Ariarathes Cappadox et Pylaemenes Paphlagon. Victus est tamen Crassus et in proelio interfectus est. Caput ipsius Aristonico oblatum est, corpus Smyrnae sepultum. Postea Perperna, consul Romanus, qui successor Crasso veniebat, audita belli fortuna ad Asiam celeravit et acie victum Aristonicum apud Stratonicen civitatem, quo confugerat, fame ad deditionem conpulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus est. Triumphari enim de eo non poterat, quia Perperna apud Pergamum Romam rediens diem obierat.*

(„U međuvremenu je planuo rat u Aziji /području koje će kasnije postati provincija prokonzularna Azija op. S.M./ potaknut od Aristonika, sina od Eumena sa konkubinom. Ovaj Eumen /II. op. S.M./ je bio brat Atala /III. op. S.M./. Protiv njega je bio poslan Publije Licinije Kras /Mucijan op. S.M./, koji je imao dovoljno pomoći od nekoliko kraljeva. I nije samo Nikomed, kralj Bitinije, podržavao Rimljane, nego također i Mitridat, kralj Ponta, sa kojim su oni /Rimljani op. S.M./, nakon svega, imali veoma veliki rat,[82] kao i Arijart, kralj Kapadokije, i Pilamen od Paflagonije. Bez obzira /na sve to op. S.M./ Kras je bio poražen i ubijen u bici. Njegova glava je bila odnesena

[82] Eutropije je ovdje pogriješio. U ratu protiv Aristonikovih heliopolita, Republici je pomagao Mitridat V. Euerget, a ne njegov sin Mitridat VI., protiv kojega je Republika vodila tri teška rata.

Aristoniku, a njegovo tijelo je bilo sahranjeno u Smirni. Ubrzo je Perperna, rimski konzul, koji je bio imenovan za nasljednika Krasa, čuvši o ratnom dešavanju, požurio je u Aziju /zapadni dio Male Azije op. S.M./. I poraživši Aristonika u bici, blizu grada Stratonikeje u koji je on /Aristonik op. S. M./ pobjegao, prisilio ga je glađu da se preda. Aristonik, po nalogu Senata, je bio zadavljen u zatvoru u Rimu. Trijumf se nije mogao slaviti povodom ovoga /pobjede nad Aristonikom op. S.M./ jer je Perperna umro u Pergamu prilikom svoga povratka.“).

Orosije, Sedam knjiga povijesti protiv pagana, V, 10, 1 – 5:

Anno ab urbe condita DCXXII P. Licinius Crassus consul et pontifex maximus aduersus Aristonicum Attali fratrem, qui traditam per testamentum Romanis Asiam peruaserat, cum instructissimo missus exercitu, praeterea a magnis regibus hoc est Nicomede Bithyniae, Mithridate Ponti et Armeniae, Ariarathe Cappadociae, Pylaemene Paphlagoniae eorumque maximis copiis adiutus, conserto tamen bello uictus est; et cum, exercitu post plurimam caedem in fugam acto, ipse iam circumuentus ab hostibus et paene captus esset, uirgam, qua erat usus ad equum, in oculum Thraecis inpegit; barbarus autem cum ira et dolore exarsisset, latus Crassi gladio transuerberauit. ita ille excogitato genere mortis effugit et dedecus et seruitutem. Perpenna consul, qui Crasso successerat, audita morte Crassi et clade exercitus Romani raptim in Asiam peruolauit, Aristonicum recenti uictoria feriatum inprouiso bello adortus nudatumque omnibus copiis in fugam uertit; cumque Stratonicen urbem, ad quam ille confugerat, obsidione cinxisset, trucidatum fame ad deditionem coegit. Perpenna consul apud Pergamum correptus morbo diem obiit; Aristonicus Romae iussu senatus in carcere strangulatus est.

(„U 622. godini /od osnivanja op. S.M./ Grada, P. Licinije Kras /Mucijan op. S.M./, konzul i *pontifex maximus*, je bio poslan sa dobro opremljenom armijom protiv Aristonika, brata Atala /III. op. S.M./. Aristonik je napao provinciju Aziju /misli se na nekadašnje Pergamsko kraljevstvo op. S.M./, koja je bila ostavljena u nasljeđe Rimljanima. Konzul je bio također podržavan od strane moćnih kraljeva, Nikomeda iz Bitinije, Mitridata iz Ponta i Jermenije, Arijarta iz Kapadokije i Pilemena iz Paflagonije, od kojih su svi doprinijeli sa velikim snagama. I pored svega, Kras je bio poražen u odlučujućoj bici, i njegova armija je bila prisiljena pobjeći nakon što je pretrpila teške gubitke. Kada je sam konzul bio okružen sa neprijateljem i kada je trebao biti zarobljen, on je gurnuo bič, koji je koristio za svoga konja, u oko Tračanina. Barbarin, opečen sa bolom i goreći od bijesa, izbo ga je

mačem. Tako je Kras izbjegao i nečasnost i ropstvo srečući smrt na način koji je on izabrao da umre. Čuvši o smrti Krasa i pokolju rimske armije, konzul Perperna, koji je naslijedio Krasa, je ubrzano marširao u Aziju /područje zapadne Male Azije op. S.M./ i iznenadio je Aristonika koji se odmarao nakon svoje nedavne pobjede. Perperna je uništio njegovu armiju i prisilio ga da bježi. Zatim je on opsjeo grad Stratonikeju u koju je Aristonik pobjegao za utočište. On /Perperna op. S.M./ je prisilio potonjeg /Aristonika op. S.M./, sada ispijenog od gladi, da se preda. Konzul je kasnije obolio u Pergamu i umro je. Aristonik, po naređenju Senata, je bio udavljen u zatvoru u Rimu. “).

***Corpus iuris civilis, Dig.* I, 2, 39 – 40:** *Post hos fuerunt Publius Mucius et Brutus et Manilius, qui fundaverunt ius civile. Ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres: et extant volumina scripta Manilii monumenta. illi duo consulares fuerunt, Brutus praetorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus...Etiam Lucius Crassus frater Publii Mucii, qui Munianus dictus est: hunc cicero ait iurisconsultorum disertissimum.*

(“Nakon njih /istaknutih jurista iz Srednje Republike op. S.M./ došli su Publije Mucije, Brut[83] i Manilije, koji su stvorili građansko pravo. Među njima, Publije Mucije je ostavio 10 knjiga, Brut seven i Manilije tri, i napisani volumeni od Manilija su također sačuvani. Prva dvojica su bili konzulari, Brut je bio pretor i Publije Mucije je bio *pontifex maximus*….Bio je također Lucije Kras, brat Publija Mucija, koji je bio zvan Mucijan, i za koga je Ciceron tvrdio da je bio najbolji debatista od svih jurista.”)

***Corpus iuris civilis, Dig.* L, 7, 17, *Pomponius, Quintus, Mucius,* XXXVII:** *quem hostes si non recepissent, quaesitum est, an civis romanus maneret: quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex civitate expulsisse videretur, sicut faceret, cum aqua et igni interdiceret. in qua sententia videtur publius mucius fuisse. id autem maxime quaesitum est in hostilio mancino, quem numantini*

[83] Marcus Iunius Brutus, istaknuti jurista II. St. P. n. e. Spominje ga Ciceron u *de Orat.* II, 32; 55.

sibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis romanus, et praeturam quoque gessisse dicitur.

(“Pojavljuje se pitanje, da li, ako neprijatelj ne primi prekršitelja kada je on poslan njima, će on ostati rimski građanin. Neki autoriteti misle da bi on ostao takav, drugi su suprotnog mišljenja, zato jer kada narod jednom odredi da se neko preda da se smatra da je on lišen građanstva, kao što je slučaj kada je nekome zabranjena vatra i voda /tj. da je osuđen na izgnanstvo op. S.M./. Izgleda da je Publije Mucije /Skevola op. S.M./ takođe bio od ovoga mišljenja. Ovo pitanje je bilo temeljito razmatrano u slučaju Hostilija Mancine, koga Numantinci nisu htjeli primiti kada je bio predate njima. I zbog toga je naknadno donesen zakon koji bi mu omogućio da ostane rimski građanin, i govori se da je čak držao i službu pretora.”).

REKONSTRUKCIJA

U rimskoj politici i općenito javnom životu su veliku ulogu imale familijarne i druge privatne veze (npr. klijentura/*clientela* i gostoprimstvo/ *hospitium*), radi čega je potrebno dati i neke osnovne podatke o tim vezama u kontekstima Publija Mucija Skevole i njegovog brata Krasa Mucijana. Publije Mucije Skevola i njegov biološki brat Publije Licinije Kras Mucijana su porijeklom pripadali samom vrhu nobilske elite Republike. Po agnatskoj liniji potiću iz nobilskog plebejskog gensa *Mucia*, od kojega je ogranak *Scaevola* bio glavni i najbrojniji. Tradicija nastanak ogranka Mucija Skevola veže za sami početak Republike. Kada je Porsena, kralj etrurskog grada Klusija, sa uspjehom vojno intervenirao protiv tek nastale Republike, rimski mladić Gaj Mucije (*Caius Mucius*) je pokušao da ga ubije. Nakon što atentat na kralja nije uspio, uhvaćeni Gaj Mucije je, kako bi navodno impresionirao i uplašio kralja, prinio svoju desnu ruku gorućem plamenu i izdržavao bol dok mu je desna ruka bila pržena. Radi toga je dobio nadimak *Scaevola* = Ljevak.[84] Biološki otac Publija Mucija Skevole i Krasa Mucijana je bio Publije Mucije Skevola[85]. Njihova majka Licinija, je pripadala ogranku *Crassus* gensa *Licinia*.[86] Mlađi brat našega Publija Mucija Skevole je u nepoznatom periodu

---

[84] O ogranku Mucija Skevola; v. više Smith W., 1849:II, 1117; III, 731 - 734; PWRE, 1933, XVI 1, *col*. 412 – 450.

[85] *Publius Mucius Scaevola*, konzul za 175. god. p. n. e.; v. više Smith W., 1849:III, 732; PWRE, 1933, XVI 1, *col*. 424 – 425. Brat ovoga P.M. Skevole je bio Kvint Mucije Skevola (*Quintus Mucius Scaevola*, konzul za 174. god. p. n. e.; v . više Smith W., 1849:III, 732; PWRE, 1933, XVI 1, *col*. 430), otac već spomenutog Kvinta Mucija Skevole Augura, konzula za 117. god. p. n. e. Inače je ovaj Kvint Mucije Skevola Augur bio i *hospes* Gaja Blosija.

[86] O ogranku Licinija Krasa v. Smith W., 1867:I, 872-882; 1849:II, 781 – 782; PWRE, 1926, XIII 1, *col*. 245 – 350.

života (moguće djetinjstvu ili ranoj adolescenciji) adoptiran u Licinije Krase. Još uvijek se ne zna tačno koji Licinije Kras je adoptirao mlađega brata Mucija Skevole. U *Fasti Capitolini,* za Mucijana kao otac se navodi Publije, a kao djed isto Publije. Pošto se za njegovog biološkog brata isto u *Fasti Capitolini* kao otac navodi Publije, a kao djed Kvint, jasno je da su kapitolinskoj listi konzula za Mucijana navedeni njegovi po rimskom zakonu oficijelni "roditelji", tj. oni koje je dobio po adoptiranju. Time bi otpala mogučnost da ga je kao svoga sina adoptirao Publije Licinije Kras (*Publius Licinius Crassus*), konzul za mandatni period mart 171. – mart 170. god. p. n. e., jer se za ovoga na kapitolinskoj listi konzula kao otac navodi ime Gaj. Isto tako nije ga kao svoga sina adoptirao ni Gaj Licinije Kras (*Caius Licinius Crassus*), konzul za mandatni period mart 168. – mart 167. god. p. n. e. Inače spomenuti konzuli za mandatne periode mart 168. – mart 167. god. p. n. e. i mart 171. – mart 170. god. p. n. e. su bili braća. Još uvijek se ne bi moglo sa 100% sigurnosti ni tvrditi da je Mucijan možda adoptiran od strane istoimenog sina Publija Licinija Krasa Divesa (*Publius Licinus Crassus Dives*), konzula u mandatnom periodu mart 205. – mart 204. god. p. n. e. Moglo bi se sa nešto većom vjerojatnoćom tvrditi da je Licinija, majka Mucijana, možda bila sestra one osobe koja je adoptirala Mucijana.

Kras Mucijan je oženio Klaudiju[87], sa kojom je imao više djece. Njihova mlađa kćerka Licinija je bila supruga Gaja Sempronija Grakha,[88] mlađeg brata Tiberija i nastavljaća grakhovske revolucije. Kao što se može primijetiti, Mucije Skevole su bile povezane sa Licinijima Krasima, na sličan način kao Korneliji Scipioni sa

[87] Sestra Apija Klaudija Pulhera (*Appius Claudius Pulcher*), konzula za 143. god. p.n.e., princepsa Senata 136. god. p. n. e. i oca Klaudije Pulhre (*Claudia Pulchra*), supruge Tiberija Sempronija Grakha, plebejskog tribuna 133. god. p. n. e.

[88] *Caius Sempronius Gracchus,* plebejski tribun 123. i 122. god. p. n. e.

Emilijima Paulima. Sam Mucijan je bio višestruko familijski vezan sa glavnim nositeljima grakhovske revolucije.

I Mucije Skevola i njegov brat Licinije Kras Mucijan su u izgradnji svoje javne karijere primat stavili na pravo u svim njegovim segmentima. Oni su se prvenstveno izgradili kao vrsni poznavaoci i teoretičari prava što im je omogučilo, posebice Muciju Skevoli, da odrede i pravce razvoja rimske, pa samim tim i svjetske, jurisprudencije. Ali oni se nisu zaklonili u učenjačku izoliranost, nego su bili i vrlo aktivni u praktičnoj realizaciji prava, npr. u pravno-savjetodavnoj djelatnosti, odvjetničkoj djelatnosti i izradi novih zakona. Aktivna javna pravna djelatnost je uključivala da braća razviju i svoje govorničke vještine, po kojima su bili poznati i u kasnijim vremenima. Oni su bili i rječiti i precizni u izražavanju svojih misli, što nije baš lako postići. Sa druge strane, takav obrazovni i karijerni pravac je uvjetovao da oni nemaju velika zapovjednička i vojnička iskustva. Uostalom to je i vrijeme kada se počinje osjećati zamor staroga vojnoga ustrojstva Republike zasnovanog na građanskom načelu regrutiranja, a pojedinci se počinju profilirati kao profesionalni komandanti. Braća Mucije Skevola i Mucijan su se izgleda više držali načela te stare građanske političke tradicije u kojoj je toga uvijek ispred oklopa, a vojska samo obični instrument legalističke i ustavne kontrukcije države. Nakon njih, doći će neke nove ideje, ne baš previše korisne za političku konstituciju Republike. Mucije Skevola je sudeći po podacima iz dostupnih vrela bio racionalna osoba, vješta i razborita u pravnim poslovima, a bio je cijenjen i po tečnom i razumljivom govorništvu. Još prije započinjanja svoga uzleta u političkoj karijeri, Publije Mucije Skevola je napisao jedno obimno pravno – teorijsko djelo u 10 knjiga o građanskom pravu.

Sudeći po dostupnim podacima iz literarnih vrela, izgleda da braća nisu napredovala u isto vrijeme niti u istoj mjeri niti istim intenzitetom. Na osnovi Ciceronove rasprave "O Govorniku" stiće se utisak da je Mucije Skevola i u znanosti, i u pravnoj praksi i u govorničkim vještinama i općenito javnom životu i politici prednjačio pred mlađim bratom. Kao što je već rečeno u poglavlju "*Fontes*" u šoliji na podatak *de Orat*. I, 240, Mucije Skevola je već bio afirmirani, prepoznati i autoritativni pravni učenjak u vrijeme kada se Mucijan tek natjecao na izborima za edila. Mucijan se uostalom počeo baviti odvjetništvom tek kada je dobro izučio građansko pravo. Uostalom, izgleda da je Mucijan bio i sklon perfekcionizmu, pa je težio da bude u svim aspektima pravne djelatnosti izvrstan. Sudeći po anegdoti razgovora Mucijana i Galbe (*Cic. de. Orat*. I, 239 - 240), Mucijan se i strogo držao zakonskih propisa uzusa, i nije imao baš sklonost ka elastičnosti u tumačenju određenih pravnih pitanja, traženju određenih "rupa u zakonu" ili govorničkom, odvjetničkom relativiziranju u korist svoga klijenta.

Mucije Skevola je bio i iznimno inteligentna osoba, sa snažnom memorijom, o čemu svjedoči skoro anegdotalna informacija da je on bio vrlo vješt u društvenoj igri "12 polja", te da se mogao precizno sjetiti svih pređenih poteza kako bi analitički razumio u kojem je potezu i zašto napravio grešku. Ovo jasno navodi da pomisao o njegovim značajnim kognitivnim sposobnostima, ali i umijeću strpljivosti i analitičnosti, pa i samokritičnosti što nisu baš česte osobine u javnom životu.

Na osnovi informacija iz dostupnih vrela, može se reći da su braća bila i dobroga odgoja, jer su se odlikovali pristojnošću i odsustvom arogancije. Ciceronov podatak *de Orat*. I, 239 – 240 u kojem se govori kako se jedan obični seljak bez problema obratio za pravni savjet Mucijanu i kako od njega dobija odgovarajuće mišljenje, je

upravo ilustrativan primjer ophođenja Mucijana prema drugim ljudima, ali i otvorenosti tadašnjeg rimskoga republikanskog društva u kojem ne postoje neke staleške ograde u međuljudskim odnosima, a koje će postajati sve izražajnije kako epohe budu odmicale.

Njihova znanja, umijeća, vještine, vrline, način života i odnosa prema javnim interesima i drugim ljudima, ali i istaknuto porijeklo, su doprinijeli o uvriježenom mišljenju o njima kao mudrim i uglednim osobama.

Publije Mucije Skevola je bio izabran za plebejskog tribuna za 141. god. p. n. e. Za vrijeme svoga plebejskog tribunata, Mucije Skevola je proveo plebiscit kojim je pokrenut krivični postupak protiv Hostilija Tubula zbog primanja mita od stranke u postupku dok je predsjedavao suđenjem za ubistvo kao gradski pretor (*praetor urbanus*) za godinu 142. god. p. n. e. Tubul je izbjegao suđenje tako što je pobjegao iz Rima, ali je izgleda nedugo zatim izvršio samoubistvo. Nakon plebejskog tribunata, Mucije Skevola je izabran za pretora za 136. god. p. n. e. Kao pretor je direktno bio involviran u slučaj Mancina[89],

[89] *Caius Hostilius Mancinus,* konzul za 137. god. p. n. e. Predvodio rimsko –italsku armiju na Numanciju. Nakon što je armija kojom je zapovijedao bila dovedena u tešku situaciju, sklopljen je mirovni sporazum sa Numantincima. U ovoj armiji Tiberije Grakh je bio kvestor i najzaslužniji za postizanje ovoga sporazuma. Nakon povratka u Rim, Senat je bio protiv ovoga sporazuma i odlučeno je da se nastavi rat, sa tim da se Mancina, koji je bio glavnokomandujući poraženim trupama po starom rimskom običaju kao neki vid odrešenja zbog nesankcioniranja sporazuma isporuči Numantincima. Po rimskim zakonima Mancina je kao konzul imao mandat da sa Numantincima dogovori sporazum koji je ranije ispregovarao Tiberije Grakh, tako da se oficijelni Rim, a koji je bio protiv sporazuma, našao u kompliciranoj situaciji jer se želilo nastaviti rat, ali ne i biti optužen za svetogrđe kršenja sporazuma. Zato su se odlučili da Mancinu izruće Numantincima. Kada je Mancina ostavljen nag i vezan, Numantinci su ga iz principa odbili primiti, pa se ovaj vratio u Rim. Sada se postavilo pravno pitanje da li Mancina više ima pravo na rimsko građanstvo. O ovom slučaju v. *Cic. De orat.* I, 181.

čiji je sudionik bio i Tiberije Grakh. Mucije Skevola je zastupao stav po kojem je Mancina po automatizmu, kada je narod (na skupštini) odredio da se preda Numantincima, lišen rimskog građanstva. Ipak nakon temeljite, pa i žučne rasprave, Mancina je ipak ostao rimski građanin.[90]

Sve pozicije, znanje, umijeća, vrline, idejno – ideološka shvatanja i odgovornosti, i nadasve karakterne osobine braće su direktno uvjetovale da njih dvojica ne budu samo u potpunosti svjesni agrarne krize, njenih uzroka, razvijanja, posljedica i drugih kriza koje su se razvile iz nje, a koje su kancerogeno razjedale tkivo Republike, nego i da se aktivno uključe u reformska nastojanja kojim bi se ta kriza/krize konačno prevladala. Plutarh u svome životopisu Tiberija Grakha (9) navodi da agrarni zakon (*Lex Sempronia Agraria*) kojim se nastojala suzbiti agrarna kriza, te iz nje proizašle i druge (socijalna, demografska, moralno – vrijednosna, politička, institucionalna) krize nije sastavio Tiberije Grakh, nego poimenično spominje još i Mucijana, njegovog brata Mucija Skevolu i Apija Klaudija Pulhera, koji su tada bili "prvi vrlinom i ugledom". Prisustvo i učešće Mucija Skevole, kao tada auoriteta u jurisprudenciji, kao i njegovog brata Mucijana, isto tada uvaženog jurist i odvjetnika, u izradi ovoga zakona jasno ukazuje sa kolikom se ozbiljnošću protopopularski kružok posvetio reformnoj akciji. Fakat, koji spominje Plutarh, da zakon protiv tolike nepravde i gramzljivosti nikad nije bio napisan blaže i popustljivije, sigurno je rezultat upravo tih utjecaja braće Skevole i Mucijana na izradu zakona. Oni obojica, a vjerojatnije još Mucije Skevola, su bili umjerenih pogleda u ovom protopopularskom kružoku, za razliku od npr. radikalnijih Diofana i Gaja Blosija. To što su bili umjerenih i kompromiserskih stajališta proizlazi između ostaloga i iz njihovih stabilnih učenjačkih i društvenih pozicija, pa bi

[90] O Muciju Skevoli kao plebejskom tribunu i pretoru v. Brought, 1951:477; 487.

bilo previše avanturistički za njih da se i “previše zatalasa”, ali i jer su svim svojim osobnostima i proisticali i pripadali nobilitetu, sloju/stratumu rimskoga društva iz kojega se očekivao najveći otpor i donošenju i realizaciji novoga agrarnog zakona. Da su njih dvojica učestvovala u izradi zakona, dokazuje i to da je zakon, bar na osnovi dijelova njegovog sadržaja koji su dostupni, vrlo detaljno i ozbiljno urađen, da se pozivao na raniju legislativu, da je ponudio i rješenja za one koji bi se smatrali oštećenim njegovim usvajanjem i realizacijom, da je nastojao uskladiti proturječne interese različitih slojeva stanovništva ali da ipak ne ode u razvodnjavanje osnovne biti i cilja radi kojega se kreirao, da je uveo neke mehanizme kojim bi se osigurala njegova provedba na terenu (npr. triumvirska komisija). Sve ovo sigurno ne bi bilo moguće bez učenjačkog i praktičnog znanja braće Mucija Skevole i Mucijana.

Poradi činjenice da je karijera Publija Mucija Skevole općepoznato bila učenjačka i juristička, a ne zapovjedničko – vojnička, za komandanta armije koja je vojevala protiv kraljevstva pobunjenih robova na Siciliji, upućen je njegov kolega konzul Kalpurnije Pison Frugi. Na odluku da Mucije Skevola kao konzul ostane u Rimu 133. god. p. n. e. gotovo sigurno je uticao i izbor Tiberija Grakha za plebejskog tribuna za 133. god. p. n. e. kao nositelja jasnog reformskog programa. A u izradi toga programa su značajan doprinos su dala i braća Skevola i Mucijan. Uostalom, ne bi bilo nimalo iznenađujuće da su kandidature Tiberija Grakha za plebejskog tribuna i Mucije Skevole za konzula za istu godinu bile koordinirane i međusobno dogovorene. I zato bi bilo taktički nerazumljivo da Mucije Skevole ostavi uzavrelu političku pozornicu u Rimu, i umjesto da svoje jurističko znanje i umijeće ispoljava u areni novonastale političke i frakcijske borbe (čijem izbijanju je i sam na neki način kumovao) ode na Siciliji kako bi učestvovao u razarajućem

I. sicilskom robovskom ratu u kojem se moglo dosta toga izgubiti, a malo dobiti.[91]

Od vremena izbora za plebejske tribune i konzule za 133. god. p. n. e., pa sve do novih izbora za plebejske tribuna za 132. god. p. n. e. u dostupnim literarnim vrelima se ne nailazi na spomen Mucija Skevole i njegovog brata Mucijana. Tako se ne raspolaže sa konkretnim podatcima koji bi govorili o tome kako su oni djelovali, ponašali i kakvi su im bili stavovi u procesu odvijanja početaka grakhovske revolucije. Nakon što je Tiberije Grakh izložio zakon na skupštinskom zasjedanju i pozvao na njegovo usvajanje, jedan od plebejskih tribuna, od ranije instruiran od protivnika reformi, po imenu Marko Oktavije (*Marcus Octavius*) je stavio veto na to. Nastupila je jedna zategnuta situacija u kojoj nijedna od strana nije željela da popusti, pa se počelo pribjegavati opstrukcijama i neuobičajenim političkim djelovanjima. Na kraju je Tiberije Grakh predložio skupštini smjenu Marka Oktavija sa pozicije plebejskog tribuna, potez koji iako nije bio nezakonit niti zabranjen, je predstavljao presedan u višestoljetnom političkom životu Republike i njenom uobičajenom konstitucionalnom funkcioniranju. Nakon smjene, izabran je novi plebejski tribun i pošto više nije bilo legalnih zapreka, tribusi (izborne jedinice) su ubjedljivom većinom usvojili *Lex Sempronia Agraria.* Ova usvojena verzija zakona je bila ipak nešto drugačija u odnosu na onu prvu predloženu verziju. Iz starog prijedloga izbačena je stavka o pravu naknade za vrijednost oduzetog zemljišta[92]. Uklanjanje stavke koja je išla u korist onima

[91] Poraz u sukobu sa pobunjenim i prezrenim robovima bi donio sramotu i neminovan kraj bilo kakve javne karijere, dok pobjeda ne bi donijela ni blizu takav ugled kao u drugim, tradicionalnijim ratovima, niti bi se mogao proslaviti trijumf, a i plijen iz toga rata koji je bio iznimno uništavajući ne bi bio zadovoljavajući jer bi se imovina koju su prisvojili pobunjenici morala restaurirati prijašnjim vlasnicima (uključujući i same zarobljenike).

[92] *App. de bell. civ.* I, 13

(uzurpatorima viška javnoga zemljišta = *ager publicusa*) koje bi realizacija zakona pogađala, jasno ukazuje na radikaliziranje i samoga Tiberija Grakha i njegovog okruženja. Ovakvo radikaliziranje je bilo direktna posljedica krajnje nepopustljivosti, neodgovornosti, otvorenog opstruiranja, ismijavanja i negativne kampanje od strane onih iz kojih se razvijala optimatska frakcija. Vjetojatno su u ovom periodu radikalniji, pa i ekstremniji elementi unutar protopularskog kružoka dobijali na značenju, jer jedna nepopustiljivost ustvari uvijek proizvodi nepopustljivost na suprotnom kraju. U konkretnom slučaju protooptimatski ekstremizam je doveo do snažnje protopopularskog ekstremizma. Skretanje sa umjerenijih na radikalnije tračnice je imalo i određenih negativnih reprekusija na politički pokret koji je tada predvodio Tiberija Grakh.

Smjenjivanjem Oktavija sa pozicije plebejskog tribuna, Tiberije je sebi znatno suzio manevarski prostor, potencijalno otuđivši od sebe one koji su podržavali njegove reforme, ali ne i radikalne poteze među koje su smatrali da spada i smjena jednog od plebejskog tribuna koji je u toku svoga mandata smatran sankrosanktnim, svetim, božanski zaštićenim i nepovredivim. Taj potez samoga smjenjivanja jednoga plebejskog tribuna na zahtjev drugoga plebejskog tribuna i od strane skupštine je po svojoj naravi, ako ostavimo po strani samu konkretnu situaciju i Marka Oktavija i njegovu opstrukciju, bio kontroverzan, a za dio javnosti i posebice elite i nedoličan, nedostojan, pa čak i svetogrđe. Samim upučivanjem zahtjeva za smjenu plebejskog tribuna i njegovim opozivom od strane narodne skuštine, Tiberije Grakh je počinio akt revolucionarnog karaktera, naime tim se činom suverenitet narodne skupštine stavljao iznad višestoljetnih ustavnih tradicija i dotadašnjih normi političkog života Rimske Republike. I tako se na najslikovitiji način pokazalo da sam metod sprovođenja zakona indirektno podriva, narušavanjem ustaljenog ritma političkog života,

i moć i status Senata, preko čega optimatska stranka jednostavna nije mogla da pređe.

Sama implementacija zakona nije bila nimalo jednostavna. Nastao je veliki broj sporova, posebno u onom dijelu gdje je trebalo razgraničiti *ager privatus* od *ager publicus*. Bilo je teško saznati za nepravde i zloupotrebe veleposjednika. Isprave o zakupu, prodaji, i o dijeljenju kockom zemlje su većim dijelom bile izgubljene, a one koje su ostale bile su sumnjive, većim dijelom i najobičniji falsifikati. Činjene su malverzacije i sa mjerenjem te sa određivanjem namjene i kvalitete zemljišnog posjeda. U zvaničnim aktima uzurpatori-veleposjednici su znali zemljišta zasađena drvečem i sa zgradama, prikazivati kao gole pustare, a plodnu i obrađenu zemlju kao bare i močvare.[93] Sigurno je bilo i dosta slučajeva kad je zakonsko sporenje prerastalo i u otvoreno nasilje i građanske nemire. Vjerovatno su se i seljaci koji su podržavali Tiberija Grakha, smatrajući da je sada došlo njihovo vrijeme, lakše odlučivali da ako naiđu na opstrukcije i nezadovoljstvo veleposjednika implementaciji zakona i sporne situacije da svoje pravo izbore i drugim načinima a ne samo redovnim pravnim putem. Da bi kako tako smirio situaciju na terenu koja je pretila da preraste u stihiju, Tiberije je predložio i novi zakon po kome se triumviri ovlašćuju da presuđuju koja su zemljišta *ager publicus*, a koja *ager privatus*. U ondašnjoj dosta nesređenoj situaciji, gdje su se isprepletala javna i privatna zemljišta, ovako formulisan zakon je mogao izazvati samo još veće sukobe. Uza sve te probleme, Senat pod vodstvom Scipiona Nasike Serapiona, glavnog kontrarevolucionarnog zastupnika, je pravio stalne opstrukcije radu agrarne triumvirske komisije i općenito namjerno smetao realizaciji zakona. Istovremeno su optimati i njihovi zastupnici i plačenici provodili žestoku otvorenu

[93] *App. de bell. civ.* I, 18

negativnu propagandnu kampanju, fokusirajući je na Tiberija Grakha. Osnovna teza te negativne propagande bila je da Tiberije Grakh teži uvođenju sopstvene tiranije, samovlašću, te samim tim derogiranju državnih institucija i samoga republikanskog poretka. Bez obzira na samu izlišnost, ako ne reći i laž, te teze, ona se neprekidno namjerno odašilja rimskoj i italskoj javnosti nastojeći da ko nje izazove strah i zebnju, ali i da opravdava optimatske političke i materijalno – financijske interese i ciljeve. I ne može se reći da ovakva negativna propaganda i nije imala određenog efekta kod dijela populacije i elite, ono bar u skeptičnom propitivanju namjera i djelovanja Tiberija Grakha i njegovog neposrednog okruženja ili u razvijanju određenih sumnji da li Tiberije Grakh ima i nekih skrivenih motiva i agendi.

Ali i pored opstukcija i negativne kampanje, pa i prijetnji i udara na osobnu sigurnost (npr. sumnja na trovanje jednoga od bliskih suradnika Tiberija Grakha), revolucionarni tribun nije niti zaustavljen niti usporen. On, zajedno sa svojim suradnicima i sljedbenicima, je nastavljao sa aktivnim djelovanjem. Novu buru je donijela smrt atalidsko – pergamskog kralja Atala III., koji je oporukom svoje bogato helenističko kraljevstvo u nasljeđe, uz određene obaveze i odredbe, ostavio rimskom narodu. Tiberije Grakh je predložio zakon u kome je prva stavka predviđala da se novac iz kraljevske riznice dopremljene u Rim, trebao podijeliti građanima koji su dobili zemljišne posjede prilikom preraspodjele radi njihovog uređenja i početnih troškova obrađivanja, te i onim građanima koji su bili aplicirali, ali za koje je, zbog nestašice raspoloživog zemljišta, bila mala mogućnost da dobiju zemljišni posjed, jer je aplikanata bilo znatno više nego raspoloživih slobodnih zemljišta. Prebacivanjem nadležnosti za raspodjelu novca na skupštinsko odlučivanje Tiberije Grakh je ugrozio dosadašnju senatsku *de facto* potpunu kontrolu nad raspolaganjem i kontrolisanjem javnih finansija i privrede. Iako je

odredba o podjeli novca iz Atalove riznice direktno ciljala protiv interesa optimata, tek je iduča stavka izazvala buru nezadovoljstva u njihovim redovima. Tiberijev prijedlog zakona je predviđao i da određivanje statusa pergamskih gradova nije u nadležnosti Senata nego narodne skupštine, odnosno u rukama tribuna koji su "izraz narodnih interesa". Ovaj dio zakonskog prijedloga je posebno ogorčio Senat, jer je iz njegove nadležnosti isključivao upravljanje vanitalskim posjedima koji su predstavljali izvor značajne finansijske i ekonomske dobiti iz koje je proizilazila i politička moć, a narušavan je i monopol Senata na vođenje spoljne politike. Do tada je Senat po svojoj volji upravljao provincijama i u slučaju da Senat mirno pređe preko Tiberijevog prijedloga zakona, izgubio bi najveći stepen dosadašnje političke i ekonomske moći. "Zakon o provinciji Aziji" predstavljao je indirektan udar na samo srce moći Senata.

Isprovocirani prijedlogom zakona o provinciji Aziji, stranka optimata je reagirala žestoko. Na sjednici Senata, na kojoj je i prisustvovao, Tiberije Grakh se suočio sa čitavim nizom optužbi proisteklim iz teza smišljene negativne kampanje, a sve kako bi se dala argumentacija za planirani obračun sa Tiberijem i njegovim pristalicama. Glavno „gorivo" tih silnih optužbi bila je upravo smjena Marka Oktavija sa mjesta plebejskog tribuna, ali sada sa dodatkom da Tiberije Grakh teži kraljevskoj vlasti, kruni ili dijademi. A kao posljedica povećavanja optimatske reakcije proporcionalno tome se pokazivala i sve veća radikalizacija stavova i postupaka Tiberija i njegovih najbližih suradnika, čime je Tiberije sve više predstavljan kao osoba koja je imala "nedovoljno umjeren duh".[94]

Što se tiče Mucija Skevole i njegovog brata Mucijana, nepoznati su nam još uvijek obimi, udjeli i načini sudjelovanja njih dvojice u svim

---

[94] *Sal. Bell. Iug.* 42, 2

navedenim zbivanjima, i to samo zbog nedostatka konkretnih i jasnih podataka. Ono što možemo sa sigurnošću reći jeste da su obojica bila u Rimu cijelo vrijeme trajanja ovih dešavanja, i da nisu mogla biti izolirani od njih. Možemo, opet samo pretpostavljati, upravo zbog toga što se na njihova imena (vezano za navedena dešavanja) ne nailazi u dostupnoj izvornoj građi, da su se oni uvjetovano radikaliziranjem situacije našli u situaciji kada nisu prelomno odlučivali i bili u prvom planu svih tih dešavanja. Kao umjerenjaci su oni vjerojatno i nadalje zastupali temeljena načela protopopularskog kružoka i one inicijalne ideje koje su vodile njegovom formiranju i kreiranju reformske agende, ali nisu se više nalazili u onom neposrednom, bliskom okruženju Tiberija Grakha. Mucije Skevola kao strogi legalista i poštivalac normi i procedura se, možda, nije slagao sa postupkom Tiberija Grakha u vezi sa smjenom plebejskog tribuna Marka Oktavija i imenovanjem novoga, Tiberijevog čovjeka, na tu poziciju. Mucije Skevola se možda nije slagao ni sa nekim drugim radikalnijim postupcima Tiberija Grakha, uključujući i predlaganje nešto izmijenjene verzije agrarnog zakona, koja je i usvojena.[95] Ali, po svemu sudeći, izgleda da i pored neslaganja po određenim pitanjima ipak nije došlo do raskola Tiberija Grakha sa umjerenjacima, pa ni sa Mucijem i Mucijanom. Da su oni ostali dosljedni popularskim idejama, dokazuju i ponašanje Mucija Skevole

---

[95] ***Bernstein, 1972:43:*** *"Even if Plutarch and Cicero are correct in suggesting that Scaevola helped to draft the law, it does not follow that he was a member of the Gracchan faction which planned and executed the tactics to be used against the recalcitrant tribune Octavius. Naturally there were different kinds of political involvement in republican Rome. Men were not simply in a faction or outside it, but sympathized in varying degrees with the issues, principles, and personalities that made up the political scene. Their sympathies must often have been affected by their assessment of the propriety of the approach being advocated to any given problem. It is at least possible that Scaevola thought Tiberius' ideas on agrarian reform were sound and decided to lend him his legal expertise in the preparation of the legislation.".*

kao konzula na dan konačnog obračuna optimatske improvizirane bande sa pristalicama Tiberija Grakha na Kapitolu i izbor Krasa Mucijana kao nasljednika Tiberija Grakha na mjestu člana triumvirske agrarne komisije.

U literarnim vrelima se Mucije Skevola javlja tek sa danom na koji su se održavali izbori za nove plebejske tribune za 132. god. p. n. e. Kako se približavalo ljeto, približavao se i rok za izbor novih plebejskih tribuna za narednu godinu. Protivnici Tiberija Grakha su sve jasnije pokazivali želju da se izaberu za plebejske tribune oni pojedinci koji su bili njegovi najveći neprijatelji, jer su nadali da bi time mogli da naredne godine anuliraju sve što su Tiberije Grakkh i popularski reformski projekt u toku svoga mandata uradili. Uvidjevši ovo, a bojeći se da onog momenta kada postane privatno lice ne bude ugrožen i njegov život ali i kompletan program reformi, Tiberije Grakh se odlučio ponovo kandidirati za novi mandat plebejskog tribuna. Bojazni Tiberija Grakha nisu bile bez osnova, jer su njegovi neprijatelji, kako se dan izbora približavao, sve više javno govorili da čim mu prestane tribunska vlast, on "neće dobro proči". Kandidovanje osobe koja obnaša jednogodišni mandat, za izbor na istu čast i naredne godine, nije bila, slično kao i sa pitanjem smjene plebejskog tribuna, striktno zabranjena u rimskom zakonodavstvu, ali je bila isto kao i smjenjivanje plebejskog tribuna, u neskladu sa dotadašnjom praksom političkog života Republike. I ovaj potez je predstavljao čin koji je izgleda najviše motivirao Tiberijeve protivnike da se odluće na konačnu akciju i obračun. Ponovnim traženjem tribunata Tiberije Grakh i njegovo najodanije i najbliže okruženje su vrlo moguće od sebe odvratili umjerene elemente, a pasivizirali one svoje saradnike koji nisu željeli da reforme poprime toliko radikalni trend. Zbog toga se neprijateljstvo prema njemu povećavalo, a protivnički tabor postajao brojniji i sve odlučniji.

Toliko je bila zategnuta situacija, da je izborna skupština bila i prekinuta, da bi njen nastavak bio zakazan za sutra, na dan kada će se odlučiti sudbina Tiberija Grakha, na Kapitolu koji su u toku noći već zauzele najborbenije pristalice Tiberija Grakha. Nastavak skupštine, na kojoj su dominirale pristalice Tiberija Grakha, je izazvao veliki bijes optimata koji su bili dominatni u Senatu. I sada se tu pojavljuje u literarnim vrelima Mucije Skevola, i to u funkciji konzula. Po Plutarhovom životopisu Tiberija Grakha (18 - 19) prooptimatski senatori su na senatskoj sjednici, koja se održavala (u Hramu Vjere/*Fides*) paralelno sa izborima na Kapitolu, vršili pritisak na Publija Mucija Skevolu, da u svojstvu konzula nešto preduzme protiv Tiberija i njegovih pristalica. Poziv na državnu, institucionalnu akciju protiv Tiberija Grakha i njegovih pristalica na Kapitolu je Mucije Skevola odbio. To je onda kao posljedicu imalo samoorganiziranje samih tih senatora sa ciljem sukoba sa Tiberijevim najvjernijim pristalicama. Kada se Tiberije na Kapitolu, pred okupljem masom se gestikulirajući uhvatio za glavu kako bi i oni na najudaljenijim mjestima, gdje ga zbog daljine, buke i galame nisu mogli čuti, dobili znak o prijetećoj opasnosti, informacija o tome je otišla u Senat sa velikom brzinom, ali sa drugačijim objašnjenjem. Među Tiberijevim protivnicima to je protumačeno kao da Tiberije Grakh od naroda traži krunu, jer je njegov gestikulirajući potez doticanja glave bio znak za dodjeljivanje krune, a ne znak za opasnost. Nasika Serapio je tada zatražio od konzula Mucija Skevole da oružano intervenira protiv "tiranina" Tiberija Grakha na Kapitolu. Po Plutarhu, Mucije Skevola je Nasiki i njemu sličnima "blago odgovorio da neće pribjeći nikakvu nasilju niti ubiti ikoga od građana bez suda, a ako bi narod po Tiberijevu nagovoru ili pod prisilom izglasao nešto nezakonito, da on to neće priznati valjanim". Nakon tih konzulovih riječi, Nasika Serapion je izrekao opasku "dakle najviši magistrat izdaje državu", misleći pri tom na konzula Mucija Skevolu jer je ovaj odbijao da se

povinuje njihovom pristisku za državnom, institucionalnom akcijom, da bi zbog toga on odmah zatim pozvao sve oni koji su po njemu "voljni braniti zakone" da ga slijede. I tako je brojna kolona sačinjena od prooptimatskih senatora, njihovih prijatelja, klijenata, robova i drugih neprijatelja Tiberija Grakha krenula vođena Nasikom Serapionom prema Kapitolu sa ciljem konačnog obračuna. Ubrzo je na Kapitolu uslijedio masakr nad pristalica Tiberija Grakha, u kojem je i sam revolucionarni plebejski tribun smrtno nastradao. Procjena je da je tada ubijeno preko 300 Tiberijevih pristalica.

Iako je odbio zahtjeve prooptimatskih senatora za upotrebom državne sile i institucionalne prisile protiv Tiberija i njegovih pristalica, konzul Mucije Skevola, i pored toga što je nesumnjivo podržavao reforme, nije ni iskoristio svoju institucionalnu i državno – izvršnu poziciju kako bi pomogao Tiberiju Grakhu i spriječio kapitolinski masakr učinjen na privatni poziv i na privatnu inicijativu bez ikakvog javnog, institucionalnog ili sudskog sankcioniranja. Kao što su prooptimatski nobili smatrali djelovanje Tiberija Grakha i njegovih pristalica na Kapitolu nelegalnim, i njihova akcija je bila i nelegalna i nelegitimna. Razlozi ovakvog konzulovog ponašanja i neaktivnosti bi se mogli tumačiti na više načina. Mucije Skevola je bio reformista, ali i legalista i legitimista. Po njegovom vjerojatnom shvatanju kao što je ono što su optimati od njega zahtijevali da uradi bilo nezakonito, tako bi bilo nezakonito i protiv države da se aktivno kao konzul priključi Tiberiju i njegovim pristalicama na Kapitolu, pogotovu što se tamo situacija nesumnjivo otela kontroli. Neposredno prije samoga napada Nasikine rulje, na improvizirani način naoružane, popularski radikalni i ekstremni elementi su bili ti koji su dominirali kapitolinskim brežuljkom i nesumnjivo svojim ponašanjem davali potencijalne izazove i dobre izgovore i povode za akcije svojih neprijatelja. A umjereni Muciju Skevoli je ipak bio daleko i od "svojih" ekstremista,

ako već nije želio dati državnu koprenu masakru i ubistvima koje su planirali i namjeravali učiniti optimati. I tako je, iako vršilac najveće izvršne funkcije u Republici, legalista Mucije Skevola pustio da se opasna situacija razvija bez ometanja, što je na kraju dovelo do više stotina mrtvih. Zanimljivo je kako je Mucije Skevola u cijeloj ovoj situaciji ostao hladnokrvan i pribran, sa primarnim interesom, ciljem, željom i namjerom da ne ugrozi institucionalnu kompromitaciju najviše državne izvršne magistrature → konzulata, tako što bi je doveo u neki kontekst neprimjerenog svrstavanja na bilo koju stranu koja na neki način krši zakone i institucionalno – pravni poredak Republike. On se nije dao pokolebati u svome stavu ni besmislenim i lažnim vijestima koje su kolale Rimom. Pored one vijesti koja je namjenski izrečena na senatskoj sjednici da Tiberije Grakh traži dijademu, javile su se i lažne vijesti da je Tiberije i sa drugim plebejskim tribunima, koji su mu se suprostavljali, postupio slično kao i sa Oktavijem (tj. da ih je posmjenjivao), te da je sam sebe proglasio za budućeg plebejskog tribuna.[96] Naravno sa druge strane, njegovo ostavljanje stvari da se odvijaju same po sebi, bez uplitanja državnih institucija, je sigurno imalo negativne reprekusije po kaos koji je izbio. On nije iskoristio svoje ovlasti da ne samo da održava red u Gradu, i situacije na skupštini i senatskoj sjednici pod kontrolom, nego čak u ovim teškim trenutcima nije, kao konzul, bar pokušao arbitrirati između neprijateljski suprotstavljenih strana. To što nije

[96] Lažne vijesti su uvijek popratna pojava svih burnih društvenih i ekonomskih gibanja, pa ih ne treba smatrati samo za specifikum rimskog društva druge polovine II. st. p. n. e. Lažne vijesti mogu nastati na dva načina, svjesno-planski i nenamjernim. Prvi način spada u kategoriju negativne propagande, i može se realizirati različitim metodama, preko plaćenih uličnih glasnogovornika, lokalnih blebetala ili najčešće u modernom svijetu potkupljivih novinara. Nenamjerno širenje lažnih vijesti je nus-pojava haosa, anarhije, panike i vanrednih okolnosti. Samo je par sati bilo dovoljno da se jedan grad, gospodar svijeta i na vrhuncu svoje moći, pretvori u utočište kaosa i nasilja.

uspostavio državnu kontrolu je vjerojatno rezultat upravo toga što se držao toga strogo okovanog načela legitimiteta i legaliteta, jer se nesumnjivo plašio da bi jedan takav postupak bio korak ka faktičnom uvođenju ponašanja koja su karakteristična za tiranide. To što nije pokušao sa meditacijom moguće je objasniti da je on dobro spoznao koliko su suprostavljene strane međusobno „zakrvljene" i da bi svaki pokušaj insistiranja za kompromisom i sporazumom bio više nego uzaludan i obični gubitak vremena.

Primarna zasluga Mucije Skevola je ipak u tome što je uspio odoliti pritisku prooptimatskih senatora da država reagira protiv Tiberija Grakha i njegovih pristalica. Tako Tiberije Grakh nije pogubljen po zakonskoj, državnoj akciji, nego je bio žrtva jedne kriminalne, vanzakonske aktivnosti. Time su po zakonskom okviru Republike, Tiberije Grakh i njegove pristalice formalno – pravno bili nevini i nisu se u tome legalističkom okviru mogli smatrati neprijateljima Republike i njenoga poretka. To je različito u odnosu na npr. umorstvo Tiberijevog mlađega brata Gaja i znatno obimniji pokolj njegovih pristalica, koji je 121. god. p. n. e. brutalno i nemilosrdno proveo tadašnji konzul Lucije Opimije na osnovi senatskog dekreta *Senatus consultum ultimum*[97]. Ali interesantno je da u slučaju situacije iz 133. god. p. n. e. ni Senat, u kojem su većinu imali prooptimatski senatori, nije posegao za ovim dekretom, a niti je imenovao diktatora sa vanrednim ovlaštenjima, što je sve mogao učiniti po tadašnjim zakonima. Sa *senatus consultum ultimum* bi se konzul Mucije Skevola oficijelno prisilio da reagira protiv Tiberija Grakha, dok bi se sa

[97] *Senatus consultum ultimum* (preciznije *senatus consultum de re publica defendenda*) je moderni izraz za senatski dekret koji se izdavao u slučajevima opasnosti i izvanrednih situacija. Uobičajena njegova forma bi glasila *consules darent operam ne quid detrimenti res publica caperet* or *videant consules ne quid res publica detrimenti capiat* ("Neka se konzuli postaraju da Republika ne pretrpi štetu"). Ovaj tip dekreta je bio uobičajen za Kasnu Republiku.

imenovanjem diktatora, konzul jednostavno zaobišao na period od šest mjeseci. Umjesto toga, prooptimatski senatori su se odlučili na jedan nezakoniti ad –hoc pohod predvođeni Nasikom Serapionom, koji u tome trenutku, izuzev što je bio *pontifex maximus*, nije obnašao niti jednu državnu izvršnu funkciju niti je bio ovlašten od nekog državnog organa da izvrši tu akciju. O izvjesnom stupnju nesnalaženja, pa i nesigurnosti, prooptimatskih elemenata u ovim trenutcima, i pored pobjede u obračunu na Kapitolu, govorilo bi i to da oni ne samo da nisu derogirali *Lex Sempronia Agraria*, nego je Senat dopustio i izbor novoga člana agrarnog triumvirata. Plutarh navodi da je time Senat želio umiriti narod, koji je bio većinski podržavatelj grakhovskih reformi. Vjerojatno su se željeli i umiriti umjereni popularski elementi, koje upravo reprezentiraju braća Mucije Skevola i Mucijan. O nastojanju da se situacija smiri i ne razbuktavaju sukobi i nasilje govorio bi i Ciceronov podatak (*Verr.* II, 4, 108) po kome se odmah po kapitolinskom masakru, pribjeglo savjetovanju iz Sibilskim knjiga. U njima je nađeno i protumaćeno da drevna boginja Cerera treba biti umirena, a sve u cilju sprečavanja daljih građanskih sukoba. Radi toga je rimska delegacija izabrana iz najcjenjenijeg kolegija decemvira otišla u sicilsku Enu u kojoj se nalazilo tada poštovano svetilište Cerere.

Kao što je već ranije rečeno, *Lex Sempronia Agraria* je sadržavala i odredbu o formiranju Komisije od tri člana (*triumviri agris iudicandis*), koja je trebalo da postane stalna državna institucija i čija bi osnovna funkcija bila praktična realizacija samoga zakona na terenu i zemljišne raspodjele, podjele, regulacije, razgraničavanja te presuđivanja po zemljišnim sporovima. Po Apijanu (*de bell. civ.* I, 9) sastav Komisije bi se mijenjao svake godine. Osnivanje ove Komisije je predstavljalo kvalitativni dodatak zakonu, jer se stvarao institucionalni alat koji je efikasno omogućavao njegovu realizaciju. Radi toga je ova Komisija bila „trn u oku“ protivnicima

sempronijevskog zakona i grakhovskog pokreta (iz kojega se izrodila popularska frakcija), jer su znali da u slučaju uvođenja triumvira sempronijevski agrarni zakon neće, kao raniji agrarni zakoni, ostati mrtvo slovo na papiru. Za članove prvog saziva agrarne komisije izabrani su : Tiberije Grakh, njegov tast Apije Klaudije Pulher i brat Gaj Grakh[98], koji se u tom momentu nalazio u vojsci Scipiona Emilijana pred Numancijom. I pored ubistva Tiberija Grakha i kapitolinskog masakra, ni sempronijevski agrarni zakon ni Komisija nisu ukinuti niti opozvani, a umjesto Tiberija imenovan je za novoga člana Komisije, kao što je već rečeno, Kras Mucijan. Novi saziv Komisije je tako nastavio raditi još neko vrijeme. Nakon pogibije Krasa Mucijana i smrti Apija Klaudija Pulhera, za nove članove Komisije su imenovani Gaj Papirije Karbon i Marko Fulvije Flak.[99]

Mucije Skevola se u pojedinim literarnim vrelima pojavljuje vezano i za "procesuiranje", ili bar pokušaj procesuiranja Publija Kornelija Scipiona Nasike Serapiona zbog umorstva Tiberija Grakha, kapitolinskog masakra i progona Tiberijevih pristalica. Ali u ovom slučaju, podaci iz literarnih vrela nisu baš usklađeni ni po pitanju samoga slučaja "procesuiranja" Nasike Serapiona ni po odnosu Skevole prema eventualnom procesuiranju Nasike Serapiona, pa i njemu samome. Toj konfuziji je ponajviše doprinio Ciceronov

---

98 *App. de bell. civ.* I, 13; *Plut. Tib. Gra.* 13; *Vell.* II, II, 3; *Flor.* II, 14

99 *Plut. Tib. Gra.* 21; *App. de bell. civ.* I, 18
CIL IX, 1024 = *CIL* I, 643 (p 725, 739, 834, 923, 925) = D 25a = *ILLRP* 473a (p 332, 333) = IAIrpino 5 = AE 1997, + 322 = EDCS-ID: EDCS-12400521, Rocca San Felice / *Frequentum*.
CIL IX, 1025 = *CIL* I, 644 (p 725, 739, 834, 923, 925) = D 25b = *ILLRP* 473b (p 332, 333) = IAIrpino 6 = AE 1997, + 322 = EDCS-ID: EDCS-12400522, Rocca San Felice / *Frequentum*.
Na ova navedena dva epigrafska spomenika spominje se saziv Komisije sa Markom Fulvijem Flakom i Gajem Papirijem Karbonom.

podatak *de domo sua*, 91, o kojem se već govorilo u natuknici na njegov citirani sadržaj. Ciceron u ovom podatku predstavlja Mucija Skevolu kao osobu koja je ne samo odbranila Nasiku Serapiona od toga eventualnog procesuiranja zbog umorstva Tiberija Grakha i kapitolinskog masakra, nego ga i veličala u mnogim zaključcima koje je donosio Senat. U podatku iz govora *pro Cnaeus Plancio,* 88, Ciceron ponavlja da je Mucije Skevola branio Nasiku Serapiona, čak tvrdeći u toj apologiji da su akcije koje je Nasika Serapion poduzeo kao privatno lice bili u skladu sa zakonom. Ali kao što je ranije rečeno, navedene Ciceronove podatke ne treba po default koncepciji tumačiti historiografski. On inače nije imao ni namjeru ni cilj da ono što izrekne ili zapiše ima historiografsko značenje i vrijednost. Radi toga, sasvim je moguće da je Ciceron ustvari ovdje ponešto u stilu *licentia rhetorica* modificirao povijesne činjenice i historijske podatke kako bi čuvenoga juristu Mucija Skevolu predstavio tako da odgovara njegovim govorničkim, odvjetničkim narativima, agendama i ciljevima navedenih govora u advokatskom stilu, naravno protkanih po Cicerona uobičajenim optimatskim i antipopularskim sentimentom. Da je ovakva konstatacija tačna, potvrđio bi jedan drugi Ciceronov podatak iz rasprave “O Govorniku” po kojem je popularski predstavnik Marko Fulvije Flak odredio Mucija Skevolu za sudiju u tome eventualnom procesuiranju Nasike Serapiona. Na ovo se Nasika Serapion pobunio zbog po njemu navodne propopularske, pristrasnosti Mucija Skevola. Spomenuta informacija iz ove rasprave je u direktnoj kontradikciji sa navedenim Ciceronovim podatcima da je Mucije Skevola bio taj koji je zastupao, odbranio i veličao Nasiku Serapiona i njegovo djelo. U informaciji koju pruža u svome djelu “O Republici”, Ciceron je još konkretniji u frakcionaškom - “stranačkom svrstavanju” Mucija Skevole. Tako Ciceron kaže da su antioptimatsku stranu u Senatu nakon smrti Tiberija Grakha, držali Mucijan i Klaudije Pulher, a nakon njihove smrti Metel i Publije Mucije Skevola.

Da se Ciceron nije ustručavao reintrepretiranja očitih povijesnih činjenica u skladu sa svojim odvjeničkim, govorničkim, dnevnopolitičkim, filozofskim, teorijskim, idejnim i ideološkim interesima i ciljevima vrlo ilustrativno pokazuje primjer njegove rasprave "O starosti". Ova filozofska rasprava je predstavljena u vidu fiktivnog dijaloga između 84godišnjeg Katona Starijeg[100] sa Scipionom Emilijanom[101] i Gajem Lelijem Mlađim. Zanimljivo je kako Ciceron u istu radnju stavlja trojicu ljudi koji su u stvarnom životu bili žestoki politički oponenti i predstavnici različitih političkih i kulturoloških opcija (Katon Stariji na čelu konzervativaca i tradicionalista, a Scipion Emilijan sa svojim bliskim prijateljem Lelijem na liberalnoj, helenofilskoj strani) u toku posljednjih decenija Srednje Republike. Za razliku od Ciceronove rasprave izražene u fiktivnom dijalogu, u realnom svijetu Katon Stariji najvjerojatnije nije imao ovakav neposredni i srdačni razgovor, čak ni u vidu nekoga elastičnog predavanja, sa Scipionom Emilijanom i Gajem Lelijem. Uostalom, sam Ciceron u podatku *Academica*, II, 5, 13 navodi da su braća Publije Mucije Skevola i Kras Mucijan bili pristalice zakona Tiberija Sempronija Grakha, i to prvi potajno, a drugi otvoreno.

Ciceron u jednom iznimno patetičnom tonu spominje slučaj pokušaja procesuiranja Nasike Serapiona i u svojoj raspravi o prijateljstvu (41). Po tekstu iz ove rasprave, nakon smrti Tiberija Grakha, prijatelji i srodnici ubijenog plebejskog tribuna su učinili nešto Nasiki Serapionu, što po Ciceronu on ne može opisivati a da mu to ne izazove suze. Ciceron spominje mržnju (zbog smrti Tiberija Grakha)

[100] *Marcus Porcius Cato Censorius Sapiens Priscus*; konzul za mandatni period mart 195. – mart 194. god. p. n. e. O njemu v. *Nepos, Cat.*; *Plut. Cat. Mai.*;*Comp. Arist. – Cat. Mai.*; *Plut. Mor. Regum et imperatorum apophthegmata,*198D – 199F.

[101] *Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor Numantinus*, konzul za 147. i 133. god. p.n.e., Smith W., 1849:III, 748 - 751; PWRE, 1900, IV, 1, *col.* 1439 - 1462.

usmjerenu na Nasiku Serapiona i u podatku I, 6 iz rasprave "O Republici", ali samo uzgredno i bez uopće spominjanja Mucija Skevole.

Po informacijama iz knjiga XXXIV – XXXV (33, 6 - 8) Diodorovog djela (iz ekscerpta/sažetka Konstantina Porfirogenita), koje su prooptimatski i iznimno antipopularski nadahnute, Scipion Nasika Serapion je svojim rukama ubio Tiberija Grakha.[102] To je izazvalo nezadovoljstvo naroda, pa su popularski plebejski tribune na Rostru dovodili senatore kako bi ih ispitivali o ubistvu Tiberija Grakha. Kada je red došao na Nasiku, ovaj je prkosno izjavio da je on taj koji je ubio Tiberija Grakha, opravdavši to time da je ovaj namjeravao da preuzme apsolutnu vlast. Po informaciji iz ovoga sažetka Diodorovog djela, sa ovim riječima Nasike je okupljeni narod odustao od daljega postupka protiv Nasike i ostalih. U ovom iznimno prooptimatskom informacijskom kodu, se ne spominje uopće Mucije Skevola, niti se imenuju plebejski tribuni koji bi nastojali procesuirati odgovorne za smrt Tiberija Grakha. Na kraju se samo konstatira da je sam Nasika umro te iste (132. god. p. n. e.) godine. U svome anegdotalnom spominjanju (u kontekstu poglavlja o nezahvalnosti) odnosa rimskoga naroda prema Nasiki Serapionu nakon što je zaustavio pokret Tiberija Grakha, Valerije Maksim (V, 3, 2) navodi da je vidjevši ogorćenost sugrađana prema njemu, povukao (vjerojatno zadužen nekim javnim poslom i poslanstvom) u Pergam gdje je proveo ostatak života. U ovome kratkom spominjanju, inače prožetom vrlo prooptimatskim duhom,[103] Valerije Maksim ne samo da ne spominje Mucija Skevolu, nego ni da je došlo do sudbenog procesuiranja.

---

[102] Moguće je da se ovdje Diodor, odnosno njegov romejski escerptor, ustvari metaforički izrazio u smislu da je Nasika Serapion bio najodgovorniji za smrt Tiberija Grakha, a ne da ga je on sam doslovce osobno ubio.

[103] Ovo ne znači da Valerije Maksim, koji djeluje i piše u ranoprincipatsko doba, ima osobno prooptimatske stavove, nego da je on koristio građu čiji su autori bili optimati.

Po ovom pitanju, možda je najvažniji informacijski slijed koji nudi Plutarhov podatak 21 u životopisu Tiberija Grakha, kada se opisuje stanje u Rimu i Republici nakon Tiberijevog umorstva. Plutarh tako govori da je zbog ogorčenosti naroda i njegove želje da se osvete Tiberije Grakh i njegove pobijene pristalice, a i kako je već Nasiki prijetilo i sudsko gonjenje, Senat u strahu za njega izglasao da ga se pošalje na područje nekadašnje Pergamske kraljevine (na zapadu Male Azije) koja je oporukom ostavljena u nasljeđe Republici. Sudeći po onome što je Plutarh zapisao, Nasiki nije prijetila samo realna oficijelna optužnica i sudsko procesuiranje, nego mu je bila ugrožena i osobna sigurnost. Nasika je bio izložen kontinuiranim prijetnjama, vređanjima i verbalnim napadima, koji su mogli u odgovarajućem momentu lako da prerastu i u fizičke i nasilne napade. Plutarh ipak ne spominje da je došlo i do stvarnog sudskog procesa protiv Nasike, nego samo da je on napustio Italiju (iako je bio vrhovni svećenik) i nedugo kasnije umro u Pergamu. U djelu *De viris illustribus* (64, 9), samo se navodi da je Nasika, kako bi bio sklonjen od mržnje naroda zbog umorstva Tiberija Grakha, bio poslan u Malu Aziju pod izgovorom oficijelnog poslanstva.

Svi navedeni podaci iz dostupnih literarnih vrela, i rezultati njihovih analiza, ne govore u prilog tezi da je Mucije Skevola bio branitelj, apologeta i podržavatelj Nasike Serapiona u doba kada se protiv ovoga pokrenula kampanja optuživanja. Po svemu sudeći, protiv Nasike nije bilo pokrenuto ni oficijelno procesuiranje. Senat, bolje

---

Uostalom, optimati su poglavito pripadali nobilitetu i bogatijim i obrazovanijim slojevima, pa je i samim tim bilo i više prooptimatskih narativa. Zato su prooptimatski stavovi bili i pristupačniji poznijim piscima, posebno onima koji bi vršili automatsku kompilaciju ili nekritičko prenošenje podataka i informacijskog niza. Najbolji primjer upravo nudi Ciceronov golemi opus u kojem se teško može naći lijepa riječ za političku agendu braće Grakh, a taj opus je bio čitan, proučavan, kompiliran u od svoga nastanka pa sve do modernih vremena od velikoga broja ljudi.

rečeno senatska većina koja je podržavala optimatska stajališta i Nasiku, je vrlo vješto uspio spriječiti sudbeni postupak protiv Nasike, tako što ga je, bez ikakvog stvarnog razloga, poslao u izaslanstvo na nekadašnje područje Pergamske kraljevine, u kojoj je tada izbio novi, heliopolitski, rat. O realnoj mogućnosti da se podigne službena optužnica protiv Nasike Serapiona od strane popularskih elemenata, koji su se uspjeli konsolidirati nakon kapitolinskog masakra, dovoljno govori i presedan po kojem je senatska većina odlučila poslati Nasiku van Italije, iako je bio vrhovni svećenik za kojega nije bio običaj da se udaljava iz Italije radi toga što je prisustvo *pontifex maximusa* bilo neophodno u slučajevima određenih religijskih ceremonija. Kako je konkretno, u svojstvu senatora, glasao Mucije Skevola po pitanju slanja Nasike Serapiona u Malu Aziju je za sada nepoznato.

Možda bi u korist teze da Publije Mucije Skevola nije promijenio stranu i postao pristalica Nasike i ranih optimata, te da je ostao lojalan temeljnim popularskim načelima govorila i činjenica da je biološki Mucijev brat Publije Licinije Kras Mucijan bio imenovan u agrarnu triumvirsku komisiju na mjesto ubijenog Tiberija Grakha. Ova komisija je bila određena sempronijevskim agrarnim zakonom kako bi odredbe ovoga zakona bile provođene. O tome da je komisija radila na podjeli *ager publicusa* po sempronijevskom agrarnom zakonu, i pored ubistva Tiberija Grakha, govorili bi sačuvani međašni epigrafski spomenici na kojima se spominju imena triumvira, i to pored Krasa Mucijana i Gaj Grakh i Apije Klaudije Pulher.[104] O određenoj obnovi

[104] *CIL* X, 3861 = *CIL* I, 640 (p 725, 739, 834, 923, 924) = D 24 (p 169) = *ILLRP* 467 (p 332) = EDR 5697 = EDCS-ID: EDCS-17900570 iz Capua / *Casilinum* u Kampaniji.
CIL I, 639 (p 725, 739, 834, 923, 924) = *ILLRP* 470 (p 332, 333) = *InscrIt*-3-01, 277 = AE 1897, 56 = EDR 71668 = EDCS-ID: EDCS-20100263 iz Atina, Polla / *Forum Popilii* u Lukaniji

snage sada već izgrađene popularske frakcije bi govorio i izbor Mucijana i za vrhovnog svećenika (*pontifex maximusa*), nakon što je u Rim stigla vijest da je u Pergamu umro Scipion Nasika Serapion.

Uporedo sa svim tim zbivanjima u Rimu, frakcijskim sukobima, obračunima i preslagivanjima, na području nekadašnje Pergamske kraljevine je izbio rat, u koji se Republika neminovno morala involvirati sa svojim ljudstvom i drugim kapacitetima. Aristonik, nezakoniti sin ranijeg pergamskog kralja Eumena II. i polubrat Atala III. nije priznao oporuku, proglasio se novim pergamskim kraljem pod imenom Eumen III. i ušao je u oružanu borbu kako bi po ostvario "svoje pravo". Za razliku od situacije iz 133. god. p. n. e., kada njegov stariji brat nije otišao u rat na Siciliji, Mucijanu je sada itekako bilo stalo da on bude zapovjednik kampanje protiv Aristonikovih heliopolita na području nekadašnje Atalidsko – pergamskog kraljevine. Istočnomediteranska područja, a pogotovu zapadna Mala Azija, su u tome vremenu i smatrana za i bila najbogatije I najrazvijenije oblasti Euromediterana. Rimljani i drugi Italici su od ovoga posjeda očekivali značajno bogatstvo, pa je zato i prihvaćena oporuka Atala III. Uz to, istočnjaci su smatrani previše staleški izdijeljenim, despotiziranim, hedoniziranim, pa i feminiziranim i nesposobnim za ozbiljno i teško vojevanje, pa je bilo uvriježeno mišljenje da bi u slučaju rata oni bili lagan plijen. Mucijan je vjerojatno mislio da će to biti brza, efikasna i pobjedonosna kampanja koja bi mu donijela značajnu čast, veliko bogatstvo i samim tim političku moć. On bi se tako ubilježio i u historiju kao osoba koja je Rimu donijela prvu azijsku provinciju, uz to enormno bogatu i plodnu, sa brojnim stanovništvom. Za razliku od Sicilije na kojoj su pobunjeni robovi formirali svoju državu, Mala Azija se nije nalazila u sastavu

---

CIL XI, 6331 = *CIL* I, 719 (p 940) = D 26 = *ILLRP* 474 (p 332, 333) = Fano - 1, 75 = AE 1993, 622 = EDR 15958 = EDCS-ID: EDCS-23200623, iz Pesaro / *Pisaurum*

rimskoga imperija, ratovalo bi se protiv državne tvorevine na čijem čelu se nalazila osoba iz same atalidske dinastije (istina iz vanbračne veze) a ne neki bivši rob – mađioničar, i pobjeda bi donosila i mogućnost održavanja trijumfa, časti i odlikovanja za kojim su čeznuli i stremili mnogi rimski republikanski političari i zapovjednici. Zato se Mucijan toliko borio da dobije pravo komandovanja u ovome ratu, makar se služio i nekim i politikantskim metodama kako bi ostvario svoje htijenje. Međutim, ispostavilo se da rat u Maloj Aziji nije bio nimalo lagan. Aristonik je rat vodio i na osnovi radikalne socijalne platforme, pa su redove njegove vojske popunjavali i pobunjeni i pobjegli robovi, siromasi, revolucionari različitih vrsta, antirimski nacionalisti, radikalni avanturisti, dobrovoljci i plaćenici. Većina njih nije imala više drugoga izlaza, nego da se bori do samoga kraja i svojom snagom i umiječima se odupire širokoj vojno – političkoj koaliciji uspostavljenoj protiv Aristonikove "Države Sunca". Zanimljivo je da će se na tome ratnom poprištu ponovo naći i Mucijan i Gaj Blosije, koji su par godina ranije zajednički djelovali u okvirima grakhovskog reformskog pokreta. Ali ovaj put oni su se našli na suprotnim stranama, jer je Blosije odabrao da nastavi svoju sudbinsku revolucionarnu i internacionalističku misiju, dok se Mucijan zadovoljio samo rimskom političkom arenom. Obojica su poginuli u ovome ratu. Mucijanova armija je u sukobu sa heliopolitskom vojskom poražena, a on sam je smrtno stradao 130. god. p.n.e.[105] Gaj Blosije je izvršio samoubistvo kada je "Država Sunca", 129. god. p. n. e., konačno bila poražena od strane armija koje su predvodili nasljednici Mucijana na mjestu zapovjednika.

Nakon što je vijest o smrti Mucijana došla u Rim, na mjesto novoga vrhovnog svećenika je izabran Mucije Skevola. I izbor Mucija

[105] Po Eutropiju, Mucijanova glava je bila odnesena Aristoniku, a njegovo tijelo je bilo sahranjeno u Smirni.

Skevole za vrhovnog svećenika potvrđuje da je on uživao popularnost u javnosti i da je bio blizak sa onima koji su podržavali njegovog brata u prethodnom izboru za vrhovnog svećenika.

Izbor Mucija Skevole je donio i određeno poboljšanje ugleda ove institucije, jer su je raniji nositelji u nekoj mjeri kompromitirali. Prvo je Nasika Serapion vodio nelegalni napad i masakr na Kapitolu, a onda je, iako je bio vrhovni svećenik, napustio Italiju što je bio presedan za jednoga *pontifex maximusa*. Mucijan je opet upotrijebio svoju poziciju vrhovnog svećenika kako bi spriječio svoga kolegu konzula Lucija Valerija Flaka, inače svećenika – flamina boga Marsa, da napusti svoja žrtvovanja, tj. zabranio mu praktično da napušta Italiju. Naravno, to što on mora kao vrhovni svećenik isto biti prisutan prilikom određenih religijskih ceremonija i obreda u Rimu, Mucijana izgleda da nije mnogo brinulo. Za razliku od njih, Mucije Skevola je obnašao dužnost vrhovnog svećenika po svim pravilima, običajima i uzusima. Nije napuštao Italiju, niti je svoju funkciju iskorištavao u žestokim stranačkim borbama koje su potresale Rim i Republiku (nastavak grakhovske revolucije, optimatsko samovlašće sa koruptivnom hobotnicom). Umjesto toga se prepustio uobičajenim svećeničkim obavezama, daljem razvoju svoje učenjačke djelatnosti na polju jurisprudencije, ali je učinio i jedno iznimno golemo i bitno djelo na polju razvitka historiografije. Naše trenutno historijsko znanje o povijesti Rane i Srednje Republike je u značajnoj mjeri posljedica korištenja ljetopisa/anala pontifika.[106] Anale, uključujući i one

[106] Ljetopisi pontifika (*Annales Pontificum*) su vođeni u svešteničkom kolegiju pontifika.U ranim vremenima ovi zapisi su bili bilješke u godišnjim spiskovima magistrata i primjedbe, dopune i razjašnjenja u kalendaru. Kasnije je *pontifeks maximus* (veliki pontifik) krajem svake godine bilježio imena konzula i ispod njih zapisivao najvažnije događaje koji su se desili u toku njihovog upravljanja. Od III. st. p. n. e. godišnji zapisi su, na bijeloj tabli (*tabula dealbata*) u sažetom obliku, isticani u javnosti (na zidu *Regia* = rezidencije velikog pontifika) kako bi ih svako mogao

prerađene i dopunjene, skupio je, kodificirao i objavio Publije Mucije Skevola, nakon što je bio izabran za vrhovnog svećenika, i to u 80 knjiga, pod nazivom «Veliki anali» (ANNALES MAXIMI). Moguće je da je Muciju Skevolu na ovaj čin potaklo to da je uslijed iznimne uključenosti dvojice prijašnjih vrhovnih svećenika (Nasike Serapiona i Mucijana) u politička zbivanja u period 133. – 130. god. p. n. e. i posebice njihovog odsustva iz Italije došlo do očitog zanemarivanja ove dužnosti *pontifex maximusa*, pa i višegodišnjeg prekida u objavljivanju jednogodišnjih anala. Uz to i očita frakcijska opredjeljenost Serapiona i Mucijana bi dovodile u pitanje i legitimitet eventualno iznošenje godišnjih anala. Mucije Skevola je onda kao jednu od svojih primarnih dužnosti smatrao da je potrebno editirati i objaviti sve dosadašnje ljetopise, jer presedani koje su kao *pontifex maximusi* učinili Nasika Serapion i njegov mlađi brat stvarali su realne mogučnosti da u budučnosti ambiciozni pojedinci koriste ovu počast i dužnost za izgradnju svoje političke karijere, a da se uopće ne brinu obavezama i odgovornostima koje funkcija vrhovnog svećenika donosi sa sobom. Pa bi tako ne samo više ne bi bilo običajnog

---

vidjeti (*tabulae pontificum*). Njihovo kopiranje je bilo dozvoljeno svakome, da bi na kraju godine te table sa zapisima bile pohranjivane u arhivu. Moguće je da se to desilo i uslijed toga što su plebejci dobili pravo ulaska u kolegij pontifika, pa je i za tadašnje rimske uvjete bitna javna djelatnost pontifika postala otvorenija. Sveštenički ljetopisi nisu sačuvani u prvobitnom obliku, ali se na osnovi poznatih podataka može tvrditi da su u njima bili zapisivani uglavnom događaji i zbivanja vezani za kult i obredne aktivnosti kao što su praznici, ratovi, čudesne pojave, ali i neke svjetovnije aktivnosti kao što su politički život i borbe i mnoga druga pitanja. Ovi ljetopisi nisu ostajali nepromijenjeni i ponekad su dopunjavani i prerađivani. Na osnovi tradicije, privatnih zapisa, sačuvanih rukopisa i natpisa sastavljani su i zapisi u Analima za drevnija vremena za koje ili nisu postojali ti zapisi ili su bili uništeni i fragmentirani. Keltska najezda i osvajanje Rima 390. god. p. n. e. su najviše «doprinijeli» nestanku dobroga dijela ranijih zapisa. To je dovelo i do toga da se historiografija kasnijih epoha klasične rimske civilizacije u određenoj mjeri za opise ranije povijesti u velikoj mjeri naslanjala na tradiciju, a ne na sačuvane dokumente. To je doprinijelo da se u historijske opise predkraljevskog, kraljevskog i ranorepublikanskog doba usadi značajan broj legendarnih ili bar polupovijesnih priča.

objavljivanja godišnjih ljetopisa, nego se ne bi održavala ni arhiva ni raniji ljetopisi i oni bi ostajali zaboravljeni i prepušteni postupnom nestajanju. Njihovim skupljanjem, editiranjem i objavljivanjem i to na samom početku turbulentnog kasnorepublikanskog perioda, Mucije Skevola je učinio jedan vrlo pronicljivi potez spašavajući jednu golemu izvornu građu. Naravno, ovaj veoma ambiciozni poduhvat je sigurno učinjen zahvaljujući timu ljudi kojem je na čelu stajao Mucije Skevola.

Po Ciceronu, Veliki Anali su počinjali od rimskih početaka. Rani rimski historičari su u velikoj mjeri koristili ove anale i prije i poslije njihove konačne redakcije koju je izvršio Publije Skevola i objavljivanja. Njihova konačna kodificirana redakcija i objavljivanje su nesumnjivo i olakšali i dodatno raširili korištenje ove izvorne građe. Tako je Mucije Skevola pored doprinosa u jurisprudenciji i političkoj aktivnosti, iznimno doprinio i razvoju rimske historiografije.

Tačan datum smrti Mucija Skevola za sada je još uvijek nepoznat. Ono što se zna, jeste da je Publije Mucije Skevola svoga brata nadživio bar jedan značajan period. Tako se spominje i kao učitelj svome unuku Maniju Aciliju Glabriju (koji je bio konzul tek 67. god. p. n. e.). Po jednoj uzgrednoj informaciji iz Plutarhovog životopisa Sule, Mucije Skevola je umro od iste ili slične bolesti kao i Sula, nekoga vida kožne bolesti izazvane izvjesnim parazitom.

Biološki potomci našega Publija Mucija Skevole se mogu pratiti u literarnim vrelima i u narednim stoljećima. Njegov sin Kvint Mucije Skevola Pontifeks,[107] koji je ubijen 82. god. p. n. e. za vrijeme

[107] *Quintus Mucius Scaevola Pontifex*. Kao i otac, i on je bio odličan jurist i *pontifex maximus*. Sudeći po Ciceronovim podacima iz Leg. II, 47 – 53, i otac i sin su se vrlo detaljno bavili pojedinostima i tehnikalijama u pontifikalnom pravu, uvodeći u njega

I. građanskog rata, bio je dva puta oženjen i to zanimljivo za žene sa istim imenom: Licinija. Sa prvom suprugom Licinijom je imao kćerku Muciju Terciju (*Mucia Tertia*) čiji je prvi suprug bio Pompej Veliki, a drugi Marko Emilije Skaur (*Marcus Aemilius Scaurus*). Preko Mucije Tercije, genetska linija Publija Mucija Skevole se ukrstila, između ostalih, i sa genetskim linijama Pompeja Velikoga,[108] Lucija Kornelija Sule[109], Lucija Kornelija Cine[110]. Potomci našega Publija Mucija Skevole su zabilježeni kao (*ordinarius* i sufekti) konzuli i u Principatu. I biološki potomci Krasa Mucijana se u literarnim vrelima mogu pratiti do duboko u doba Principata, posebice genetska linija iz braka Licinije sa Gajem Grakhom.[111]

---

elemente i neke običaje i standarde građanskog prava koje su doprinijele usložnjavanju i predetaljisanju u nekada jednostavnim pravilima i obrascima, što im se u Ciceronovom tekstu na neki način i zamjera.
O Kvintu Skevoli Pontifiku v. i *Corpus iuris civilis, Dig.* I, 2, 41 – 43.

[108] *Cnaeus Pompeius Magnus,* konzul za 70., 55., i 52. god. p. n. e.

[109] *Lucius Cornelius Sulla Felix,* konzul za 88., i 80. god. p. n. e. i dictator 82. - 81. god. p. n. e., vođa optimatske frakcije u I građanskom ratu.

[110] *Lucius Cornelius Cinna*, konzul za 87., 86., 85 i 84. god. p. n. e. Jedan od glavnih vođa popularske frakcije u I. građanskom ratu.

[111] Druga njegova kćerka je bila udata za Gaja Sulpiciju Galbu, sina konzula za 144. god. p. n. e.

Skraćenice

AE	L'Année Épigraphique, Paris 1888-
CAH	The Cambridge Ancient History
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*
D	H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, 3 Bände, Berlin 1892-1916
EDCS	Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby
EDH	Epigraphic Datenbank Heidelberg
EDR	Epigraphic Database Rome
Fano-01	R. Bernardelli Calavalle, Le iscrizioni romane del museo civico di Fano, Fano 1983
IAIrpino	M. Kajava - H. Solin, Le iscrizioni aliene del Museo Irpino, Epigraphica 59, 1997, 311-351
ILLRP	A. Degrassi, *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae*, Florenz 2. Aufl. 1965.
InscrIt	*InscriptionesItaliae*, Rom 1931-
LCL	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
MH	MaticaHrvatska, Zagreb
MS	MaticaSrpska, Novi Sad

PWRE[112] Paulys - Wissowa Real-Enzyclopädie der classischen altertumswi

[112] Paulys - Wissowa Real-Enzyclopädie der classischen altertumswissenschaft ili Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft ili Pauly-Wissowa takođe i Pauly-Wissowa-Kroll (pored PWRE, skraćenice i P.-W. ili RE) je obimna i sveobuhvatna njemačka enciklopedija antičkog svijeta i helensko – rimske klasične civilizacije koja je izlazila od 1893. do 1978. god. PWRE je bila zamišljena kao potpuna dopuna i prerada ranijeg djela pod nazivom Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft in alphabetischer Ordnung ("Realna enciklopedija klasične nauke o starini uređena po alfabetskom redosledu") čiji je autor bio August Fridrih Pauli (kojem se pridružilo još 17 autora) i koja je pokrenuta 1837. god., a nastavljena i nakon smrti Paulija (1845. god.) sve do 1852. god. Na osnovi ovoga originalnog enciklopedijsko – leksikografskog djela započeo je Georg Visova sa izdavanjem svoje edicije, a nakon njega su taj posao nastavili Vilhelm Krol, Karl Mitelhaus, Konrat Cigler i Hans Gartner.
PWRE ima 66 tomova, 15 sveski dopuna i dva registra koji su objavljeni do 1980. god., dok je 1997. god. izašao konačni registar u dva dijela po alfabetskom redu i sistemtiziran. Svaki članak u PWRE pisali su priznati stručnjaci za odgovarajuću oblast. Neki članci s obzirom na dužinu mogu se smatrati i manjim monografijama. Pojedini članci su bili izdati i samostalno.
Pored toga, od 1964. do 1975. god. je izlazilo skraćeno, modernizovano i svima dostupno izdanje — Der Kleine Pauly Lexikon der Antike. Auf Grundlage von Pauly's Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer und Hans Gärtner. (tzv, „Mali Pauly"). Od 1996. izašlo je 12 tomova Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike (tzv. „Novi Pauly"), koji su prošireni sa tri toma historije recepcije i historije nauke, kao i jednom serijom dodataka. Osim antike Novi Pauly u svojim sadržajima bavi se i temama iz osnovne grčko-rimske civilizacije kao i staroorijentalnim kulturama i egipatskom kulturom kao i kulturama okolnih naroda i vizantistikom. U saglasnosti sa savremenim trendovima Novi Pauly više prati transformacije starovekovnog sveta u kasnoj antici i proširuje svoje posmatranje sve do godine 600. pa i dalje.Specifikum za projekat Novog Paulija je izdanje posebnih svezaka koje se odnose na historiju izučavanja antike i klasičnih civilizacija. Najpre je bilo u vidu izdavanje 12 tomova Leksikona antike, 3 toma ka recepciji antike i jedan registar. Umesto 16 tomova na kraju je izašlo 19. Svezak dopuna je izašao 2002. god., a daljih (6 zasada) su u pripremi. Od 2002. u izdavaštvu Bril izlazi i engleska verzija Novog Paulija.

Izdanja izvora/vrela

Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana,* Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri.

Apijan 1899.: *Appian, The Foreign Wars,The Illyrian Wars,* http://www.perseus.tufts.edu/, bazirano na ed. Appian. The Foreign Wars. Horace White. New York. The Macmillan Company. 1899.

Apijan 1912.: *Appian, Roman History, Volume I: Books 1-8.1*, Horace White, LCL.

Apijan 1912.: *Appian, Roman History, Volume II: Books 8.2-12*, Horace White, LCL.

Apijan 1913.: *Appian, Roman History, Volume III: The Civil Wars, Books 1-3.26*, Horace White, LCL.

Apijan 1913.: *Appian, Roman History, Volume IV: The Civil Wars, Books 3.27-5*, Horace White, LCL.

Apijan 1967.: *Apijan, Građanski ratovi,* Bogdan M. Stevanović, Beograd: Kultura.

Askonije 1907.: *Q. Asconii Pediani orationum Ciceronis quinque enarratio*, ed. Albert Curtis Clark, Oxford.

Askonije 1990.: Asconius Commentaries on Five Speeches of Cicero, Simon Squires, Bolchazy - Carducci Publishers.

Aul Gelije 1927.: *Aulus Gellius, Attic Nights,* J. C. Rolfe, LCL.

Ciceron, Govor protiv Lucija Kornelija Pisona.: *Ciceron, Govor protiv Lucija Kornelija Pisona,* www.thelatinlibrary.com i www.perseus.tufts.edu, bazirano na ed. *M. Tullius Cicero. The Orations of Marcus Tullius Cicero,* C. D. Yonge, B. A. London. George Bell & Sons, York Street, Covent Garden. 1891.

Ciceron, *Oratio de haruspicum responso*.: *Ciceron, Oratio de haruspicum responso* www.thelatinlibrary.com i www.perseus.tufts.edu, bazirano na ed. M. Tullius Cicero. M. Tulli Ciceronis Orationes: Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Albertus Curtis Clark. Albert Clark. Oxonii. e Typographeo Clarendoniano. 1909. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis.

Ciceron 1829.: *Marcus Tullius Cicero,* The Republic of Cicero, G. W. Featherstonhaugh, New York : G.& C. Carvill.

Ciceron 1840.: Middleton – Melmoth – Heberden, *The Life and Letters of Marcus Tullius Ciceron*, London : Edward Moxon, Dover Street.

Ciceron 1853.: *Treatises of M. T. Cicero, The Nature of the Gods, On Divination, On Fate, On the Republic, On the Laws, And on Standing for the Consulship,* C.D. Yonge, London: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden.

Ciceron, 1891.: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*, C. D. Yonge, London. George Bell & Sons.

Ciceron, 1903.: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*, C. D. Yonge, London. George Bell & Sons.

Ciceron (Marko i Kvint) 1908 - 1909.: *The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order, in four volumes,* Evelyn S. Shuckburgh. London. George Bell and Sons.

Ciceron 1913.: *On Duties,*Miller, Walter, LCL.

Ciceron 1914.: *On Ends,*Rackham, H., LCL.

Ciceron 1923.: *On Old Age. On Friendship. On Divination*, W. A. Falconer, LCL.

Ciceron 1923.: *Pro Archia. Post Reditum in Senatu. Post Reditum ad Quirites. De Domo Sua. De Haruspicum Responsis. Pro Plancio,*Watts, N. H., LCL.

Ciceron 1927.: *Tusculan Disputations*, King, J. E., LCL.

Ciceron 1927.: *Pro Lege Manilia. Pro Caecina. Pro Cluentio. Pro Rabirio Perduellionis Reo*, Hodge, H. Grose, LCL.

Ciceron 1928.: *The Verrine Orations, Volume I: Against Caecilius. Against Verres, Part 1; Part 2, Books 1-2,* Greenwood, L. H. G., LCL.

Ciceron 1928.: *On the Republic. On the Laws,* Clinton Walker Keyes, LCL.

Ciceron 1930.: *Pro Quinctio. Pro Roscio Amerino. Pro Roscio Comoedo. On the Agrarian Law*, Freese, J. H., LCL.

Ciceron 1931.: *Pro Milone. In Pisonem. Pro Scauro. Pro Fonteio. Pro Rabirio Postumo. Pro Marcello. Pro Ligario. Pro Rege Deiotaro,* Watts, N. H., LCL.

Ciceron 1933.: *On the Nature of the Gods. Academics*, Rackham, H., LCL.

Ciceron 1935.: Cicero, *The Verrine Orations, Volume II: Against Verres, Part 2, Books 3-5*, Greenwood, L. H. G., LCL.

Ciceron 1939.: *Brutus. Orator*, G. L. Hendrickson - H. M. Hubbell, LCL.

Ciceron 1942.: *On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. On the Divisions of Oratory* H. Rackham, LCL.

Ciceron 1948.: *On the Oratorbook 1 - 2*, E. W. Sutton - H. Rackham, LCL.

Ciceron 1949.: *Cicero, On Invention. The Best Kind of Orator. Topics*, Hubbell, H. M., LCL.

Ciceron 1954.: *Cicero, Rhetorica ad Herennium*, Caplan, Harry, LCL.

Ciceron 1955.: Ciceron: *O dužnostima,* III, Vasilije Tomović, Beograd : Kultura.

Ciceron 1958.: *Pro Caelio. De Provinciis Consularibus. Pro Balbo* R. Gardner, LCL.

Ciceron 1958.: *Cicero, Pro Sestio. In Vatinium,*Gardner, R.LCL.

Ciceron 1961.: *Cicero : De Re Publica, De Legibus*, Clinton Walker Keyes, LCL.

Ciceron, 1976.: *Cicero, In Catilinam 1-4. Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco*, Macdonald, C., LCL.

Ciceron 1987.: *Ciceron, Filozofski spisi (Lelije ili razgovor o prijateljstvu, O starosti, O dužnostima, Scipionov san),* Branko Gavela – Vasilije Tomović, MS.

Ciceron 1998.: *Marko Tulije Ciceron, Beseda za Milona*, Vojin Nedeljković, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Ciceron 1998 -1999.: *Cicero, Letters,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Ciceron 1999.: *Cicero, Letters to Atticus, Volume I – IV,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Ciceron 2001.: *Cicero, Letters to Friends, Volume I – III,*D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Ciceron 2002.: *Marko Tulije Ciceron, O Govorniku*, MH.

Ciceron 2002.: *Cicero, Letters to Quintus and Brutus. Letter Fragments. Letter to Octavian. Invectives. Handbook of Electioneering*, D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Ciceron 2004.: *Marko Tulije Ciceron, Besede,* Beograd: Mono & Manana.

Ciceron 2004.: *Marko Tulije Ciceron, O Prijateljstvu*, Grigorije Lazić, Čigoja.

Ciceron, 2009.: *Marko Tulije Ciceron, Pisma Atiku 1,* Jelena Savić, Milica Kisić, Noel Putnik, Fedon.

Ciceron 2010.: *Cicero, Orations, Philippics 1-6,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Ciceron 2010.: *Cicero, Orations, Philippics 7-14,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Ciceron, 2013.: *Marko Tulije Ciceron, Pisma Atiku 2,* Goran Vidović, Jelena Savić, Dragana Dimitrijević, Fedon.

Ciceron, 2013.: *Marko Tulije Ciceron, Druga Filipika protiv Marka Antonija, Boris Pendelj*, Fedon.

Ciceron, 2016.: *Marko Tulije Ciceron, Pisma Atiku 3,* Tatjana Zdravković Stojanović, Anđelka Nastić, Fedon.

Consularia italica 1892.: *Consularia italica,* ed. Theodor Mommsen, Berolini/Berlin.

Corpus iuris civilis 1888.: *Corpus juris civilis I - III*, Vol. I. *Institutiones*, Paul Krueger; *Digesta*, Theodor Mommsen. - Vol. II. *Codex,* Paul Krueger. - Vol. III. *Novellae*, Rudolf Schoell et Wilhelm Kroll, Berolini (Berlin).

Diodor 1933.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume I: Books 1-2.34*, C.H, Oldfather, LCL.

Diodor 1935.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume II: Books 2.35-4.58*, C.H, Oldfather, LCL.

Diodor 1939.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume III: Books 4.59-8,* C.H, Oldfather, LCL.

Diodor 1946.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume IV: Books 9-12.40*, C.H, Oldfather, LCL.

Diodor 1950.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume V: Books 12.41-13*, C.H, Oldfather, LCL.

Diodor 1954.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VI: Books 14-15.19,* C.H, Oldfather, LCL.

Diodor 1952.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VII: Books 15.20-16.65,* Sherman Charles L., LCL.

Diodor 1963.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume VIII: Books 16.66-17*, Welles, C. Bradford, LCL.

Diodor 1947.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume IX: Books 18-19.65*, C.H, Geer, Russel M., LCL.

Diodor 1954.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume X: Books 19.66 - 20,* Geer, Russel M., LCL.

Diodor 1957.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume XI: Fragments of Books 21 – 32,* Walton Francis R., LCL.

Diodor 1967.: *Diodorus Siculus, Library of History, Volume XII: Fragments of Books 33 - 40,* Walton Francis R., LCL.

Eutropije 1886.: *Eutropius's Abridgement of Roman History*, John Selby Watson, London: George Bell and Sons, York street, Covent Garden.

Eutropije 1993.: *Eutropius, Breviarium,* H.W. Bird, Liverpool: Liverpool University Press.

Fasti Kapitolinski 1954.: *Attilio Degrassi, Fasti Capitolini,* Torino: G.B. Paravia.

Flor 1947.: *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History,* Edward Seymour Forster, LCL.

Flor 2005.: *Lucije Anej Flor, Dvije knjige izvadaka iz Tita Livija o svim ratovima u sedam stotina godina*, Josip Miklić, Zagreb: Latina et Graeca.

Fotije 1606.: *Photii Bibliotheca. Sive Lectorum à Photio librorum Recensio, Censura atque Excerpta, Philologorum, Oratorum, Historicorum, Philosophorum, Medicorum, Theologorum,* Andreas Schottus, Augusta Vindelicorum/Augsburg: Mangus.

Fotije 1824-1825.: *Bibliotheca, Photius (Constantinopolitanus),* Immanuel Bekker, Berolini/Berlin: Reimer.

Fotije 1920.: *The Myriobiblion more commonly known as the Bibliotheca of Photius, patriarch of Constantinople volume one,* John Henry Freese, The Macmillan company: New York.

Frontin 1925.: *Frontinus: Stratagems. Aqueducts of Rome,* C. E. Bennett - Mary B. McElwain, LCL.

Frontin 1950.: *Frontinus, The Stratagems,* Charles E. Bennett, LCL.

Frontin 2004.: *Frontinus: De aquaeductu Urbis Romae,* Cambridge University Press.

Homer, Ilijada 1924.: *Homer: The Iliad, Books I-XII*, Murray, A.T. - Wyatt, William F., LCL.

Homer Ilijada 1925.: *Homer: The Iliad, Books XIII-XXIV,* Murray, A.T. - Wyatt, William F., LCL.

Homer, Ilijada 1965.: *Homer, Ilijada*, Tomo Maretić, MH.

Homer, Odiseja 1990.: *Homer, Odiseja,* Miloš Đurić, MS.

Homer Ilijada 1985.: *The Iliad: A Commentary: Volume I, Books 1-4,* Kirk, G.S., Cambridge University Press.

Homer Ilijada 1990.: *The Iliad: A Commentary: Volume II, Books 5-8,* Kirk, G.S., Cambridge University Press.

Homer Ilijada 1991.: *The Iliad: A Commentary: Volume V, Books 17–20,* Edwards, Mark W. - Kirk, G.S., Cambridge University Press.

Homer Ilijada 1992.: *The Iliad: A Commentary: Volume IV, Books 13-16,* Edwards, Mark W. - Janko, Richard - Kirk, G.S., Cambridge University Press.

Homer Ilijada 1993.: *The Iliad: A Commentary: Volume III, Books 9-12*, Hainsworth, Bryan - Kirk, G.S., Cambridge University Press.

Homer Ilijada 1993.: *The Iliad: A Commentary: Volume VI, Books 21–24,* Richardson, Nicholas - Kirk, G.S., Cambridge University Press.

Justin 1886.: *Justin's Epitome Of The History Of Pompeius Trogus*, John Selby Watson, London: George Bell And Sons, York Street, Covent Garden.

Justin 1997.: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus 1*. Yardley, J. C. - Heckel, Waldemar, Oxford: Oxford University Press.

Justin 2010.: *Iustinus. Trogi Pompei Historiarum Philippicarum Epitoma*, Nabu Press.

Konstantin Porfirogenit 1903.: *Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti, Vol. I*, *Excerpta de legationibus Romanorum ad Gentes, Excerpta de legationibus gentium ad Romanos*, Berlin: Weidmann.

Konstantin Porfirogenit 1905.: *Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti, Vol. III*, *Excerpta de insidiis,* Berlin: Weidmann.

Konstantin Porfirogenit 1906.: *Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti, Vol. II, pars 1, Excerpta de virtutibus et vitiis I*, Berlin: Weidmann.

Konstantin Porfirogenit 1906.: *Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti, Vol. IV, Excerpta de sententiis*, Berlin: Weidmann.

Konstantin Porfirogenit 1910.: *Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti, Vol. II, pars 2,Excerpta de virtutibus et vitiis II*, Berlin: Weidmann.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume I: Books 1-2*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume II: Books 3-5*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume III: Books 6-8*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume IV: Books 9-10*, Donald A. Russell, LCL.

Kvintilijan 2002.: *The Orator's Education, Volume V: Books 11-12*, Donald A. Russell, LCL.

Livije 1912.: *Livius, Ab urbe condita*, Canon Roberts, New York.

Livije 1919.: *Livy, History of Rome, Volume I: Books 1-2*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1922.: *Livy, History of Rome, Volume II: Books 3-4*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1924.: *Livy, History of Rome, Volume III: Books 5-7*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1926.: *Livy, History of Rome, Volume IV: Books 8-10*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1929.: *Livy, History of Rome, Volume V: Books 21-22*, Foster, B.O., LCL.

Livije 1940.: *Livy, History of Rome, Volume VI: Books 23-25*, Moore, Frank Gardner, LCL.

Livije 1943.: *Livy, History of Rome, Volume VII: Books 26-27*, Moore, Frank Gardner, LCL.

Livije 1949.: *Livy, History of Rome, Volume VIII: Books 28-30*, Moore, Frank Gardner, LCL.

Livije 1935.: *Livy, History of Rome, Volume IX: Books 31-34*, Sage, Evan T., LCL.

Livije 1935.: *Livy, History of Rome, Volume X: Books 35-37*, Sage, Evan T., LCL.

Livije 1936.: *Livy, History of Rome, Volume XI: Books 38-39*, Sage, Evan T., LCL.

Livije 1938.: *Livy, History of Rome,Volume XII: Books 40-42*, Sage, Evan T. - Schlesinger, Alfred C., LCL.

Livije 1951.: *Livy, History of Rome, Volume XIII: Books 43-45*, Schlesinger, Alfred C., LCL.

Livije 1959.: *Livy, History of Rome, Volume XIV: Summaries. Fragments. Julius Obsequens. General Index*, Schlesinger, Alfred C., LCL.

Livije 1987.: *Livy XIV*, Alfred C. Schlesinger, LCL.

Livije 1991.: *Istorija Rima od osnivanja Grada,* Miroslava Mirković, Beograd: Srpska književna zadruga.

Livije 1995.: *Istorija Rima od osnivanja Grada, drugo petoknjižje,* Miroslava Mirković, Beograd: Srpska književna zadruga.

Nepot 1929.: *Cornelius Nepos*, J. C. Rolfe, LCL.

Nepot 1999.: *Kornelije Nepot, Iz knjige Kornelija Nepota o latinskim povjesnicima,* Josip Miklić, MH.

Nepot 1999.: *Kornelije Nepot, O istaknutim vojskovođama stranih naroda*, Josip Miklić, MH.

Nepot, Iz pisama Kornelije, majke Grakha.: Kornelije Nepot, *Verba ex epistula Corneliae Gracchorum matris ex eodem libro cornelii nepotis excerpta*, http://www.thelatinlibrary.com/nepos/nepos.fragmenta.shtml; http.//www.sas.upenn.edu/

Orosije 1976.: *Historia adversus paganos*, Verona: Fondazione Lorenzo Valla/Arnoldo Mondadori.

Orosije 1981.: *The Father of the Church, The Seven Books of History against the Pagans*, R. J. DeFerrari, The Catholic University of America Press.

Orosije 2010.: *Orosius, The Seven Books of History against the Pagans*, A.T. Fear, Liverpool University Press.

Plutarh, 1914.: *Lives, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1914.: *Lives, Volume II: Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1916.: *Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1916.: *Lives, Volume IV: Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla, Perrin*, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1917.: *Lives, Volume V: Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus, Perrin*, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1918.: *Lives, Volume VI: Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus, Perrin*, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1919.: *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar, Perrin*, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1919.: *Lives, Volume VIII: Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1920.: *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1921.: *Lives, Volume X: Agis and Cleomenes. Tiberius and Gaius Gracchus. Philopoemen and Flamininus*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh, 1926.: *Lives, Volume XI: Aratus. Artaxerxes. Galba. Otho. General Index*, Perrin, Bernadotte, LCL.

Plutarh 1927.: *Moralia, Volume I: The Education of Children. How the Young Man Should Study Poetry. On Listening to Lectures. How to Tell a Flatterer from a Friend. How a Man May Become Aware of His Progress in Virtue*, Frank Cole Babbitt, LCL.

Plutarh 1928.: *Moralia, Volume II: How to Profit by One's Enemies. On Having Many Friends. Chance. Virtue and Vice. Letter of Condolence to Apollonius. Advice About Keeping Well. Advice to Bride and Groom. The Dinner of the Seven Wise Men. Superstition*, Frank Cole Babbitt, LCL.

Plutarh 1931.: *Moralia, Volume III: Sayings of Kings and Commanders. Sayings of Romans. Sayings of Spartans. The Ancient Customs of the Spartans. Sayings of Spartan Women. Bravery of Women*, Frank Cole Babbitt, LCL.

Plutarh 1936.: *Moralia, Volume IV: Roman Questions. Greek Questions. Greek and Roman Parallel Stories. On the Fortune of the Romans. On the Fortune or the Virtue of Alexander. Were the Athenians More Famous in War or in Wisdom?*, Frank Cole Babbitt, LCL.

Plutarh 1936.: *Moralia, Volume V: Isis and Osiris. The E at Delphi. The Oracles at Delphi No Longer Given in Verse. The Obsolescence of Oracles*, Frank Cole Babbitt, LCL.

Plutarh 1939.: *Moralia, Volume VI: Can Virtue Be Taught? On Moral Virtue. On the Control of Anger. On Tranquility of Mind. On Brotherly Love. On Affection for Offspring. Whether Vice Be Sufficient to Cause Unhappiness. Whether the Affections of the Soul are Worse Than Those of the Body*, Helmbold, W. C., LCL.

Plutarh 1959.: *Moralia, Volume VII: On Love of Wealth. On Compliancy. On Envy and Hate. On Praising Oneself Inoffensively. On the Delays of the Divine Vengeance. On Fate. On the Sign of Socrates. On Exile. Consolation to His Wife,* De Lacy, Phillip H. - Einarson, Benedict, LCL.

Plutarh 1969.: *Moralia, Volume VIII: Table-talk, Books 1-6,* Clement, P. A. - Hoffleit, H. B., LCL.

Plutarh 1961.: *Moralia, Volume IX: Table-Talk, Books 7-9. Dialogue on Love*, Minar, Edwin L. - Sandbach, F. H. - Helmbold, W. C., LCL.

Plutarh 1936.: *Moralia, Volume X: Love Stories. That a Philosopher Ought to Converse Especially With Men in Power. To an Uneducated Ruler. Whether an Old Man Should Engage in Public Affairs. Precepts of Statecraft. On Monarchy, Democracy, and Oligarchy. That We Ought Not to Borrow. Lives*, Fowler, Harold North, LCL.

Plutarh 1965.: *Moralia, Volume XI: On the Malice of Herodotus. Causes of Natural Phenomena*, Pearson, Lionel - Sandbach, F. H., LCL.

Plutarh 1957.: *Moralia, Volume XII: Concerning the Face Which Appears in the Orb of the Moon. On the Principle of Cold. Whether Fire or Water Is More Useful. Whether Land or Sea Animals Are Cleverer. Beasts Are Rational. On the Eating of Flesh*, Cherniss, Harold - Helmbold, W. C., LCL.

Plutarh 1976.: *Moralia, Volume XIII: Part 1: Platonic Essays*, Cherniss, Harold, LCL.

Plutarh 1976.: *Moralia, Volume XIII: Part 2: Stoic Essays*, Cherniss, Harold, LCL.

Plutarh 1967.: *Moralia, Volume XIV: That Epicurus Actually Makes a Pleasant Life Impossible. Reply to Colotes in Defence of the Other Philosophers. Is "Live Unknown" a Wise Precept? On Music*, Einarson, Benedict - De Lacy, Phillip H., LCL.

Plutarh 1969.: *Moralia, Volume XV: Fragments*, Sandbach, F. H., LCL.

Plutarh 2004.: *Moralia, Volume XVI: Index*, O'Neil, Edward N., LCL.

Plutarh 1978.: *Plutarh, Slavni likovi antike II*, Miloš N. Đurić, MS.

Plutarh 1988.: *Plutarh, Usporedni životopisi* (I - III), Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.

Pseudo - Kvintilijan 1905.: *Quintiliani quae feruntur Declamationes XIX maiores, ed. Georgius Lehnert,* Lipsiae: Teubneri.

Pseudo - Kvintilijan 2006.: *Quintilian: The Lesser Declamations I,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Pseudo - Kvintilijan 2006.: *Quintilian: The Lesser Declamations II,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Salustije Krisp, Jugurtin rat 1998.: *Gaj Salustije Krisp, Djela,* Josip Miklić, MH.

Salustije Krisp, Katilin rat (O zavjeri Katiline) 1998.: *Gaj Salustije Krisp, Djela,* Josip Miklić, MH.

Salustije Krisp, Historije 1998.: *Gaj Salustije Krisp, Djela*, Josip Miklić, MH.

Salustije Krisp, Dvojbena djela 1998.: *Gaj Salustije Krisp, Djela,* Josip Miklić, MH.

Sekst Aurelije Viktor 1973.: *Deeds of famous men (De viris illustribus),* Walter K. Sherwin, Norman: University of Oklahoma Press.

Sekst Aurelije Viktor 1984.: *Sextus Aurelius Victor: A Historiographical Study*, H.W. Bird, Francis Cairns Publications.

Sekst Aurelije Viktor 2000.: *A Booklet About the Style of Life and the Manners of the Imperatores. Abbreviated from the Books of Sextus Aurelius Victor.* Thomas M. Banchich, Buffalo, New York: Canisius College.

Strabon 1917.: *Strabo, Geography, Volume I: Books 1-2,* Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1923.: *Strabo, Geography, Volume II: Books 3-5*, Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1924.: *Strabo, Geography, Volume III: Books 6-7,* Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1927.: *Strabo, Geography, Volume IV: Books 8-9,* Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1928.: *Strabo, Geography, Volume V: Books 10-12,* Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1929.: *Strabo, Geography, Volume VI: Books 13-14,* Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1930.: *Strabo, Geography, Volume VII: Books 15-16,* Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1932.: *Strabo, Geography, Volume VIII: Books 17. General Index,* Jones, Horace Leonard, LCL.

Strabon 1954.: *The Geography of Strabo,* H. L. Jones, LCL.

Valerije Maksim 1888.: *Valerii Maximi Factorum et dictorum memorabilium libri novem cum Iuliii Paridis et Ianuarii Nepotiani Epitomis,* ed. Carolus Kempf, Lipsiae: Teubneri.

Valerije Maksim 2000.: *Valerius Maximus, Memorable Doings and Sayings, Volume I: Books 1-5,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Valerije Maksim 2000.: *Valerius Maximus, Memorable Doings and Sayings, Volume II: Books 6-9,* D. R. Shackleton Bailey, LCL.

Valerije Maksim 2004.: *Memorable Deeds and Sayings: One Thousand Tales from Ancient Rome,* Henry John Walker, Hackett Publishing Company, Inc., Indianapolis/Cambridge.

Velej Paterkul 1955.: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.

Velej Paterkul 2006.: *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest,* Josip Miklić, Zagreb: Latina & Graeca.

Literatura

Badian, Ernst, 1972, *Publicans and Sinners*, Oxford.

Badian, Ernst, 1972 A, Tiberius Gracchus and the Beginning of the Roman Revolution, *Von den Anfängen Roms bis zum Ausgang der Republik 1*, 724–726.

Beesley, A.H., 2015, The Gracchi, Marius, and Sulla, CreateSpace Independent Publishing Platform.

Beness, J. Lea, 2005, Scipio Aemilianus and the Crisis of 129 B.C., *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte Bd. 54, H. 1*, 37-48.

Bernstein, Alvin H., 1972, Prosopography and the Career of Publius Mucius Scaevola, Classical Philology, 67 (1), 42-46.

Briscoe, John, 1974, Supporters and Opponents of Tiberius Gracchus, *The Journal of Roman Studies* 64, 125-135.

Brought, T. Robert, S., 1951, *The Magistrates of the Roman Republic I,* New York: American Philological Association.

Brought, T. Robert, S., 1952, *The Magistrates of the Roman Republic II,* New York: American Philological Association.

Brunt, P.A., 1962, The Army and the Land in the Roman Revolution, *The Journal of Roman Studies*, *Vol. 52, Parts 1 and 2*, 69-86.

Brunt, P.A., 1971, *Italian Manpower 225 B.C.-A.D. 14*. Oxford: Clarendon Press.

Brunt, P.A., 1971 A, *Social Conflicts in the Roman Republic*. New York: W.W. Norton & Company.

Degrassi, Attilio 1954, *Fasti Capitolini recensuit: praefatus est, indicibus instruxit.*

Duncan, Mike, 2017, *The Storm Before the Storm: The Beginning of the End of the Roman Republic*, New York: Hachette Book Group.

Gargola, J. Daniel, 1997, Appian and the Aftermath of the Gracchan Reform, *The American Journal of Philology*, *Vol. 118, No. 4*, 555-581.

Garnsey, P.D.A. - Rathbone, Dominic, 1985, The Background to the Grain Law of Gaius Gracchus, *The Journal of Roman Studies*, *Vol. 75*, 20-25.

Gruen Erich S., 1965, The Political Allegiance of P. Mucius Scaevola, *Athenaeum 53*, 321–332.

Evans, J.K., 1980, Plebs Rustica: The Peasantry of Classical Italy, *American Journal of Ancient History*, *5*, 134-173.

Evans, J.K., 1981, Wheat Production and its Social Consequences in the Roman World, *Classical Quarterly 31*, 428-442.

Evans, J.K., 1988, Resistance at Home: The Evasion of military service in Italy during the second century B.C., T. Yuge and M. Doi, eds., *Forms of Control and subordination in antiquity*. Tokyo, 121-140.

Fraccaro Plinio, 1914, *Studi sull'età dei Gracchi: La tradizione storica sulla rivoluzione graccana*, S. Lapi.

Fraccaro Plinio, 1967, *Studi sull'età dei Gracchi: La tradizione storica sulla rivoluzione graccana*, L'Erma di Bretschneider.

Hands, A.R., 1976, Land and Citizenship, 125-122 B.C., *Mnemosyne, Fourth Series, Vol. 29, Fasc. 2*, 176-180.

Hopkins, K., 1978, *Conquerors and Slaves*, Cambridge: Cambridge University Press.

Keaveney, A., 2007, *The Army in the Roman Revolution*. London: Routledge.

Konrad, C. F., 2010, From the Gracchi to the First Civil War (133-70), *A Companion to the Roman Republic*, eds. Nathan Rosenstein - Robert Morstein-Marx, Malden – Oxford – Chichester: Blackwell Publishing, 167 – 189.

Mesihović, Salmedin, 2011, *Revolucije stare Helade i Rimske Republike,* Sarajevo: Filozofski fakultet.

Mesihović, Salmedin, 2015, ORBIS ROMANVS *(Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije*), Sarajevo.

Mesihović, Salmedin, 2015 A, Gaj Blosije i uloga stoičke filozofske misli na političku djelatnost plebejskog tribuna Tiberija Sempronija Grakha i nastanak popularske platforme i pokreta, *Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 44, Akademija nauka i umjetnosti BiH*, 249 - 265.

Mesihović, Salmedin, 2016, *Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan*, Sarajevo.

Mesihović, Salmedin, 2016 A, Aristonik i Država Sunca. I. dio, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knjiga XIV - XIX,* 103 – 129.

Mesihović, Salmedin, 2017, Aristonik i Država Sunca. II. dio, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knjiga XX*, 17 – 48.

Mesihović, Salmedin, 2017 A, *Geneza zla. Agrarna kriza: ekonomski i socijalni pad Republike,* Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo.

Mesihović, Salmedin, 2017 B, *Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan*, II (printano) izdanje, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo.

Mesihović, Salmedin, 2017 C, Helenističke protokomunističke utopističke ideje i filozofska učenja, Prilozi 46, Institut za historiju u Sarajevu, 13 – 52.

Mesihović, Salmedin, 2019, Kraljevstvo pobunjenih robova, S. O. R. Mentor, Sarajevo.

Millar, Fergus, 1984, The Mediterranean and the Roman Revolution: Politics, war and the economy. *Past and Present, No. 102*, 3-24.

Morley, Neville, 2010, Social Structure and Demography, *A Companion to the Roman Republic*, eds. Nathan Rosenstein - Robert Morstein-Marx, Malden – Oxford – Chichester: Blackwell Publishing, 293 - 323.

Raaflaub, K. 2005, *Social Struggles in Archaic Rome*. Oxford: Blackwell.

Rosenstein, N., 2004, *Rome at War: Farms, Families, and Death in the Middle Republic.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Roselaar, Saskia T., 2008, *Public land in the Roman Republic: a social and economic history of the ager publicus,* PhD thesis Leiden University.

Roselaar, Saskia T., 2008 A, Regional Variations in the Use of the Ager Publicusin: *People, Land, and Politics: Demographic Developments and the Transformation of Roman Italy 300 BC-AD 14,* Brill, 573 – 602.

Roselaar, Saskia T., 2010, *Public land in the Roman Republic: a social and economic history of the ager publicus, 396-89 BC*, Oxford.

Rostovtzeff, M. (Rostovcev, Mihail), 1926, *The Social and Economic History of the Roman Empire*. Oxford: Clarendon Press.

Rostovtzeff, M. (Rostovcev, Mihail), 1957, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol. 1 Oxford: The Clarendon Press.

Rostovtzeff, M. (Rostovcev, Mihail), 1957 A, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol. 2 Oxford: The Clarendon Press.

Rostovcev, Mihail, 1990, *Istorija staroga sveta*, MS.

Salmon, E.T., 1970, *Roman Colonization under the Republic*. New York: Cornell University Press.

Schochat, Y., 1980, *Recruitment and the Programme of Tiberius Gracchus*, Brussels: Latomus, Bruxulles: Latomus.

Sequin Roger, 1970, Sacerdoces et magistratures chez les Mucii Scaevolae, *Revue des Études Anciennes, Tome 72*, 97 – 112.

Shotter, D., 2005, *The Fall of the Roman Republic*. New York: Routledge.

Smith, William,[113] 1849, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, *Vol. I – III*, London: Taylor, Walton, and Maberly,

[113] William Smith (20. V. 1813. – 7. X.1893. god.) je bio britanski leksikograf koji je najzaslužniji za objavljivanje niza epohalnih leksikografskih rječnika koji su se bavili baštinom klasične grčko – rimske civilizacije:

1. Prvo je 1842. god. objavljen „A Dictionary of Greek and Roman Antiquities“. Drugo veće i poboljšano izdanje je iz 1848, a i kasnije izlazio u editiranim izdanjima sve do 1890. Veći dio ovoga rječnika za grčke i rimske starine je sam William Smith napisao.

Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row: John Murray, Albemarle Street.

Smith, William, 1854, *Dictionary of Greek and Roman Geography, Volume I,* London: Walton and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row: John Murray, Albemarle Street.

Smith, William, 1857, *Dictionary of Greek and Roman Geography, Volume II,* London: Walton and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row: John Murray, Albemarle Street.

Smith, William, 1859, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Boston: Little, Brown and Company.

Smith, William, 1867, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology, Vol. I – III,* Boston: Little, Brown and Company.

---

2. Zatim je 1849. slijedio „Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology" u tri volumena. Ustvari ovo djelo je originalno objavljeno 1844. pod nešto drugačijim naslovom. Uz urednika W.Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske biografije i mitologije je učestvovalo još 35 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.
3. I na kraju „Dictionary of Greek and Roman Geography". Prvi tom rječnika za grčku i rimsku geografiju je izašao 1854, a drugi tom 1857. god. Uz urednika W.Smitha u stvaranju ovoga rječnika grčke i rimske geografije je učestvovalo još 17 autora (učenjaka klasične civilizacije) članaka, natuknica i definicija.

Iako su na ovim leksikografskim rječnicima radili i mnogi drugi učenjaci, u bibliografiji, natuknicama u glavnom tekstu i fusnotama ovoga djela oni se navode kao Smith, W. godina izdanja, tom, broj stranice. Stvarni autor citiranog članka ili natuknice se uvijek nalazi u inicijalima na kraju članka u konkretno korištenim rječnicima. U slučaju da iza članka/natuknice nema inicijala autora, onda je clanak/natuknica napisan od Editora/urednika = Smith, 1867:I, vi: „The Articles which have no initials attached to them are written by the Editor".
William Smith je zaslužan i za objavljivanje nekoliko školskih rječnika, zatim seriju „Principia" za učenje starogrčkog i latinskog jezika, „Student's Manuals of History and Literature", „Latin–English Dictionary based upon the works of Forcellini and Freund" (završeno 1855. god.), „Dictionary of the Bible" (1860–1865), „Dictionary of Christian Antiquities" (1875–1880), „Dictionary of Christian Biography" (1877–1887), „The Atlas" (1875).

Smith, William, 1870, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Boston: Little, Brown and Company.

Smith, William, 1875, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London: John Murray.

Smith, William, 1890, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London: John Murray.

Spurr, M.S., 1986, *Arable Cultivation in Roman Italy, c. 200 B.C. – c. A.D. 100*. Society for the Promotion of Roman Studies.

Stockton, David, 1979, *The Gracchi.* Oxford: Clarendon Press.

Syme, Ronald., 1939, *The Roman Revolution*, Oxford: Oxford University Press.

Syme, Ronald., 2002, *The Roman Revolution*, Oxford: Oxford University Press.

Toynbee, Arnold, 1965, *Hannibal's Legacy*: *The Hannibalic War's Effects on Roman Life*. London: Oxford University Press.

Treggiari, S., 2002, *Roman Social History*. New York: Routledge.

Wiseman, T. P., 1970, *A Note on Mucius Scaevola, Athenaeum 58*, 152–153.

Životopis

Salmedin Mesihović je rođen 5. IV. 1975. god., u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. U akademskoj 1995/1996. god. upisuje studij historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na kojem je i diplomirao u oktobru 1999. god., na temu „Glasinačka kultura“. Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu «Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata» 7. VI. 2004. god. u Zagrebu. Naredne 2005. god. nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi «Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba» 30. I. 2007. god. u Zagrebu. U martu 2009. god. izabran je u zvanje docenta na oblast stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta, a u septembru 2013. god. je izabran u zvanje vanrednog profesora za istu oblast. Salmedin Mesihović je i duži vremenski period aktivan u društveno – političkom životu Bosne i Hercegovine.

U dosadašnjem naučno - istraživačkom radu Salmedin Mesihović je objavio 44 naučna rada, kao i sljedeće knjige :

1. ANTIQVI HOMINES BOSNAE.

2. Revolucije stare Helade i Rimske Republike.

3. Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba.

4. Progresivizam.

5. Popratna djela. Sabrani članci, opservacije, 34 komentara.

6. Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta, koautorstvo.

7. Historija Autarijata.

8. PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije.

9. Ilirike.

10. ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije).

11. Filipike.

12. Historija Ilira, koautorstvo sa Amrom Šačić.

13. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji.

14. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan.

15. Tito i mi – jučer, danas, sutra, koautorstvo.

16. Drugo izdanje knjige "Tito i mi – jučer, danas, sutra", koautorstvo.

17. Helenske apoikije u Italiji i Siciliji", II (printano) izdanje.

18. Liberalna frakcija rimskog nobiliteta – Gaj Lelije i Scipion Emilijan, II (printano) izdanje.

19. Geneza zla. Agrarna kriza: ekonomski i socijalni pad Republike.

20. Hrestomatija. *Origines*. Izbor iz izvorne građe o nastanku rimskog svijeta.

21. Bitka za Ilirik.

22. Kraljevstvo pobunjenih robova.

23. Epizoda iz povijesti montiranih sudskih i političkih procesa – Progon braće Publija i Lucija Kornelija Scipiona.